

Fra nedgang til ny gullalder

Fortellinger om den norske nasjon og
sosialdemokrati i fire historielæreboøker, 1976-2016

Simon Wang Kjernlie

Masteroppgave i historie

Institutt for historie, arkeologi og konservering

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2021

Forord

Takk til F21 og Kongshavn videregående skole, som har gitt meg muligheten til å vedlikeholde mine yrkesferdigheter de siste to årene.

En stor takk til min engasjerende veileder Eirinn Larsen, som mest av alt har hjulpet meg å finne min indre dikter.

Men størst takk til min kjære kone Vilde, som alltid er støttende og oppmuntrende, og som stadig minner meg om at fortiden aldri er viktigere enn nåtiden.

Sammendrag

Denne oppgaven utforsker fortellingene til fire historielærebøker brukt i norsk skole de siste fem tiårene (1976-2016). Den behandler historieskriving som en fortellingspraksis, og anvender narrative teorier og forklaringsmodeller i det analytiske arbeidet med lærebøkene. Fra dette perspektivet søker oppgaven å finne svar på hva som karakteriserer lærebøkene fortellinger om den norske nasjonen etter 1850. Hvordan lærebøkene fortellinger har endret seg etter hvert som den nasjonale historieskrivingen har blitt forsøkt demokratisert langs linjer som klasse, kjønn og etnisitet, og hvilke samfunnsmessige og vitenskapelige impulser som særlig ser ut til å ha påvirket fortellingene, er sentrale spørsmål i denne oppgaven.

Studien viser både kontinuitet og endring i lærebøkene fortellingspraksis. Lærebøkene fra 70- og 80-tallet er tydelig påvirket av den nye sosialhistorien, oppbruddstiden for reguleringssamfunnet, og den politiske radikaleringen som preget disse tiårene. Begge bøkene forteller i ulik grad om et norsk samfunn i nedgang og krise, selv om flere av fortellingslinjene i 70-tallsboka klenger seg til det tradisjonelle framskrittspadigmet. I analysens tredje lærebok avblåses krisen, og i tråd med 90-tallets optimisme og naivisme gjenoppdager den framskrittstroen og den sosialdemokratiske idyllen. 90-tallsboka står også for en dreining mot mer målstyring, et viktig kjennetegn ved den nye skolereformen (Reform 94) og kunnskapssamfunnet som helhet. Læreboka fra 2010-tallet viderefører målstyringsfokuset, men står også for en internasjonal vending som fører til en redusert og fragmentert norgeshistorie. I denne historien blir fortellinger om likestillingskamp og etnisk mangfold prioritert, men ikke minst de om velferdsmodellen som løftes fram som Norges viktigste merkevare i den globale æra. Forskjellene til tross er alle lærebøkene variasjoner over den sosialdemokratiske grunnfortellingen om utjevning, mangfold og nasjonal integrasjon.

Innhold

Kapittel 1: Innledning	1
Presentasjon av tema.....	1
Historie som fortelling.....	2
Narrativ teori og typologi.....	4
Historie som nasjonale fortellinger.....	10
Narrativ teori anvendt på etterkrigstidens nasjonale fortellinger.....	13
Narrativ analyse som eklektisk metode.....	16
Hva med lærebokstudiene?.....	20
Spesifisering av problemstilling og metode.....	22
Avgrensninger og kilder.....	23
Oppgavens struktur.....	24
Kapittel 2. Nordmenn før oss: Sosialdemokratiet på vippepunktet	26
Etterkrigstidens dominerende fortellinger om det norske sosialdemokrati.....	26
En materialistisk og sosialhistorisk fortelling.....	28
Framskrittsparadigmets siste krampetrekninger?.....	30
Det moderne samfunnets trusler.....	32
Ideologi og samtidsbånd.....	34
Kapittel 3. Fortid og samtid: Sosialdemokratiets krasjlanding	38
Moderniseringskritikken skjerpes.....	39
Sosialdemokratiske og antikapitalistiske fortellinger.....	41
En kvinnehistorisk forløsning.....	43
En sosialhistorisk (og nordnorsk) signatur.....	48
Kapittel 4. Spor i tid: Framskrittstroen gjenoppdages	52
Globalisering, norsk eksepsjonalisme og sosialdemokratisk reorientering.....	52
Kunnskapssamfunnets signatur.....	55
Bredt anlagte fortellinger.....	57
... gjør fortellingene om nasjonen vanskeligere å spore.....	59
Lærebokas tilnærming til nasjonale og sosialdemokratiske myter.....	63
Globale perspektiver: Ikke et norgeshistorisk anliggende.....	66
Kapittel 5. I ettertid: Nasjonalhistorien i bruddstykker	69
Internasjonalisering, målstyring og redusering av norgeshistorien: Fra reform til lærebok.....	69
Seks fortellinger: Innhold, form og funksjon.....	73
En kvinnehistorisk bølgetopp.....	79
Synliggjøring, assimilering eller agens? Lærebøkernes urfolks- og minoritetsfortellinger.....	82
Bortenfor den metodologiske nasjonalismen.....	87
Kapittel 6: Konklusjon	90
Kilder og litteratur	93

Kapittel 1: Innledning

Presentasjon av tema

Å studere historie som fortellinger om fortiden snarere enn dokumentasjon og bevis om fortiden, fikk økt oppslutning etter den språklige vendingens inntog i historiemiljøene på 1970-tallet. Også i Norge ble det vanligere å studere historieskrivingen som en form for fortellingspraksis, og særlig etter 1990 har det blitt gjennomført en rekke analyser av norske historieteksters narrative form. Felles for flere av disse er at de har studert fortellinger om nasjonen.¹ I denne oppgaven ønsker jeg å utforske et lite utvalg norske historielærebøkers nasjonale fortellinger.

Studier av historielærebøker finnes det allerede mange av. Flere av disse har naturlig vært didaktiske, og/eller tatt utgangspunkt i analytiske begreper knyttet til historiedidaktikken som historiebevissthet, identitetsskaping og fremmedforståelse.² I tillegg finnes en rekke studier som tar for seg avgrensede temaer i lærebøker, deriblant representasjonen av kvinner og minoriteter som jeg vil komme tilbake til. Andre igjen har gitt mye oppmerksomhet til den skolepolitiske konteksten som lærebøkene inngår i.³

Det jeg derimot har funnet mindre av i disse studiene, er et mer konsentrert blikk på fortellingene om den norske nasjonen. Dette blikket finner jeg betydningsfylt, all den tid den nasjonale historiefortellingen har hatt en nærmest hegemonisk posisjon i læreverkene, og som følgelig har påvirket tidligere generasjoners forståelse av vår nasjonale fortid. Timingen for å ta opp igjen gamle og nyere lærebøker mener jeg også er god. Fornyelsen av Kunnskapsløftet i grunnskolen og den videregående skolen – den såkalte Fagfornyelsen – er på vei inn i skolen, og i forbindelse med dette blir det produsert nye læreverker som igjen vil påvirke nye generasjoners forståelse av fortiden.⁴ Lærebøker har dermed nyhetens interesse, som jeg ønsker å benytte til å kaste et nytt lys over norske historielærebøker – et lys rettet mot videregående lærebøkers narrative strukturer.

¹ Se for eksempel Odd Arvid Storsveens *Wergelands norske historie: et bidrag til nasjonalhistoriens mythos* fra 1997, Francis Sejersteds *Norsk idyll?* fra 2000 (kapitlet «Historiefagets fortellinger»), Jan Thomas Kobberrøds *Sverre Steen: sosialdemokratiets historieforteller* fra 2004, og Jan Heiret og Sissel Rosland sine bidrag i *Fortalt fortid. Norsk historieskriving etter 1970* (kapittel 3 og 4) fra 2013.

² Se for eksempel Halvdan Eikelands studie fra 2004, «Norske lærebøker i historie som redskaper i en interkulturell lærings- og dannelsesprosess», og svenske Niklas Ammerts avhandling, *Det osamtidigas samtidighet: Historiemedvetande i svenska historie historieläroböcker under hundra år*, fra 2008.

³ Se for eksempel Sissel Anette Marthinsens hovedfagsoppgave «Kvinneliv i lærebøker» fra 1997.

⁴ Fagfornyelsen trer stegvis i kraft mellom 2020 og 2023. Se Utdanningsdirektoratet, «Innføring av nye læreplaner».

Så hvilke fortellinger om den norske nasjonen har preget historielærebøkene brukt i Norge de siste fem tiårene – og har de endret seg nevneverdig siden 1970-tallet, da den nasjonale historieskrivningen ble forsøkt demokratisert langs linjer som kjønn, klasse og etnisitet? Dette er spørsmål denne oppgaven søker å besvare, men før jeg presiserer problemstillingen min ytterligere vil jeg i denne innledningen gjøre rede for hva som menes med historie som fortelling, hvordan man kan analysere historiefortellinger ved bruk av narrative forklaringsmodeller, og hvordan norske historikere har tolket de nasjonale fortellingene i sentrale historietekster. Jeg vil dessuten presentere lærebokstudier jeg har funnet relevant for denne oppgaven, før jeg til slutt sier litt om oppgavens periodeavgrænsning, kilder og struktur.

Historie som fortelling

I artikkelen «The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History» fra 1979, gjorde den britiske historikeren Lawrence Stone opp status for historiefagets vitenskapelige praksis. Verdt å merke seg i tittelen er hans bruk av «revival», for Stone mente man var vitne til en gjenoppdagelse av «fortellingen» etter 50 år hvor den såkalte «scientific history» hadde vært den dominerende praksisen innenfor historiefaget. Stone trakk fram den deterministiske marxismen, Annales-skolen og dens kvantifiseringsmetoder, og de amerikanske «cliometricians» og deres matematiske modeller som eksempler på retninger og praksiser innenfor «scientific history».⁵ Disse stringente teoriene stod ifølge Stone nå for fall.

Fortellingen gjorde på sin side comeback. Han skriver:

Disillusionment with economic or demographic monocausal determinism and with quantification has led historians to start asking a quite new set of questions, many of which were previously blocked from view by the preoccupation with a specific methodology, structural, collective and statistical. More and more of the "new historians" are now trying to discover what was going on inside people's heads in the past, and what it was like to live in the past, questions which inevitably lead back to the use of narrative.⁶

Så hvor stammet denne fornyede oppmerksomheten om fortellingen fra, annet enn fra de deterministiske og kvantitative praksisenes utilstrekkelighet?

Postmodernismens gjennombrudd på 70- og 80-tallet innenfor fagfelter som lingvistikk, litteraturvitenskap og filosofi spilte en viktig rolle for gjenoppdagelsen av fortellingen. Inspirert av strukturalismens idé om de lingvistiske og kulturelle strukturenes makt over menneskers tanker og språk, bidro ledende postmodernister som Michel Foucault og hans diskursbegrep og Clifford Geertz «webs of significance», til en økt oppmerksomhet om

⁵ Stone, «The Revival of Narrative», 4-6.

⁶ Stone, «The Revival of Narrative», 13.

‘språk’ og ‘tekst’ som sentral i enhver maktutøvelse – også innenfor historiefaget. Denne språklige vendingen var av den grunn også en selvrefleksiv vending, fordi den ledet til økt oppmerksomhet om historikerens egen skrive- og kunnskapspraksis. Den bidro dessuten til å problematisere sannhetgraden ved historikerens framstillinger av fortiden. Hvis det ikke finnes sannheter utenfor språket – slik Foucault hevdet – hvordan kunne tilsynelatende objektive representasjoner av fortiden da betegnes som sanne? I tråd med denne postmodernistiske tankegangen mente en ny generasjon historikere at historietekster ikke framla objektive fakta om fortiden. I stedet presenterte de fortellinger formet av kulturelle og litterære tradisjoner og konvensjoner. Først når historikeren kunne rekonfigurere historiske fakta til en fortelling, evnet han eller hun å gjøre den ukjente fortiden kjent for leseren.⁷

Hayden White var kanskje den fremste representanten for den språklige og selvrefleksive vendingen innenfor historiefaget. Han problematiserte forholdet mellom historiefortellinger og fiksjon, og mente disse hadde svært mye til felles. I likhet med en prosadikter må også historikeren ty til egne forestillingsevner for å skape mening i sine tekster, siden fortiden selv ikke er utstyrt med dette. Historiefortellinger formes dermed av den enkelte historiker og av «... de kulturelle rammene en bestemt historiker skriver innenfor».⁸ Derfor kan vi heller ikke snakke om sanne og usanne historiefortellinger; de er relative og «... avhengige av perspektivene de framstilles fra».⁹

Denne erkjennelsen brukte White blant annet som springbrett til å kritisere historiefagets manglende interesse for historiefamstillerings fiktive elementer. Å vedkjenne seg historieskrivingens fiktive karakter, mente White ville kunne «... tjene som en kraftig motgift mot historikernes tilbøyeligheter til å bli besnæret av ideologiske, forutinntatte meninger som de ikke vedkjenner seg som sådanne, men hedrer som ‘korrekt’ iakttagelse av ‘hvordan tingene *virkelig* er’».¹⁰ Til tross for denne insisteringen på historiens nære slektskap til fiksjonen, var det ikke slik at White sidestilte dem, og han skrev følgende om distinksjonen mellom disse: «Unlike literary fictions, such as the novel, historical works are made up of events that exist outside the consciousness of the writer. The events reported in a novel can be invented in a way that they cannot be (or are not supposed to be) in a history».¹¹

⁷ Hunt, *Writing History in the Global Era*, 24-5; Maza, *Thinking about History*, 209-214.

⁸ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 20.

⁹ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 20.

¹⁰ White, *Historie og fortelling*, 53.

¹¹ White, *Metahistory*, 6 i fotnote nr. 5.

Selv om de færreste historikere har gått så langt som White i sin forklaring av historiefortellingens litterære form, er det flere som har fremmet den samme grunnleggende ideen om historie som fortelling. I forordet til *Writing history. Essay on epistemology* spurte Paul Veyne hva historie egentlig er. Veyne avviste at det er en vitenskap; den evner ikke å forklare, og den mangler en metodikk. I stedet er historie det samme som det har vært siden antikken: «... historians tell of true events in which man is actor; history is a true novel».¹² Den franske filosofen Paul Ricoeur mente på sin side det var et indirekte forhold mellom historie og fortelling. Fjerner man fortellingen fra en historietekst, mister den sin «historiske karakter».¹³ Dette medfører imidlertid ikke at man kan sidestille historie med fiksjon, siden «... historie pretenderer å representere verklege hendingar på ein måte som fiksjon ikkje gjer, og er dermed underlagt krav om dokumentasjon og objektivitet som vi suspenderer overfor fiksjonslitteraturen».¹⁴

Narrativ teori og typologi

White er nok mest kjent for sin bok *Metahistory: the historical imagination in nineteenth-century Europe* fra 1973. I denne argumenterte han for at en historieteksts oppbygging er grunnleggende poetisk og litterær – at den er «... a verbal structure in the form of a narrative prose discourse»¹⁵. White tok så steget til å introdusere en tredelt teori som kunne forklare hvordan historiefortellingene til 1800-tallshistorikere som Leopold von Ranke, Jules Michelet og Karl Marx var bygd opp. Han mente man kunne forklare historieteksternes oppbygging på tre ulike måter: «(1) explanation by emplotment, (2), explanation by argument, and (3) explanation by ideological implication».¹⁶ Disse, i tillegg til de retoriske tropene metafor, metonymi, synekdoter og ironi, utgjør Whites poetikk.¹⁷

«Explanantion by emplotment» – å identifisere plottstrukturene en historiker har tillagt sin fortelling – er nok den delen av Whites teori som har fått mest oppmerksomhet i ettertiden. White skilte mellom fire grunnleggende «modes of emplotment» – det vi kan kalle sjangre – med utgangspunkt i kategoriseringen til den kanadiske litteraturviteren Northrop Frye: romansen, komedien, tragedien og satiren. White mente altså at også historietekster kunne

¹² Veyne, *Writing history*, x.

¹³ Nordisk fagkonferanse for historisk metodelære, *Historisk kundskab og fremstilling*, 54.

¹⁴ Nordisk fagkonferanse for historisk metodelære, *Historisk kundskab og fremstilling*, 55.

¹⁵ White, *Metahistory*, ix.

¹⁶ White, *Metahistory*, 7.

¹⁷ Whites tropologi vil ikke bli behandlet i denne gjennomgangen.

sorteres inn i disse litterære kategoriene¹⁸, og han gikk så langt som å skrive at en historiker «... is forced to emplot the whole set of stories making up his narrative in one comprehensive or archetypal story form».¹⁹

Her må jeg komme med en liten digresjon, for det firedelte sjangerbegrepet kan virke både generaliserende, forenklet og rigid. En som har problematisert kategoriseringen er Odd Arvid Storsveen, som med *Henrik Wergelands norske historie* fra 1997 utforsket Wergelands nasjonale «mythos».²⁰ Storsveen utfordret Whites formalisme, og mente den moderne litteraturens brudd med de tradisjonelle sjangerkonvensjonene gjorde det vanskelig å plassere alle historiefortellinger innenfor de fire klassiske sjangerne. Den moderne litteraturen hadde skapt et fragmentert og mangfoldig sjangerlandskap uten tydelige grenser. Litt underlig er det derfor at Storsveen mente å kunne spore *sagaen*, *parabelen* og *eventyret* i Wergelands historiefortellinger – tre litterære sjangre som har lite å gjøre med den moderne litteraturen. Storsveens hovedpoeng er likevel interessant: Han mente at både de klassiske sjangerne og de tre han selv introduserer må regnes som undersjangre innenfor en større sjanger – nemlig *nasjonalhistorien*.²¹ Uavhengig av om nasjonalhistorien kan regnes som en egen sjanger eller ikke, vil den være denne oppgavens hovedfokus.

Tilbake til Whites sjangre. Romansen er fortellingen om det gode mot det onde. Helten i dette dramaet overvinner det onde ved å overskride den sanselige verdenens begrensninger og ved å frigjøre seg fra verdens lenker. White trakk fram Jesu oppstandelse som eksempel på en erkeromantisk innplotting. I komedien, som er en kvalifikasjon av romansen, handler det om å få i stand en forsoning i kjølvannet av plottets harmløse konflikt – både mellom mennesker og mellom menneske og samfunn. Denne forsoningen gjenoppretter en harmoni som komedien alltid vil tilbake til. I tragedien – en annen kvalifikasjon av romansen, men hvor den romantiske helten lider nederlag, foregår det også en forsoning. Denne forsoningen er mer resignert, men har likevel en optimisme ved seg. Vi mennesker må forsone oss med den verdenen vi har: vi kan ikke frigjøre oss fra dens lenker, så derfor må vi jobbe så godt vi kan innenfor dens begrensninger. Satiren er romansens rake motsetning, og representerer helt andre verdier enn de tre foregående. I satiren har ikke mennesket evnen til å overvinne de

¹⁸ Her er White noe uklar, for han åpner også opp for at det kan finnes andre sjangre, blant annet den episke. Se White, *Metahistory*, 7.

¹⁹ White, *Metahistory*, 8.

²⁰ «Mythos» er lånt fra Aristoteles, og skal forstås som en «... en fortelling med ord». Se Storsveen, *Henrik Wergelands norske historie*, 53.

²¹ Storsveen, *Henrik Wergelands norske historie*, 69-77.

utfordringene det står overfor (som dypest sett er døden). Satiren avdekker menneskets utilstrekkelighet, og ser med ironisk blick på det den anser som de tre andre sjangerens håpløse tro på mennesket.²²

«Explanation by argument» – å forstå hvordan historikeren argumenterer for hendelsesforløpet i sin fortelling på – kan i likhet med sjangerne også deles i fire kategorier, eller paradigmer, basert på den amerikanske filosofen Stephen C. Peppers *World Hypotheses*: formistisk, kontekstualistisk, organistisk, og mekanistisk argumentasjon. Formistisk argumentasjon søker å forklare delene framfor helheten. Alle elementer ved en hendelse er unike, og må derfor behandles en og en for at forklaringen skal være fullstendig. Kontekstualistisk argumentasjon forklarer en hendelse ut fra dens kontekst. I likhet med formistisk argumentasjon konsentrerer den kontekstualistiske argumentasjonen seg om delene, men i motsetningen til den formistiske ser den på hvordan enkelthendelser står i relasjon til andre hendelser innenfor den gitte konteksten.²³

Hvor de to første er analytiske former for argumentasjon, er de to neste syntetiske.²⁴ Organistisk argumentasjon forklarer delene som komponenter i en større helhet, hvor helheten er noe mer enn summen av delene. «Organister» syntetiserer ved å identifisere mønstre, lover og telos ved historien. Hendelser er dermed ikke enestående, men eksemplariske – de bekrefter historiens lovmessighet. Mekanistisk argumentasjon uttrykker en enda sterkere tro på historiens lovmessighet, og for en «mekanist» er «the laws that govern history» like sterke som naturlovene.²⁵

Endelig har vi «explanation by ideological implication», som vil si å avdekke historiefortellingens ideologiske posisjon. Med utgangspunkt i sosiologen Karl Mannheims typologi, identifiserte White fire ulike ideologiske posisjoner som historikere kan innta: anarkisme, konservativisme, radikalisme og liberalisme. Alle representerer de ulike forståelser av endring; både av hvordan det skal skje, hvor raskt det skal skje, og hva som kan regnes som progresjon. La meg ta to eksempler: Konservative er naturligvis skeptiske til omfattende/raske sosiale endringer, siden de regner det gjeldende samfunnet som det realistisk sett beste. Man kan derfor settes likhetstegn mellom progresjon og status quo.

²² White, *Metahistory*, 8-10.

²³ White, *Metahistory*, 13-14, 18.

²⁴ Denne inndelingen har jeg lånt av Jan Thomas Kobberrød. Se Kobberrød, *Sverre Steen*, 25.

²⁵ White, *Metahistory*, 15-17.

Radikale tror i motsetning på en strukturell omveltning av samfunnet, og på at endring til det bedre er mulig i nær framtid. Progresjon blir her synonymt med rask og omfattende endring.²⁶

White forsøkte så å vise hvordan de ulike forklaringsmåtene inngår i et samspill med hverandre – blant annet hvordan tragedien ofte opptrer sammen med den mekanistiske argumentasjonsformen og den radikale ideologien. Karl Marx' historiesyn er således et skoleeksempel. Marx' historie har tragediens plott. Svært forenklet tar den for seg fortidens og samtidens undertrykkende og undertrykte klasser: fra de privilegerte patrisierne og de underkuede plebeierne og slavene i Romerriket, via lensherrene og hans leilendinger i føydalsamfunnet, til 1800-tallets kapitalistiske borgerskap og dets arbeidskraft – proletariatet. Marx beveger seg imidlertid ikke over i den håpløse satiren, for i Marx fortelling vil de undertrykte – det vil si proletariatet – komme til å frigjøre seg fra kapitalistenes lenker og med det også historiens mønster. De vil utvikle en felles bevissthet om den utbyttingen og undertrykkingen de har blitt utsatt for, og de vil øke i antall og styrke. Den organiserte klassekampen vil deretter følge, som vil lede til revolusjonen som styrter den herskende klassen og etablerer det klasseløse samfunnet.²⁷

Merk dere bruken av verbet «vil», for dette må med nødvendighet skje. Med Marx' ord: «What the bourgeoisie therefore produces, above all, are its own grave-diggers. Its fall and the victory of the proletariat are equally inevitable».²⁸ I denne tragedien finner man dermed mekanistens lovmessige forklaringer, og med dem også Marx' radikale posisjon. For som White skriver, er en vanlig innvending mot den radikale historieskrivingen at den konstruerer lover for å fremme sitt politiske program: «Such laws, it is maintained, are usually advanced in the interest of promoting some program of social transformation, in either a Radical or a Reactionary direction».²⁹

Men det finnes også andre narrative forklaringsmodeller enn Whites. Mens hans typologi var rettet mot historieteksters form, er den tyske historikeren Jörn Rüsen's modell orientert mot historieteksters *funksjon*, som grunnleggende sett er å gjøre tiden forståelig for oss.³⁰ Rüsen skriver:

By narration time gains sense. Narratives transform the past into history; they combine experience and expectation – the two main timed dimensions of human life. As a synthesis of

²⁶ White, *Metahistory*, 24-25.

²⁷ Marx & Engels, «Manifesto of the Communist Party», 14-21.

²⁸ Marx & Engels, «Manifesto of the Communist Party», 21.

²⁹ White, *Metahistory*, 21.

³⁰ Kobberrød, *Sverre Steen*, 311-312.

experience and expectation it includes a relationship to the human subject as well – its identity as a coherence of the self in the changes of time.³¹

Rüsen peker på tre kvaliteter ved historiefortellingen som gjør oss i stand til å navigere oss i tid, og til å gi livene våre mening: 1) den mobiliserer fortiden ved hjelp av minne, som igjen gjør nåtiden forståelig og forventninger til framtiden mulig, 2) den uttrykker kontinuitet som gjør det mulig for oss å se sammenhengen mellom fortid, nåtid og framtid, og c) den etablerer identitet, både hos avsender og mottaker.³²

Historiefortellingene mobiliserer imidlertid forskjellige minner, har ulike begreper om kontinuitet, og etablerer ulike identiteter. Ifølge Rüsen kan de gjøre dette på fire ulike måter: gjennom bekreftelse, regularitet, nektelse eller endring. Herfra utledet han fire ulike fortellingstyper «... with corresponding forms of historiography»³³. Disse har han kalt tradisjonsfortellinger, eksemplariske fortellinger, kritiske fortellinger og genetiske fortellinger.

Tradisjonsfortellingene oppfyller vårt behov for å bekrefte våre tradisjoner («bekreftelse»). Typiske fortellinger innenfor denne kategorien vil derfor være fortellinger om vårt nasjonale opphav eller kristendommens opprinnelse. De eksemplariske fortellingene oppfyller vårt behov for regler og prinsipper som kan skape system i det store mangfoldet av erfaringer, på tvers av det Rüsen kaller «temporally different systems of life». Slike fortellinger generaliserer hendelser og erfaringer, og får dermed fram historiens regelmessighet («regularitet»). Kritiske fortellinger oppfyller vårt behov for å kunne si nei («nektelse») til de to foregående fortellingenes tradisjoner, regler og prinsipper. De kritiske fortellingene stiller tiden for retten, og åpner for nye perspektiver og forståelser. Og til slutt, de genetiske fortellingene, som oppfyller vårt behov for å forstå oss selv og verden i en stadig skiftende tid. I disse fortellingen framstilles historien som en dynamisk prosess («endring»), ikke som en regelmessig (den eksemplariske fortellingen) eller stillestående (tradisjonsfortellingen) en.³⁴

Rüsen illustrerte sin innfløkte typologi med utgangspunkt i kvinnehistoriske perspektiver. Her forklarer han blant annet hvordan feministisk historieskriving fungerer som kritiske fortellinger, siden de avviser tradisjonelle syn på kvinnelighet, og med det åpner rom for alternative syn.³⁵ Dette betyr ikke at den feministiske historiefortellingen kan være

³¹ Rüsen, *History*, 11.

³² Rüsen, *History*, 11.

³³ Rüsen, *History*, 12.

³⁴ Rüsen, *History*, 11-15.

³⁵ Rüsen, *History*, 14.

utelukkende kritisk. De tre andre fortellingsformene er nemlig alle til stede i en historietekst, selv om én er mer dominant enn de andre. De er ikke bare til stede, men også nødvendige for at historiefortellingene skal gi mening for oss. Rüsen skriver: «Each type corresponds to one necessary condition which must be fulfilled if human life is to find its way in the course of time».³⁶

Å analysere historietekster som fortellinger betyr ikke nødvendigvis å identifisere deres plottstrukturer, ideologiske posisjoner, argumentasjonsformer eller funksjoner. Man kan studere langt mer «tilgjengelige» sider ved en historietekst enn det. La meg ta litteraturviteren Philippe Carrard som eksempel. I *Poetics of the New History* fra 1992 utførte Carrard analyser uten å gå inn i det han kaller tekstenes 'deep structures' (han viser blant annet til Whites «plot structures»). Carrard undersøkte i stedet hva som foregikk på *overflaten* av tekstene ved å stille enkle spørsmål som «Who is speaking? To whom? In what circumstances? For what purposes? Using what kind of rhetorical strategies?».³⁷ Carrard beskrev denne minimalistiske og ikke-formalistiske tilnærmingen som «open poetics».³⁸

Med sin «åpne poetikk» ønsket Carrard å vise at selv tekstene til historikerne innenfor den franske retningen «Nouvelle histoire» (tredjegerasjons Annales-historikere) er strukturert som fortellinger. Disse historikerne mente nemlig de hadde forlatt fortellingen som forklaringsform, en posisjon som blant annet ble uttrykt i artikkelen «From Narrative History to Problem History» av François Furet.³⁹ Skal man tro Carrard er det imidlertid så og si umulig å frigjøre seg fra en fortellende praksis. Han skriver: «... a text, to be taken as a narrative, must include at least two units that are temporally ordered, although the first unit may remain implicit». Carrard illustrerte påstanden ved å hevde at utsagnet «France won the war» kan regnes som en fortelling. At Frankrike vant impliserer at det allerede har foregått en krig. Ergo er to enheter ordnet i tid, og dermed er minstekravet for Carrards fortellingsbegrep oppfylt.⁴⁰ Det er vanskelig å forestille seg en historietekst som ikke oppfyller dette minstekravet.

³⁶ Rüsen, *History*, 15.

³⁷ Carrard, *Poetics of the New History*, xiii.

³⁸ Carrard, *Poetics of the New* 36.

³⁹ Carrard, *Poetics of the New*, 30.

⁴⁰ Carrard, *Poetics of the New*, 36.

Historie som nasjonale fortellinger

De fortellingene som antageligvis har vært gjenstand for flest analyser er de *nasjonale* fortellingene. *The Contested Nation* av Stefan Berger og Chris Lorenz (red.) fra 2008, tar for seg den nasjonale fortellingens posisjon i en rekke land i Europa – inkludert Norge. Ifølge Berger og Lorenz har den nasjonale fortellingen, «the master narrative of the nation», i stor grad lyktes i å utkonkurrere alternative fortellinger. Den nasjonale historiefortellingen har absorbert andre type fortellinger, som for eksempel fortellinger om klasse og kjønn, og gjort dem til fortellinger om *nasjonal* klassehistorie og *nasjonal* kjønnshistorie.⁴¹ Også i Norge har historieskrivningens nasjonale karakter blitt behandlet og problematisert, og et forskningsutvalg på oppdrag fra Norsk forskningsråd kom fram til en liknende konklusjon som Berger og Lorenz i sin evaluering av historieforskningen på norske universiteter og høyskoler fra 2008. Rapporten pekte på at forskningen bar preg av metodologisk nasjonalisme. Innenfor denne «metodikken» utgjør nasjonen en ikke-problematisert og selvskreven tolkningsramme for historieskrivningen. Utvalget oppfordret norske historikere til å tre ut av denne rammen, for heller å studere historie med utgangspunkt i globale og transnasjonale perspektiver.⁴²

Hvis denne nasjonale rammen har vært – og *er* – så styrende for historieskrivningen som disse studiene hevder: hva er det i så fall de nasjonale fortellingene har fortalt oss? «Nordic National Histories», et kapittel i nevnte *The contested nation*, skrevet av Peter Aronsson, Narve Fulsås, Pertti Haapala og Bernard Eric Jensen, er en kort, historiografisk gjennomgang av de nasjonale historiefortellingene i Norden fra 1800-tallet og fram til 2000-tallet. Den bekrefter Berger og Lorenz sitt hovedargument – også i Norden har nasjonalhistorien fungert som «the master narrative».⁴³ Dette mesternarrativet har imidlertid ikke stått uendret de siste to århundrene, og Aronsson et al. tar oss dermed gjennom den nasjonale fortellingens historie. I første del av 1800-tallet var det «folket» som kom til å oppta norske og nordiske historikere. Inspirert av det tyske konseptet «volk ble folket «... the central concept of history writing: the subject, the creator and the addressee of national histories».⁴⁴ Denne nasjonalromantiske

⁴¹ Berger & Lorenz (red.), *The Contested Nation*, 531.

⁴² Norges forskningsråd, «Evaluering av norsk historiefaglig forskning», 26, 153-157, 174.

⁴³ Berger & Lorenz (red.), *The Contested Nation*, 256, 281-282. Jeg vil konsentrere meg om den *norske* historiografien i denne rekapituleringen

⁴⁴ Berger & Lorenz (red.), *The Contested Nation*, 257.

vendingen kommer til uttrykk i forordet til den norske historikeren Peter Andreas Munch sitt hovedverk, *Det norske folks historie*:

Jeg har med Flid kaldt Verket «det norske Folks», ikke «Norges», eller «Norges Riges», eller «Norges Kongers» historie. Det var min Hensigt, at levere en saa vidt muligt tro og fuldstændig Fremstilling ej alene af Landets politiske eller ydre, men og af Folkets indre Historie, af Folkelivet i dets Udvikling og Fremskridning; ej alene av Fyrsternes, men og af Folkets egne Bedrifter.⁴⁵

Også Ernst Sars, den ledende norske historikeren i siste halvdel av 1800-tallet, kom til å opprettholde fokuset på folket som nasjonens definerende. Han var opptatt av å fremme den norske historiens særegenhet, og markerte med dette avstand til de andre nordiske landene. Denne særegenheten gjaldt også innenfor landets grenser, og overbevisningen om at norgeshistorien var historien om én nasjon førte blant annet til at samene ble regelrett fjernet fra hans nasjonale fortelling.⁴⁶ Narve Fulsås har påpekt at Sars kunne gjøre dette fordi samene utgjorde en «rase» og ikke en nasjon. Siden rase ikke hadde spilt «... nogen synderlig Rolle inden den europæiske Menneskehed»⁴⁷, kunne derfor ikke samene ha gjort det heller. Skulle man kunne påberope seg en historie, måtte man være en del av denne menneskeheten, noe samene altså ikke var.⁴⁸ Sars nasjonale fortelling var med andre ord både ekskluderende, etnosentrisk og rasistisk.

Et generelt trekk ved den nasjonale fortellingen på 1800-tallet, er at den var teleologisk anlagt. Det vil si at historikerne utstyrte historien med et mål, og for Norges del var dette frihet og demokrati. Den norske frihetstradisjonen stod sterkt hos blant annet Sars, som mente at «bondefriheten» var et særegent kjennetegn ved det norske samfunnet.⁴⁹ Året 1814 ble den store bekreftelsen på denne tanken; det frie bondesamfunnet i middelalderen ble restaurert med en egen grunnlov og med uavhengighet fra Danmark etter 400 år med mørketid. Den endelige uavhengigheten fra Sverige i 1905 forsterket denne kontinuitetsforklaringen ytterligere.⁵⁰

Store omveltninger i samfunnet på grunn av industrialiseringen og moderniseringen førte til at de tradisjonelle nasjonale fortellingene skissert over ble utfordret av en mer sosialt orientert historie på starten av 1900-tallet. Marxismen og framveksten av den norske arbeiderklassen

⁴⁵ Munch, *Det norske folks historie*, xvi.

⁴⁶ Berger & Lorenz (red.), *The Contested Nation*, 262.

⁴⁷ Fulsås, *Historie og nasjon*, 240.

⁴⁸ Fulsås, *Historie og nasjon*, 240.

⁴⁹ Dahl, *Norsk historieforskning I det 19. og 20. århundre*, 179.

⁵⁰ Berger & Lorenz (red.), *The Contested Nation*, 263, 267.

inspirerte historikere til å skrive sosialhistorie. Edvard Bull d.e. vil skrive om samfunnet framfor nasjonen, mens historiker og Arbeiderparti-politiker Halvdan Koht ønsket å integrere klasseperspektivet inn i den nasjonale fortellingen.⁵¹ «Klasse» var i sistnevntes nasjonale fortelling ikke en erstatning for nasjonen. Klassekamp og nasjonsbygging gikk derimot hånd i hand. Koht skrev: «... it seems to me irrefutable that class war, which of itself leads to class grouping, has contributed materially to the inner expansion of the Norwegian nation, leading it forward to an ever more inclusive unity».⁵² For å spille på «Det kommunistiske manifest» åpningssitat, kan man si at Kohts nasjonale historie var historien om nasjonal klassekamp. I takt med Arbeiderpartiets mer moderate og sosialdemokratiske linje utover 1930-tallet, skulle imidlertid også Koht tone ned klasseperspektivet til fordel for demokratisering og nasjonalt fellesskap. Historikeren Francis Sejersted har derfor beskrevet Koht som «inspirator og ideolog... bak den norske *sosialdemokratiseringen*».⁵³

Og det var nettopp sosialdemokratiet som skulle bli det bærende elementet i etterkrigstidens nasjonale historiefortellinger. Sosialdemokratiet favnet hele samfunnet, og det samme skulle historien. Dette førte på sikt til en pluralisering innenfor historiefaget, hvor fortellinger som tidligere hadde blitt neglisjert nå fikk utfolde seg. Sosialhistorie, lokalhistorie, minoritetshistorie, innvandringshistorie og kvinne- og kjønns historie er eksempler på fagfelter som etter hvert vokste fram, og som av og til utfordret de tradisjonelle nasjonale fortellingene. For eksempel har historikeren Eirinn Larsen argumentert for at den norske kvinne- og kjønns historien som etablerte seg på 1970-tallet, utviklet seg til å bli en relativt selvstendig og opposisjonell disiplin som i stor grad isolerte seg fra resten av det norske historiefaget.⁵⁴ Aronsson et al. mener på sin side at den generelle tendensen har vært at de nye fagfeltene har vært et bidrag til, og ikke en erstatning for, det nasjonale mesternarrativet.⁵⁵

«Nordic National Histories» gir et riss av vår nasjonale historiografi, men tilbyr ikke analyser ved bruk av et narrativt begrepsapparat slik denne oppgaven vil gjøre. Dette har imidlertid blitt gjort av andre historikere, som både har studert de nasjonale fortellingene i bøker og forfatterskap.

⁵¹ Berger & Lorenz (red.), *The Contested Nation*, 267-270.

⁵² Koht, «The importance of the class struggle in modern history», 62.

⁵³ Sejersted, *Norsk idyll?*, 20.

⁵⁴ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 148, 175.

⁵⁵ Berger & Lorenz (red.), *The Contested Nation*, 278-279.

Narrativ teori anvendt på etterkrigstidens nasjonale fortellinger

I «Historiefagets fortellinger» fra essaysamlingen *Norsk idyll* utgitt i 2000, analyserte historikeren Francis Sejersted de nasjonale fortellingene hos sentrale norske etterkrigstidshistorikere. I arbeidet med disse historikernes tekster mente Sejersted å kunne påvise markante forskjeller i hvordan de presenterte historien bak det norske sosialdemokratiet på – så markante at man kan snakke om forskjellige historiesjangre. Dette ledet ham til å benytte Whites sjangerkategorier til å forklare «... historikerens måte å sammenfatte, eller organisere det historiske forløpet på for å plassere det norske sosialdemokratiske samfunn i en bred historisk prosess».⁵⁶

Sejersted redegjorde først for romansen, den dominerende historiesjangeren på 1800-tallet. Historieskrivingen var den gang sterkt knyttet til nasjonsbyggingen og utviklingen av en nasjonal identitet. Historikere som Munch og Sars, men også senere Koht, uttrykte en klar teleologisk framskrittstro, og plasserte folket og nasjonen i sentrum av sin fortelling. Disse karakteristikene gjenkjenner vi fra Aronsson et al. sin gjennomgang, men Sejersted tok det et steg videre ved altså å identifisere denne historieskrivingen som «romantisk». Den er romantisk, eller kanskje rettere sagt *nasjonalromantisk*, fordi den framstiller Norges historie som en fortelling om det gode mot det onde, hvor folket blir den seirende helten i kampen for frigjøring og demokrati. Denne kampen for demokrati kommer særlig til uttrykk hos Koht, hvor sosialdemokratiet og det mer inkluderende nasjonale fellesskapet på 1900-tallet ble den norske fortellingens lykkelige slutt.⁵⁷

De romantiske og teleologiske fortellingene om Norge ble ifølge Sejersted først utfordret etter andre verdenskrig. Utfordringen kom fra akademia og var inspirert av Karl Poppers *Poverty of historicism* fra 1957. Popper rettet kritikk mot teleologiske framstillinger av historien og mot forståelsen av historien som en lovstyrt prosess (historisisme).⁵⁸ I Norge fremmet historikeren Jens Arup Seip denne kritikken mot de nasjonalromantiske fortellingene og skrev: «Det var begivenheter i europeisk politikk som utløste de handlinger i landet som førte frem til en selvstendig stat».⁵⁹ Frihet og suverenitet lå med andre ord utenfor Norges kontroll. Ifølge Sejersted bidro Seip til at norske historikere beveget seg bort fra romansesjangeren, i hvert fall i dens reneste form. Seip var generelt kritisk til fortellingselementet ved

⁵⁶ Sejersted, *Norsk idyll?*, 15-16. Sitat på side 15.

⁵⁷ Sejersted, *Norsk idyll?*, 18-20.

⁵⁸ Popper, *The poverty of historicism*, 159-161.

⁵⁹ Seip, *Utsikt over Norges historie*, 16-17.

historiefaget, for det var bare populærhistorie som skulle ha fortellingens form. Likevel mente Sejersted at Seip ikke unnslopp de narrative strukturene han skydde, for ved å distansere seg fra den nasjonalromantiske fortellingen beveget han seg nemlig ubevisst inn i satiren. Konkret kommer dette til uttrykk i Seips dystre framstilling av den historiske utviklingen i Norge etter andre verdenskrig. Han problematiserte «den norske friheten», som vi har sett har hatt en sentral posisjon i de tradisjonelle nasjonale fortellingene. Ifølge Seip var denne friheten en illusjon; den tidligere embetsmannsstaten hadde i realiteten bare blitt erstattet med Gerhardsens sosialdemokratiske ettpartistat. Hans til tider bitende og sarkastiske språk og fraværet av en framtidsoptimisme på grunn av det han beskrev som politikernes «evige forræderi», brøt med tidligere historikers romantisering av den norske nasjonens fortid.⁶⁰

Sammenliknet med Seip blir historikeren Sverre Steens framstilling av nyere norsk historie langt mer romantisk igjen, hvis man skal tro Sejersted. Likevel mente han at også Steen brøt med den tradisjonelle romansen. Til tross for at Steen videreførte Kohts sosialdemokratiske fortelling, delte han ikke sin forgjengers utviklingsoptimisme.⁶¹ Ifølge Sejersted handlet Steens etterkrigstidsfortelling om «... hvordan det norske folk vendte ‘tilbake til sitt gamle samfunn’». ⁶² Norge søkte altså å gjenvinne likevekt og harmoni, som vi har sett er typisk for plottet i komedien.⁶³

Den siste historikeren Sejersted tok for seg var Edvard Bull d.y., som for øvrig har skrevet en av de fire lærebøkene som vil bli analysert i denne studien. Ifølge Sejersted mente Bull, i likhet med Seip, at de sosialdemokratiske politikerne hadde begått «forræderi». Likevel delte ikke Bull Seips pessimistiske syn på at «Makten vil med nødvendighet måtte korrumpere». ⁶⁴ Bull rettet dermed ikke kritikken mot makthavere på generelt grunnlag, men spesifikt mot politikerne i etterkrigstiden og mot hvordan de fullstendig gjorde kapitalismen under sosialdemokratisk flagg. Derfor mente Sejersted at Bull var likere Koht, i hvert fall rent ideologisk. Troen på folket og sosialdemokratiet er til stedet, men i Bulls *tragedie* blir de forrådt av sosialdemokrater i ledtog med kapitalismen.⁶⁵

⁶⁰ Sejersted, *Norsk idyll?*, 21-23, 25-28.

Aronsson et al. pekte i samme retning, og skrev at andre verdenskrig førte til at «The last remains of national teleology had become undermined». Se Berger & Lorenz (red.), *The Contested Nation*, 275.

⁶¹ Leser man Jan Thomas Kobberrøds avhandling om Sverre Steen, kan det derimot virke som om Steens historieskriving var grunnleggende sett utviklingsoptimistisk. Hvordan denne eventuelle optimismen manifesterte seg hos Steen, vil bli et tema i kapittel 2 under avsnittet «Ideologi og samtidsbånd».

⁶² Sejersted, *Norsk idyll?*, 25.

⁶³ Sejersted, *Norsk idyll?*, 24-25. Se også Kobberrød, *Sverre Steen*, side 306 om komedien som sjanger.

⁶⁴ Sejersted, *Norsk idyll?*, 28.

⁶⁵ Sejersted, *Norsk idyll?*, 29-31.

I sin doktoravhandling om Sverre Steen fra 2004, tok også historikeren Jan Thomas Kobberrød i bruk Whites sjangerkategorier. Inspirert av White argumenterte han for de narrative strukturenes kompleksitet. En fortelling har mange ulike nivåer, det Kobberrød omtaler som «fortellinger innfelt i fortellinger». Når en fortelling har flere nivåer, åpner dette også opp for at den kan operere innenfor ulike sjangre, noe Kobberrød forsøkte å illustrere. Den overgripende fortellingen i Steens hovedverk *Det frie Norge*, som kom ut mellom 1951 og 1962⁶⁶, var etter hans mening strukturert som en romanse. Samtidig rommer verket mange fortellinger med narrative strukturer som bryter med det romantiske hovedplottet, og Kobberrød brukte Steens behandling av Bodøsaken (i *Krise og avspenning*, bind 3) som eksempel. I Steens tilsynelatende nøytrale og ikke-dømmende beretning om denne smugleraffæren i 1818, mente Kobberrød at en moral kan utledes – og at denne moralen kan knyttes til en sjangerkategori. Uten å gå i detalj på det realhistoriske er moralen man kan hente fra Bodøsaken nedslående; rettferdighet blir ikke oppfylt, makten råder, og som et resultat av dette blir lilleputtnasjonen Norge latterliggjort. Beretningen om smugleraffæren blir derfor en satire over Norges maktesløshet overfor den mektige omverdenen.⁶⁷

De innfelte fortellingene kan også bekrefte meningsinnholdet i den overgripende fortellingen. Ifølge White er komedien, så vel som tragedien, «... qualifications of the Romantic apprehension of the world»⁶⁸. Innfelte fortellinger med «komiske» eller «tragiske» plottstrukturer trenger derfor ikke å være et skarpt brudd med den overordnede romantiske fortellingen.⁶⁹ Bondeuroen i 1818 slik den blir fortalt i *På falittens rand* (bind 2) legger Kobberrød fram som nettopp en komedie. Steen beskrev bondeuroen som reell og potensielt farlig for det nye norske demokratiet. Når denne uroen likevel ikke utviklet seg til og bli noe mer enn nettopp uro, skyldtes dette at «Norges bønder er tungt bevegelige politiske tropper».⁷⁰ Bøndene i Steens fortelling var dermed en stabiliserende faktor som sikret harmoni og forsoning – en avslutning en komedie verdig. Dessuten var uroen først og fremst et resultat av misforståelser, en annen karakteristikk ved komedien.⁷¹ De uopplyste bøndene som truet med bråk visste bare ikke bedre, og ved bruk av makt ledet regjeringen dem tilbake på rett kjøl. Til

⁶⁶ Kobberrød, *Sverre Steen*, 256.

⁶⁷ Kobberrød, *Sverre Steen*, 299-303.

⁶⁸ White, *Metahistory*, 10.

⁶⁹ Kobberrød, *Sverre Steen*, 306.

⁷⁰ Kobberrød, *Sverre Steen*, 307.

⁷¹ Sejersted, *Norsk idyll?*, 25.

syvende og sist har vi altså å gjøre med en relativt harmløs komedie som ender med at «Det senket seg ro over landet igjen».⁷²

Kobberrød praktiserte også Rüsens typologi på fortellingene i *Det frie Norge*. Han pekte blant annet på at kontinuitetskonseptet i Steens tekster korresponderer med kontinuitetskonseptet innenfor de eksemplariske fortellingene. Siden disse fortellingene generaliserer erfaringer og gjør hendelser i historien mønstergyldige, betyr det at vi også kan ta lærdom av dem. Som Rügen skriver: «The core of the logic of exemplary narration is formulated by the old phrase: *historia vitae magistra* [history is the teacher of life] ».⁷³ Kobberrød fant spor av denne logikken i *På falittens rand*, hvor Steen skrev at etterkrigstidens Norge bør ta lærdom av den innsatsen nordmennene la ned etter 1814 for å bygge opp landet og demokratiet. Det foregår altså en generell parallellisering mellom 1814 og samtiden i *Det frie Norge*, ifølge Kobberrød. Grunnloven markerte en ny start for Norge, og det samme kunne etterkrigstiden gjøre. Håndteringen av perioden etter 1814 blir derfor gjort til en eksemplarisk historie, et eksempel til etterfølgelse.⁷⁴

Kobberrød fant også innslag av tradisjonsfortellingen i Steens tekster. Tradisjonsfortellingene minner oss på vårt samfunns opprinnelse, og løfter fram tradisjonene samfunnet er fundert på. Fordi tradisjoner er statiske, opererer disse fortellingene med et evighetsperspektiv («time gains the sense of eternity»)⁷⁵ I Steens fortelling er det nasjonen selv som blir foreviget. For selv om Steen så på tradisjoner som en hindring for nasjonens utvikling, forblir Norge en bestandig og selvskreven idé – en (forhånds)gitt ramme for hans historieskriving («affirming pre-given cultural patterns of self-understanding»)⁷⁶

Narrativ analyse som eklektisk metode

I de senere år har boka *Fortalt fortid*, redigert av Jan Heiret, Teemu Ryymin og Svein Atle Skålevåg, vært et viktig bidrag til studier av de nasjonale fortellingene. Boka var et resultat av et større forskningsprosjekt finansiert av Norges forskningsråd, og var en oppfølging av den nevnte rapporten fra 2008, som konkluderte med at norsk historieforskning bar preg av metodologisk nasjonalisme. De involverte historikerne i prosjektet studerte fortellingene i utvalgte historietekster innenfor elleve ulike fagfelter, hvor det overordnede målet var å se om

⁷² Steen, *På falittens rand*, 274.

⁷³ Rügen, *History*, 14.

⁷⁴ Kobberrød, *Sverre Steen*, 315-316.

⁷⁵ «time gains the sense of eternity». Rügen, *History*, 12.

⁷⁶ Kobberrød, *Sverre Steen*, 316; Rügen, *History*, 12.

det norske historiefaget var preget av enhet, mangfold eller fragmentering.⁷⁷ Heiret, Ryymin og Skålevåg konkluderte med at selv om det tematiske mangfoldet innenfor den norske historieskrivingen stadig øker, eksiterer det fremdeles en felles referanseramme som – i likhet med Sverre Steen – svært få trer utenfor: nemlig nasjonen.⁷⁸

Fortalt fortid behandler historietekstene som fortellinger, og den utforsker «... fortellingsbegrepets potensial som analytisk begrep i møte med historietekster».⁷⁹ Heiret, Ryymin og Skålevåg presenterer ikke én teori som alle kapitlene følger. I stedet presenterer de et rammeverk med det de kaller fem linjer, som er «(1) tekstenes fortellinger; (2) aktører og objekter; (3) kontekster og sammenhenger; (4) fortellingenes funksjoner og (5) tekstenes vitenskapelige signatur».⁸⁰

Tidligere i denne innledningen har jeg introdusert ulike måter å kategorisere fortellinger på. White hadde sin poetikk, Rüsen sine fortellingstyper, og Carrard sitt minimalistiske fortellingsbegrep. I *Fortalt fortid* defineres fortellinger enten som grunnfortellinger, hovedfortellinger eller sidefortellinger (linje 1).

Grunnfortellinger er fortellinger som deles av mange tekster og som stadig reproduseres. De fungerer som et slags referansepunkt for ulike disipliner innenfor historiefaget, og tradisjonelt har dette referansepunktet vært *nasjonen*. Nasjonens ulike historiske faser og historikernes ulike forståelser av den nasjonale historien, har imidlertid ført til at det ikke finnes én nasjonal grunnfortelling.⁸¹ F.eks. har vi sett i «Nordic National Histories» at 1800-tallets nasjonalistiske historiefortelling ble erstattet av en mer inkluderende fortelling om det sosialdemokratiske Norge utover 1900-tallet – det vi med Heiret, Ryymin og Skålevåg sin terminologi kan kalle *den sosialdemokratiske grunnfortellingen*.

Det er hovedfortellingen som skiller en tekst fra andre. og det er i den man kan finne historikerens budskap. Heiret, Ryymin og Skålevåg skriver:

Å 'forstå' en historietekst er å gjenkjenne dens hovedfortelling: Det vil si at leseren forstår hva som er tillagt vekt, hvilket perspektiv hendelsesforløpet er sett ut fra, eller hva slags prinsipp som ligger til grunn for hva som er tatt med, og hva som er utelatt i teksten.⁸²

⁷⁷ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 7-8, 17-18.

⁷⁸ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 352-353.

⁷⁹ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 24.

⁸⁰ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 24.

⁸¹ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 25.

⁸² Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 26.

Sidefortellingene er støttende fortellinger som tar for seg avgrensede temaer og hendelser, men alltid «... innenfor hovedfortellingens rammer».⁸³ Først når en hovedfortelling deles av flere tekster er man på sporet av en større fortelling. Derfor må man studere flere tekster og se dem i sammenheng med hverandre før man har belegg for å kunne fastslå en grunnfortelling.

Over til fortellingens aktører og objekter (linje 2), historien om «hvem» og «hva». Her kan man for eksempel se på hvilke personer og grupper som representeres, hvilke som neglisjeres, hvilke temaer som blir behandlet, og hvilke aktører som blir gitt sympati. Er det en fortelling om kong Salomo eller Jørgen hattemaker? Blir sosioøkonomiske eller storpolitiske forhold prioritert? I hvilken grad behandles kvinner i fortellingen? Hva med de ulike minoritetene? Og hvem er det forfatteren – implisitt eller eksplisitt – uttrykker sin støtte til? Aktørene og objektene man finner i fortellingene kan videre plasseres i en kontekst (linje 3). Blir for eksempel framveksten av den norske arbeiderklassen sett i sammenheng med utviklingen på det europeiske kontinentet, eller har historikeren valgt å holde seg innenfor den nasjonale rammen?⁸⁴ Heiret, Ryymin og Skålevåg peker også på at fortellinger har «... funksjoner som peker ut over selve tekstene»⁸⁵, og viser her til Rüsens teori. Et fokus på tekstenes funksjoner (linje 4) mener de åpner for å forstå hva tekstene «... gjør, ut over det de sier».⁸⁶

Til slutt kan man studere en historieteksts vitenskapelige signatur (linje 5), som for Heiret, Ryymin og Skålevåg handler om å studere tekster i lys av det tekstfellesskapet og det vitenskapfellesskapet de er en del av. Konkret betyr dette å undersøke hvilken litteratur tekstene forholder seg til og hvordan de gjør det. Støtter for eksempel en tekst opp om litteraturen den benytter, eller forsøker den å avvise den?⁸⁷

Jeg ønsker å vise hvordan noen av disse «linjene» har blitt praktisert i kapitlene til Jan Heiret og Sissel Rosland, som begge tar for seg nasjonale fortellinger. I «Samtidsfortellinger som nasjonalhistorie» ser Heiret på et utvalg norske og danske historietekster utgitt etter 1970, hvor han undersøkte tekstenes grunnfortellinger, hovedfortellinger og sidefortellinger, samt deres vitenskapelige signatur. Han beskriver blant annet den økonomiske historikeren Even Langes *Samling om felles mål 1935-1970* fra 1998 som en fortelling om velstandsøkning og nasjonalt samhold. Dette er altså bokas hovedfortelling. Lange viser hvordan

⁸³ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 26

⁸⁴ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 27.

⁸⁵ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 28.

⁸⁶ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 28. Hvilke minner en tekst mobiliserer eller hvilke identiteter den etablerer har vi sett i Rüsens *History* at er eksempler på hva fortellinger *gjør*.

⁸⁷ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 29.

sosialdemokratiet under Arbeiderpartiets styre klarte å samle tradisjonelle motsetninger som «by og land» og «arbeid og kapital» om et felles nasjonalt og økonomisk prosjekt. Denne grunnleggende utviklingsoptimismen kommer til uttrykk i sidefortellingene, hvor det blant annet argumenteres for at folk som flyttet til byene i etterkrigstiden fikk det bedre.⁸⁸

Når Heiret ser tekstutvalget under ett, mener han å kunne påvise en grunnfortelling om «... forestillingen om at utvikling og framskritt er knyttet til sosial, politisk og kulturell utjevning innenfor en integrerende nasjonalstat».⁸⁹ Verdt å legge merke til her er ordet «forestilling», siden historikerne er uenige om denne utjevningen har blitt en realitet eller bare er et ideal. Om tekstenes vitenskapelige signatur konkluderte Heiret med at tekstenes omfattende kildebruk gir dem «autoritet og troverdighet», men at historikerne stort sett tolker kildene på samme måte, og at de i liten grad går i dialog med den litteraturen de benytter.⁹⁰

I «'Sosialdemokratisk orden' møter 'strange country'?» sammenliknet Sissel Rosland fortellingene i et utvalg norske historiebøker med de i et utvalg irske historiebøker. Inspirert av Philippe Carrard så hun på tekstenes overflate gjennom «... organiseringa av teksten, utsegnsposisjon og retorikk».⁹¹ Blant annet blant benyttet hun kapitteloverskrifter som utgangspunkt for historiebøkernes vinklinger.⁹²

Blant Roslands viktigste funn vil jeg trekke fram det hun kaller historieskrivingens «brodd mot nasjonale mytar». Tendensen er nemlig klar; tekstene er gjennomgående kritiske til nasjonalistiske framstillinger, og de er tydelige på at et ensidig nasjonalt perspektiv er utilstrekkelig i en tid preget av globalisering og multikulturalisme. Samtidig påpeker hun at de norske historikerne fremdeles operer med «vi» og «vår» i form av «oss nordmenn» og «vår historie» – noe som bekrefter den nasjonale identitetens dominerende posisjon i norske historiebøker.⁹³ Videre identifiserer hun en norsk og irsk grunnfortelling som er svært forskjellige. Hvor den norske er en lineær fortelling om sosialdemokratiets og velferdsstatens «vekst-utvikling-fall», er den irske en sirkulær fortelling om «stadig tilbakevendende nasjonale motsetningar og dessutan sosial og økonomisk stagnasjon».⁹⁴

⁸⁸ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 68-70.

⁸⁹ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 94.

⁹⁰ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 94.

⁹¹ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 98-99. Sitat på side 99.

⁹² Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 112-113.

⁹³ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 104-107.

⁹⁴ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 112, 115.

Hva med lærebokstudiene?

I innledningen til en oppgave som denne ville det vært naturlig å komme inn på tidligere analyser av norske historielærebøker. Når jeg i stedet har valgt å konsentrere meg om analyser av nasjonalhistorie uten tilknytning til skolen, er det særlig to grunner til dette. For det første har jeg ikke ønsket å skrive en didaktisk oppgave med fokus på bøkene som verktøy i en tenkt læringssituasjon. For det andre har jeg heller ikke ønsket å undersøke hvordan en hendelse, et spesifikt tema, eller et bestemt perspektiv blir behandlet i lærebøkene, slik flere av lærebokstudiene jeg har kommet over gjør. Dette gjelder blant annet for Sissel Anette Marthinsen (framstilling av kvinneliv i lærebøker mellom 1950 og 1990), Håkon Rune Folkenborg (lærebøkers framstilling av Nord-Norge og samer), Dan Robin Kile Enersen (komparativ analyse av norske, svenske og danske lærebøkers fortellinger om 1814) og Amalie Kvamme (om kvinne- og kjønns historie i lærebøker og læreplaner før og etter 1970-tallets kjønnsrevolusjon) sine masteroppgaver.⁹⁵ Det er i stedet – og som jeg var inne på i presentasjonen av temaet – de overordnede fortellingene om nasjonen som vil oppta meg i denne oppgaven.

Jeg vil likevel ikke hoppe bukk over alle tidligere lærebokanalyser. For eksempel er «Oppsedande fortidsbilete» av Ola Svein Stugu fra 2001 en artikkel som tilbyr mange interessante innfallsvinkler for denne oppgaven. I en kort analyse gjennomgår han fire læreverk som var i bruk i den videregående skole ved tusenårsskiftet: *Spor i tid* (Aschehoug), *Cappelens historieverk for den videregående skolen*, *Vår felles fortid* (Gyldendal) og *Veier til vår tid* (Universitetsforlaget). Stugu utførte både en kvantitativ og kvalitativ analyse av det faglige innholdet i lærebøkene. Han så blant annet på stofffordelinga i de enkelte verkene (hvilke perioder, emner og fagfelter som prioriteres eller nedprioriteres målt i prosent), men også på bøkens aktør- og strukturperspektiv («Historia ovanfrå og nedanfrå») og deres politisk-ideologiske posisjoner («Høgrevri og venstrevri»)⁹⁶ Som jeg har illustrert tidligere, opererer begge disse perspektivene innenfor ulike narrative teorier og modeller, og er følgelig interessante for denne oppgaven.⁹⁷

⁹⁵ Folkenborg, «Nasjon, region og etnisitet i et utvalg lærebøker»; Marthinsen, «Kvinneliv i lærebøker: En analyse av historielærebøker for gymnaset og den videregående skolen i perioden 1950 til 1990»; Enersen, «Fortellinger om 1814. Fremstillingen av 1814 i norske, svenske og danske lærebøker i perioden 1860-200»; Kvamme, «Kvinnehistoriske bølger - Kjønn og kjønns mangfold i historielæreverk før og etter 1970- talets 'kjønnsrevolusjon'»..

⁹⁶ Stugu, «Oppsedande fortidsbilete», 1-4, 9-10, 12.

⁹⁷ «Emplotment by ideological implication» hos White, «aktører og objekter» hos Heiret, Ryymin og Skålevåg.

Læreverkene Stugu vurderte ble gjenstander for en mer omfattende analyse i en rapport fra 2004, der Halvdan Eikeland analyserte verkenes perspektivmangfold og deres evne til å utvikle fremmedforståelse. Eikeland så på lærebøker for både mellomtrinnet, ungdomsskolen og videregående, og når det gjaldt det faglige innholdet studerte han bøkernes nasjonale, europeiske og utenomeuropeiske perspektiver. Han gikk inn på mange fasetter innenfor disse, og som de ulike bøkene skårer forskjellig på. Selv om Eikeland etterlyste et større perspektivmangfold i behandlingen av utenomeuropeisk historie, konkluderte han med at verkene i stor grad evnet å drøfte norgeshistorien på en kritisk måte. Blant annet ble «nasjonalisme» og «nasjonal identitet» gjort til diskusjonstemaer, som igjen ble brukt til å problematisere den nasjonale behandlingen av minoriteter og innvandrere.⁹⁸ I arbeidet med å identifisere de nasjonale fortellingene i min egen oppgave, vil lærebøkernes grad av perspektivmangfold og identitetsmangfold bli naturlige elementer.

Både Stugus og Eikelands studier av læreverkenes faglige innhold er relevante referansepunkter. Samtidig er det forskjell på denne oppgavens formål kontra deres, hvor deres i stor grad var å studere lærebøkernes egnethet i en læringssammenheng. Stugu skriver: «Den som skal vurdere kva lærebøker som er best eigna til skolebruk, vil såleis legge andre kriterier og metodar til grunn enn til dømes ein forskar som ønskjer å studere bøkene som kulturhistoriske leivningar».⁹⁹ Skal man bruke Stugus ord blir jeg i så fall forskeren som studerer lærebøkene som kulturhistoriske levninger.

Til slutt vil jeg trekke fram boka *Ja, vi elsker: Skolebøkene som nasjonsbyggere 1814-2000* fra 2005, hvor Svein Lorentzen forteller om lærebøker i grunnskolen (primært innenfor historiefaget) i lys av læreplaner og utdanningspolitikk på 18- og 1900-tallet. Lorentzen så på lærebøkernes rolle som nasjonsbygger, og konkluderte med at «Grunnskolens lærebøker har i betydelig grad vært aktører i den norske nasjonsbyggingsprosessen».¹⁰⁰

Det er særlig Lorentzens analyse lærebøkene fra 1970 til 2000 som er interessant for denne oppgaven, siden jeg også vil behandle dette tidsrommet. Lorentzen er tydelig på at lærebokas rolle som nasjonsbygger var i endring i denne perioden. Nasjonalhistorien ble mer dempet, og den ble i større grad gjenstand for kritiske framstillinger.¹⁰¹ Mot slutten av 1990-tallet fikk dessuten globale og flerkulturelle perspektiver en større plass i lærebøkene, og denne

⁹⁸ Eikeland, *Norske lærebøker i historie som redskaper i en interkulturell lærings- og dannelsesprosess*, 1-2, 149-150.

⁹⁹ Stugu, «Oppsedande fortidsbilete», 2.

¹⁰⁰ Lorentzen, *Ja, vi elsker*, 223.

¹⁰¹ Lorentzen, *Ja, vi elsker*, 221.

vendingen må ses i sammenheng med lærebøkernes forhold til den nye læreplanen (M97).

Lorentzen skriver:

I den grad lærebøkene etter M97 driver nasjonsbygging, må det være som læreplanens agenter for det flerkulturelle, globalt orienterte norske samfunnet, med vekt på prosesser og med et kritisk sideblikk til skyggesidene i fortid og samtid.¹⁰²

Om de samme tendensene som Lorentzen peker på også gjelder for lærebøker i den videregående skolen, vil bli interessant å se.

Spesifisering av problemstilling og metode

Denne oppgaven søker altså å knytte studiet av lærebøker med studiet av historie som fortelling. Jeg ønsker å studere de nasjonale fortellingene i fire lærebøker for den videregående skolen utgitt mellom 1976 og 2016, og jeg vil analysere dem ved bruk av narrative teorier og begreper.

Problemstillingen min kan porsjoneres i to. For det første ønsker jeg å finne ut *hva som karakteriserer fortellingene om nasjonen i den enkelte lærebok*. Som vi har sett kan analyser ved bruk av narrative teorier avdekke historiefortellingenes strukturer på ulike måter. Fortellinger kan for eksempel karakteriseres som romantiske eller tragiske, tradisjonelle eller kritiske – alt ettersom hvilke modeller man velger å benytte. Man kan velge å se på overflaten eller dypstrukturene, på ideologiske posisjoner eller argumentasjonsmodi – eller man kan identifisere grunnfortellinger, hovedfortellinger og sidefortellinger. Denne studien vil ikke befatte seg med kun én typologi, da jeg mener at et romslig begrepsapparat er mer hensiktsmessig. Målet er ikke å få fortellingene til å passe inn en bestemt boks, men å gi et best mulig bilde av hver enkelt læreboks nasjonale fortelling. Modellene og begrepene jeg har redegjort for i denne innledningen utgjør derfor et analytisk rammeverk for denne oppgaven, og ikke en rigid mal. Denne eklektiske framgangsmåten medfører at de teoretiske verktøyene jeg benytter vil variere gjennom oppgaven, siden jeg vil benytte de jeg finner mest hensiktsmessige i arbeidet med den enkelte lærebok.¹⁰³ Likevel vil ikke dette gå på bekostning av formålet ved hver enkelt analyse, det vil si problemstillingen. Metoden kan altså variere, men målet forblir det samme.

For det andre ønsker jeg å undersøke *hvordan lærebøkernes nasjonale fortellinger har endret seg fra 70-tallet og fram til i dag, og hvilke ytre faktorer som kan være med å forklare disse*

¹⁰² Lorentzen, *Ja, vi elsker*, 222.

¹⁰³ Denne framgangsmåten likner noe på den i *Fortalt fortid*, hvor de såkalte «linjene» behandles forskjellig fra kapittel til kapittel.

endringene. Vil jeg fra bok til bok finne klare brudd, gradvise justeringer eller reproduksjon og status quo? Vil fortellingene være uttrykk for lærebøkens samtid, og/eller vil de speile endringer innenfor historievitenskapen, som framveksten av nye fagfelter eller større paradigmeskifter.

De kommende analysene vil ikke stykkes opp på grunn av denne porsjoneringen. De to delene glir over i hverandre, og vil derfor behandles sømløst.

Avgrensninger og kilder

Periodeavgrensningen i valget av lærebøker (1976-2016) er inspirert av *Fortalt fortid*, hvor forfatterne studerte tekster fra noenlunde samme periode (riktignok bare fram til ca. 2010), begrunnet med ønske om å undersøke den påståtte fragmenteringen som hadde foregått innenfor historiefaget etter 1970¹⁰⁴: «Det som i minst hundre år hadde vært et relativt enhetlig og kollektivt prosjekt som samlet seg om å beskrive og forklare én historie, ofte nasjonens historie, ble til mange avgrensede prosjekter som studerte ulike fortider».¹⁰⁵ Enten man skal tro på fragmentering eller økt mangfold som vi har sett at Heiret, Ryymin og Skålevåg selv konkluderte med at er en mer passende beskrivelse av historiefagets utvikling i Norge, er det et godt argument for å studere lærebøker fra den samme perioden. Dette fordi det vil være større sannsynlighet for å finne nettopp mer mangfold i de nasjonale fortellingene til lærebøker utgitt etter 1970 enn i lærebøker utgitt før dette, da læreverkene i stor grad spilte rollen som nasjonsbygger.¹⁰⁶

Jeg har valgt behandle de fire følgende lærebøkene: *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset* (1976, Tanum-Norli) av Edvard Bull, *Fortid og samtid 2. Norsk historie etter 1850* (Gyldendal, 1984) av Tore Linné Eriksen, Knut Einar Eriksen og Terje Halvorsen, *Spor i tid – Norge etter 1850* (Aschehoug, 1997) av Ole Kristian Grimnes og Berit Nøkleby, og *I ettertid: lærebok i historie for vg2 og vg3* (Aschehoug, 2016) av Knut Dørum, Synnøve V. Hellerud, Ketil Knutsen og Magne Njåstad. I tillegg vil også *Tidslinjer 2: verden og Norge etter 1750. Historie Vg3* fra 2008 bli berørt, selv om denne ikke vil danne utgangspunkt for et eget

¹⁰⁴ De viser blant annet til Michel Foucault, Pierre Nora og Jacques Le Goff som på 70-tallet mente at «totalhistorien» – deriblant den overgripende nasjonalhistorien – var på vei til å splittes opp i mindre fragmenter. Sosialhistorien, men også identitetspolitikken i USA og deres «... gruppebaserte kunnskapsprosjekter» bidro til denne utviklingen. Se Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 12-14. Sitat i fotnoten på side 14.

¹⁰⁵ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 8.

¹⁰⁶ Lorentzen, *Ja, vi elsker*, 223-227.

kapittel. Studien er ellers begrenset til å omhandle lærebøkernes framstilling av norgeshistorien fra ca. 1850 og fram til deres samtid, med særlig vekt på tiden etter 1945.¹⁰⁷

Hvorfor jeg har valgt akkurat disse lærebøkene er noe vilkårlig, men noen kriterier ligger til grunn for utvelgelsen. For det første framstod de fire bøkene ved første gjennomlesning som interessante studieobjekter, med særegne trekk og komplekse narrative strukturer. For det andre ble alle bøkene utgitt i ulike tiår, som gjør det enklere å se på kontinuitet og brudd. Til slutt har det vært et mål å gå i dybden på lærebøkernes fortellinger, noe som har medført et smalt utvalg. Likevel mener jeg de gir et legitimt innblikk i lærebokskrivningen for disse tiårene, da de alle er godkjent til bruk i skolen og/eller følger den aktuelle læreplanen.

Det bør også påpekes at alle lærebøkene inngikk (og inngår) i en skolepolitisk kontekst, hvor politikere, læreplaner og godkjenningsordninger har stilt ulike krav til forlagene og deres lærebokforfattere¹⁰⁸ Læreplaner og utdanningspolitikk vil tidvis trekkes inn i denne oppgaven, men vil ikke være en gjennomgående tematikk. I stedet vil de trekkes inn der jeg mener de er avgjørende for å forstå lærebokas fortellinger.

Oppgavens struktur

I kapittel 1 har jeg utforsket fortellingsbegrepet innenfor historiefaget og hvordan ulike narrative forklaringsmodeller kan brukes til å forstå en historietekst. Jeg har sett på hva som har kjennetegnet de nasjonale historiefortellingene på 18- og 1900-tallet og trukket fram enkelte tidligere studier av historielærebøker, før jeg til slutt har gjort rede for oppgavens problemstilling, avgrensninger og kilder.

I kapittel 2 undersøker jeg de materielle og sosialhistoriske fortellingene i *Nordmenn før oss* fra 1976, i lys av variasjoner over etterkrigstidens sosialdemokratiske grunnfortelling. Jeg ser videre på hvordan fortellingene er påvirket av marxistisk teori, moderniseringsteori og forfatterens eget fagfelt, og på hvordan fortellingene både er motivert av ideologi og båndet til samtiden.

¹⁰⁷ Grunnen til akkurat «1850» er at tidligere læreplaner markerte et skille i norgeshistorien ved 1850 eller 1870, noe som igjen medførte at lærebøkene som omhandlet nyere norsk historie behandlet historien fra andre del av 1800-tallet. Etter Kunnskapsløftets læreplan går dette skillet ved 1750, men jeg vil uansett befatte meg med fortellinger om tiden etter 1850 i alle de fire lærebøkene.

¹⁰⁸ Den skolepolitiske konteksten til historielærebøker har flere studier behandlet, som for eksempel de nevnte oppgavene til Sissel Anette Marthinsen og Amalie Kvamme.

I kapittel 3 ser jeg nærmere på den sosialhistoriske arven etter Bull i læreboka *Fortid og samtid 2* fra 1984, og på denne lærebokas kritiske blikk på moderniteten og kapitalismen. Jeg undersøker også lærebokas kvinnehistorie i lys av det kvinnehistoriske gjennombruddet innenfor academia, samt lærebokas tiltak mot «østlandssentrismen».

I kapittel 4 ser jeg på de metodiske og framskrittsoptimistiske fortellingene i læreboka *Spor i tid* fra 1997, og hvordan disse tendensene kan spores tilbake til samtidens optimisme og til reorienteringen av den norske kunnskapspolitikken på 90-tallet. Jeg tar også for meg lærebokas forhold til nasjonale og sosialdemokratiske «myter» og til den økende globaliseringen.

I kapittel 5 undersøker jeg hvordan nyere norsk historie ser ut når den blir fortalt gjennom seks målstyrte «situasjonsfortellinger». I dette kapitlet har jeg et særlig fokus på fortellingenes form, funksjon og sosialdemokratiske merkvarebygging, men gir også oppmerksomhet til lærebokas framstilling av kvinner og minoriteter/urfolk. Kapitlet avslutter med en drøfting av om det er den metodologiske nasjonalismen eller de transnasjonale og globale perspektivene som definerer læreboka.

I kapittel 6 vil jeg sammenfatte mine funn og legge fram oppgavens hovedkonklusjoner.

Kapittel 2. Nordmenn før oss: Sosialdemokratiet på vippepunktet

Etterkrigstidens dominerende fortellinger om det norske sosialdemokrati

Som gjort rede for i innledningen kom den nasjonale historiefortellingen i etterkrigstiden til å dreie seg om velferdsstaten og sosialdemokratiet.¹⁰⁹ Om den «sosialdemokratiske orden» mellom 1952 og 1977 skrev historikeren, politikeren og teologen Berge Furre følgende: «Den sosialdemokratiske orden var altså både et visjonært politisk prosjekt, ein hegemonisk samfunnsideologi, etterkrigstida si ‘store forteljing’ om seg sjølv».¹¹⁰ Sosialdemokratiet var altså ikke bare en samfunnsmodell, men selve fortellingen om det moderne Norge – også innenfor historieskrivingen.

Særlig tydelig ble den sosialdemokratiske fortellingen hos Sverre Steen, ifølge Jan Thoms Kobberrød velferdsstatens legitimator, som «... ga den stabile vekst og velstand en ærerik fortid».¹¹¹ Denne veksten og velstanden sprang ut av moderniseringen og rasjonaliseringen av samfunnet, som ifølge Steen var drivkraften bak velferdsstatens suksess. Dermed var han ikke bare sosialdemokratiets legitimator, men også forsvareren av det nasjonale moderniseringsprosjektet.¹¹² Denne siden ved Steens historiefortelling kan knyttes til et større europeisk metanarrativ – eller *paradigme* som blant andre den amerikanske historikeren Lynn Hunt har kalt det – som er moderniseringsteori, hvor nettopp modernisering, rasjonalisering og framveksten av en sterk statsmakt framheves som viktige kjennetegn ved den nyere historien.¹¹³

Andre sentrale etterkrigshistorikere har, som vi har sett i Francis Sejersteds sjangeranalyse, hatt et mindre optimistisk syn på den sosialdemokratiske orden. I et foredrag i Det norske studentersamfund i 1963 redegjorde Jens Arup Seip for de tre statsskikkene han mente Norge hadde hatt siden 1814: «embedsmannsstaten» underlagt den svenske kronen, «flerpartisystemet» med innføring av parlamentarismen i 1884, og Arbeiderpartiets «ettpartistat» etter 1945. Folkesuverenitetsprinsippet gjaldt riktignok også etter 1945, men Seip mente Stortinget hadde utspilt sin politiske rolle.¹¹⁴ Det norske sosialdemokratiet var en de facto ettpartistaten med bare to politiske aktører, som attpåtil var forent som én politisk makt: Arbeiderpartiet og dets embetsverk. Derfor trakk Seip linjene tilbake til

¹⁰⁹ Berger & Lorenz (red.), *The Contested Nation*, 273-275.

¹¹⁰ Furre, *Vårt hundreår*, 248-249. Sitat på side 249.

¹¹¹ Kobberrød, *Sverre Steen*, 319.

¹¹² Kobberrød, *Sverre Steen*, 337-338.

¹¹³ Hunt, *Writing History in the Global Era*, 13-15.

¹¹⁴ Seip, *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*, 12-24.

embedsmannsstaten og hevdet: «Ringen er sluttet. Enden er begynnelsen lik. Etaten er atter blitt til staten».¹¹⁵

I festskriftet som ble skrevet til Seip i anledningen hans 70-årsdag skrev denne analysens Bull artikkelen «Fra bøndenes og husmennenes samfunn til den organiserte kapitalisme», et korrektiv til Seips foredrag.¹¹⁶ I stedet for å forklare Norges nyere historie ved å se på endringene (og kontinuiteten) i statsskikken, så Bull på endringene i økonomien og produksjonsforholdene fra et marxistisk perspektiv. Bull delte i likhet med Seip historien etter 1814 i tre epoker, men basert på samfunnets økonomiske «skikker»: «bondesamfunnet», «kapitalismens frigjørende fase» (fra ca. 1860) og «den organiserte kapitalismen» (fra 1935 med etableringen av Nygaardsvold-regjeringen, men med full virkning først etter krigen).

Mest interessante er forklaringene av etterkrigstiden, hvor Bull gjør den organiserte *kapitalismen* til den hegemoniske samfunnsideologien, og ikke sosialdemokratiet. Under Arbeiderpartiet ble kapitalismen fullstendig gjort, noe som kom til uttrykk gjennom en tydeligere klassesdeling, mer sentralisering og mindre frihet. Stadig flere måtte gi avkall på sine produksjonsmidler, blant annet mange bønder og fiskere som oppga sine yrker og flyttet til «høyere 'realinntekter'», det vil si til lønnsarbeid i landets økonomiske sentre.¹¹⁷ Dette var ikke bare Arbeiderpartiets verk, men verket til et samlet politisk Norge. For historien viste at fint lite endret seg da Arbeiderpartiet mistet flertallet i Stortinget i 1961 eller under Per Bortens borgerlige regjering mellom 1965 og 1971. Som Bull uttrykte det: «*Det kan ikke ha vært det ene parti som var poenget i vår nye samfunnsform*».¹¹⁸

Forskjellene til tross er både Steen, Seip og Bull opptatt av å forklare framveksten til det norske sosialdemokratiet. Der Steen fant røttene til den sosialdemokratiske orden i det vellykkede nasjonale moderniseringsprosjektet, fant Seip dem ved å trekke linjer tilbake til embedsmannsstaten. Bull på sin side omtalte sosialdemokratiet som kapitalismens fullstendigjørelse. I betraktning av disse analysene finnes det ikke bare én historiefortelling om sosialdemokratiet, men flere. Vi bør derfor snakke om «det mangetydige sosialdemokrati».¹¹⁹

¹¹⁵ Seip, *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*, 25.

¹¹⁶ Sejersted, *Norsk idyll?*, 29.

¹¹⁷ Seip & Dahl, *Makt og motiv*, 225-238. Sitat på 234.

¹¹⁸ Seip & Dahl, *Makt og motiv*, 233.

¹¹⁹ «Det mangetydige sosialdemokrati» er tittelen på Sejersteds kapittel hvor han sjangerkategoriserer de tre historikerne. Se Sejersted, *Norsk idyll?*, 7.

Hvor Bulls lærebok for gymnaset, *Nordmenn før oss* fra 1976 (6. utgaven) plasserer seg i denne historiografiske konteksten, vil heretter bli dette kapitlets fokus.¹²⁰ Hvilken sosialdemokratisk fortelling er det denne læreboka forteller?

En materialistisk og sosialhistorisk fortelling

I *Nordmenn før oss* finner man ikke ett perspektiv eller én teori som Bull forsøker å forklare historien ut fra, slik jeg vil argumentere for at både hans egen festskriftartikkel (marxistisk historie) og foredraget til Seip (politisk historie) gjorde. I læreboka ser Bull i stedet verdien av å «... mistro de enkle skjema-forklaringene av vanskelige saker».¹²¹ Dette forhindrer ikke at læreboka i stor grad speiler de historiefaglige interessene til historikeren bak den. Lærebokas variasjon over den sosialdemokratiske grunnfortellingen kan derfor karakteriseres som en *materialistisk og sosialhistorisk* en.

Selvfølgelig inntar læreboka flere perspektiver enn disse. For eksempel er demokratiets framvekst og utfordringer en gjennomgående tematikk. Kapitlene «Ny statsskikk», «Massebevegelser og organisasjoner» og «Kapitalismens og demokratiets kriser» følger alle det vi kan kalle den demokratiske fortellingslinjen, som tar for seg den demokratiske utviklingen i både politikken, på arbeidsplassene og i det offentlige rom. Likevel er ikke «demokrati» eller «sosialdemokrati» betegnelser Bull ofte bruker når han omtaler det norske samfunnet. I festskriftet til Seip foretrakk han «den organiserte kapitalismen», og på liknende vis benytter han også i læreboka termer som sier mer om landets næringsforhold, produksjon og konsum enn om landets styresett eller ideologi. Blant disse vil jeg nevne «industriland», «velstandssamfunn», «det nye industrisamfunnet» og «funksjonærsamfunn».¹²² Det norske samfunnet blir altså først og fremst definert etter de økonomiske og produksjonsmessige forholdene som til enhver tid har vært gjeldende

Dette perspektivet blir klargjort allerede i forordet, hvor man kan lese at det vil bli «... mye tale om næringsliv og materielle forhold».¹²³ Dette fokuset forklares ut fra ønsket om å behandle alle menneskers historie. For i den samme tekstpassasjen finner vi også en sterk interesse for ikke bare det materielle, men også for «folk»:

Ut fra dette hensynet til 'menneskekunnskap' er det viktig at historien handler om 'alle slags folk': trelles, bønder, prester, høvdinge. Dette er én av grunnene til at man vil finne forholdsvis mye stoff om 'de lavere klasser' i denne boka. Det fører videre til at det blir mye

¹²⁰ *Nordmenn før oss* kom i sju utgaver, hvor første ble utgitt i 1948 og siste i 1985.

¹²¹ Bull, *Nordmenn før oss*, 4.

¹²² Se for eksempel side 198, 214, 331, 337 i *Nordmenn før oss*.

¹²³ Bull, *Nordmenn før oss*, 4.

tale om næringsliv og materielle forhold ellers; for om ‘underklassene’ vet vi ofte ikke annet enn det som gjelder deres arbeid og ytre kår.¹²⁴

Som vi ser løftes folket og «de lavere klasser» fram, og særlig arbeiderklassen som Bull senere forklarer at er «... den ‘viktigste’ av dem, i den forstand at den mest konsekvent satte seg felles politiske mål og tok sikte på å omdanne forholdene i denne verden, den som historikere kan beskjeftige seg med».¹²⁵ Politikere, kongehuset, og andre innflytelsesrike skikkelser får imidlertid svært begrenset plass, med Johan Sverdrup og til nøds Fridtjof Nansen som eneste betydelige unntak.

For å forstå bakgrunnen for disse prioriteringene, er det nødvendig å trekke inn Bulls historiefaglige virke. Bull var en av pionerene innenfor den nye sosialhistorien som vokste fram på 70-tallet. Bulls sosialhistoriske praksis begynte imidlertid lenge før 70-årene. Hans mantra skulle bli å skrive *historie nedenfra*, og for å gjøre dette måtte han komme nærmere inn på menneskene som utgjorde det nedre sjiktet av samfunnet. Allerede på 1950-tallet samlet han inn minner (hovedsakelig i form av muntlige kilder som intervjuer) fra ulike industrier og arbeidermiljøer. Disse minnene kom blant annet til å utgjøre hovedmaterialet i hans doktoravhandling *Arbeidermiljø under det industrielle gjennombrudd* fra 1958, en studie av arbeidere innenfor sagbruk, høvleri- og papirindustri i søndre Smålenene fra ca. 1870 og fram til første verdenskrig.¹²⁶

Bull var opptatt av å gi de svake og maktesløse menneskene i historien en stemme, uavhengig av om de tilhørte den tradisjonelle arbeiderklassen eller ikke. Hvor den britiske sosialhistorikeren Edward Palmer Thompson søkte å redde «... the poor stockinger, the Luddite cropper, the ‘obsolete’ hand-loom weaver, the ‘utopian’ artisan, and even the deluded follower of Joanna Southcott, from the enormous condescension of posterity»¹²⁷, brukte Bull arbeiderminnene med «... sikte på å *korrigere historiens classeskjevhets*, gi mæle til de skriftløse».¹²⁸

Bulls sosialhistoriske program hang nøye sammen med et sterkt engasjement for historiefaget i skolen. Historikere skulle ikke bare studere og skrive om de oversette og glemte samfunnsgruppene – de skulle også nå ut til dem. Her hadde utdanningsinstitusjonene, især

¹²⁴ Bull, *Nordmenn før oss*, 4.

¹²⁵ Bull, *Nordmenn før oss*, 247.

¹²⁶ Bull, *Arbeidermiljø under det industrielle gjennombrudd*, 6-16; Kaldal, *Edvard Bull d.y.*, 131-134.

¹²⁷ Thompson, *The Making of the English Working Class*, 13.

¹²⁸ Bull, *Retten til en fortid*, 97.

universitetene og deres historikere, et betydelig ansvar. I den sosialhistoriske artikkelsamlingen *Retten til en fortid* fra 1981 skrev Bull følgende:

Vi utdanner historielærere, og vi gjør derfor vår hovedinnsats i å være med på å utforme historieundervisningen i skolen. Det betyr igjen at vi først og fremst er med i oppdragelsen av unge mennesker – *mange* fler enn våre studenter, i virkeligheten *all* den ungdom som går gjennom normalskolen.¹²⁹

Vender vi så tilbake til læreboka, er den et eksempel på hvordan Bulls interesse for de lavere klasser kunne forenes med hans engasjement for elevene i skolen i praksis. Ved å konsentrere seg om sosiale og materielle forhold til vanlige folk som elevene kunne identifisere seg med, framfor lederes liv som de færreste kunne kjenne seg igjen i, evnet Bull å fremme sitt historievitenskapelige og pedagogiske program på en og samme gang. Læreboka blir dermed et forsøk på å demokratisere historien for folket, det vil si norske elever i dette tilfellet – for øvrig et karakteristisk trekk ved den sosialhistoriske disiplinen på 70-tallet.¹³⁰ Denne målsetningen blir enda tydeligere hvis man også tar i betraktning Bulls egne refleksjoner om historiefagets funksjon i skolen. I artikkelen «‘Det er pedagogikk i arbeidet vårt’» hevdet Bull at historievitenskapen tradisjonelt hadde vært elitistisk fordi den hovedsakelig hadde studert ledere og politikk. Denne type historie mente Bull at elever (og folk generelt) ville ha vanskelig for å engasjere seg i. Derimot ville de «... ha mye lettere for å leve seg inn i en fortid der de møter ‘vanlige mennesker’».¹³¹

Framskrittsparadigmets siste krampetrekninger?

Favoriseringen av de lavere klasser (især arbeiderklassen) og betoningen av materielle og økonomiske forhold som sentralt for historiens gang, peker mot en marxistisk tilnærming til historien – en tilnærming vi også så i Bulls bidrag til Seips festskrift.¹³² Men selv om lærebokas fortellinger framhever arbeiderbevegelsens kamp for sosiale reformer, går Norges vei til velferd først og fremst gjennom modernisering og industrialisering støttet opp av en «stabil og tillitvekkende norsk statsmakt».¹³³ Til å forklare Norges suksess bruker Bull arketyperiske moderniseringsbegreper som arbeidsdeling og rasjonalisering, begreper som stod sentralt hos klassikere innenfor sosiologien som Émile Durkheim og Max Weber, hvis

¹²⁹ Bull, *Retten til en fortid*, 44.

¹³⁰ Kaldal, *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*, 17.

¹³¹ Bull, *Retten til en fortid*, 46.

¹³² Bull skriver selv i forordet at hans historiesyn er nærmest den marxistiske. Se *Nordmenn før oss*, 4.

¹³³ Bull, *Nordmenn før oss*, 216.

forståelse av moderniteten dannet fundamentet for moderniseringsparadigmet innenfor historiefaget.¹³⁴

Begrepene brukes flere ganger til å beskrive Norges steg ut av fattigdommen. En viktig forutsetning for vår økonomiske velstand skriver Bull at var den sterke arbeidsdelingen som vokste fram med den industrielle revolusjonen, som «... har gjort det mulig å produsere mye mer enn før av mat, klær og andre nødvendige ting».¹³⁵ En annen viktig forutsetning var rasjonaliseringen av primærnæringene og industrien. Nye rasjonelle jordbruksmetoder siden andre del av 1800-tallet hadde økt matproduksjonen og med dette også levestandarden i Norge, en utvikling som ifølge Bull tiltok i etterkrigstiden. På samme måte gjorde rasjonaliseringen av industrien i mellomkrigstiden med blant annet innføring av transportbånd og stemplingsur, at produktiviteten og den økonomiske lønnsomheten økte kraftig.¹³⁶

Ikke overraskende gikk Bull også inn på modernitetens skyggesider, og da særlig industrialismens og kapitalismens rovdrift på de lavere klassene¹³⁷. Generelt mener jeg likevel man kan spore en gjennomgående utviklingsoptimisme i læreboka helt opp mot dens egen samtid. En hovedlinje i lærebokas moderniseringsfortelling er nemlig at folk fikk det jevnt over bedre i årene etter det moderne gjennombruddet, og at Norge lyktes med sitt moderniseringsprosjekt. Som med andre land var den industrielle revolusjonen et viktig skritt på veien mot velferd, men den norske økonomien vokste og tidvis blomstret selv i en periode da verden var preget av kriger og økonomisk depresjon (første verdenskrig og mellomkrigstiden). Norge lyktes senere i å gjenreise seg økonomisk etter andre verdenskrig, og i etterkrigstidens moderne industrisamfunn ble fattigdommen avskaffet. På grunnlag av dette er jeg tilbøyelig til å trekke en liknende konklusjon om lærebokas moderniseringsfortelling som Kobberrød gjorde med Sverre Steens hovedverk: «I *Det frie Norge* var ingen tvil forbundet med den industrielle moderniteten, og noen tapshistorie var det slett ikke som ble presentert da pengesamfunnet oppslukte og tilintetgjorde stadig mer av selvforsyningssamfunnet».¹³⁸

Også i lærebokas politiske historiefortellinger går Norge fra seier til seier. Siden 1800-tallet har landet vært velsignet med en tillitsfull stat, og Norge ble tidligere enn sine naboland et

¹³⁴ Hunt, *Writing History in the Global Era*, 14-15.

¹³⁵ Bull, *Nordmenn før oss*, 198.

¹³⁶ Bull, *Nordmenn før oss*, 208-210, 214, 303, 335-336.

¹³⁷ Se for eksempel 213 og 277 i *Nordmenn før oss*

¹³⁸ Kobberrød, *Sverre Steen*, 296.

demokrati.¹³⁹ Videre forble Norge et stabilt demokrati i mellomkrigstidens radikalisererte og autoritære politiske klima, og denne stabiliteten fant landet raskt tilbake til etter andre verdenskrig.¹⁴⁰ Det er verdt å stoppe opp å se hvor ulikt læreboka forteller om det politiske Norge i etterkrigstiden kontra det Seip gjorde. Der Seip så flerpartisystemets undergang i den sosialdemokratiske orden under Arbeiderpartiet, avkreftet Bull i læreboka at noe slikt hadde skjedd. Den nye politiske virkeligheten bestod ikke av kun ett parti, men av mange innenfor det politisk «milde klima» som kjennetegnet det høyst levende flerpartisystemet på 50- og 60-tallet, hvor de skiftende regjeringene førte en mer eller mindre lik økonomisk politikk.¹⁴¹ Sånn sett later Bulls fortelling om denne perioden til å være mer romantisk: partiene hadde overvunnet tidligere ideologiske motsetninger, og stod nå sammen om én nasjonal politikk.¹⁴²

Slår man Bulls marxistiske og sosialhistoriske orientering sammen med den framskrittsfortellingen jeg her har skissert, er det fristende å konkludere med at læreboka er det den danske historikeren Inga Flotos påstod om den marxistiske og strukturalistiske sosialhistorien på 1970-tallet: «fremskridtsparadigmets sidste krampetreækninger».¹⁴³ Dette blir imidlertid ikke helt riktig hvis man tar det siste kapitlets samtidsdiagnose med i betraktningen, som bryter med den utviklings- og framskrittsoptimismen jeg har argumentert for at preger læreboka ellers. Visse passasjer i siste kapittel tenderer mot å heller være utviklingspessimistiske. Denne siden ved Bulls samtidsfortelling er mer enn noen av de tidligere fortellingene et forsøk på å se historien nedenfra – eller rettere sagt *fra periferien*.

Det moderne samfunnets trusler

I kapitlet «Fra gjenreising til oljetid» er moderniseringsparadigmet fremdeles å spore i fortellingene, men får her en langt mindre idyllisk framtoning. Det nye industrisamfunnet i etterkrigstiden skapte enorme verdier og ledet oss ut av fattigdommen, men velstanden hadde sin pris: «Rikdommens problemer har blitt våre».¹⁴⁴ En av de viktigste karakteristikkene ved det nye industrisamfunnet var den galopperende urbaniseringen. Selv om Bull forklarer dette som en nødvendighet for industriens suksess, framstilles mange av konsekvensene ved urbaniseringen som negative. Blant disse var boligmangelen i de nye «pressområdene»,

¹³⁹ Bull, *Nordmenn før oss*, 216, 238.

¹⁴⁰ Bull, *Nordmenn før oss*, 238, 302, 325-326.

¹⁴¹ Bull, *Nordmenn før oss*, 344. Som vi har sett finner vi den samme konklusjonen i hans festskriftartikkel.

¹⁴² Bull, *Nordmenn før oss*, 343-345.

¹⁴³ Floto, *Historie*, 262.

¹⁴⁴ Bull, *Nordmenn før oss*, 325.

mangel på samhold og «trivsel» i drabantbyene, og nedleggingen av arbeidsplasser og velferdstjenester i distriktene på grunn av fraflyttingen.¹⁴⁵

En annen karakteristikk ved det nye industrisamfunnet var etableringen av store og statlig (eller delvis statlig) eide konserner som Norsk Hydro og Statoil. Med disse økte den industrielle produktiviteten, men Bull så flere utfordrende implikasjoner ved utviklingen og skrev:

De store konserndannelsene fører til at forholdsvis få mennesker steller med slike saker som hvor nye bedrifter skal plasseres, hvilke bedrifter som skal utvide og hvilke som skal nedlegges. Disse få har dermed også mye å si for fordelingen av bosettingen av landet.¹⁴⁶

Konsentrasjonen av mennesker og makt gikk altså hånd i hånd, og ifølge Bull var dette årsaken til en voksende konfliktlinje i norsk politikk, som slo ut i blomst under striden om norsk EU-medlemskap: nemlig «motsetningen mellom ‘periferi’ og ‘sentrum’», som han spør om kan skyldes «... en motvilje mot den raske industrialisering som har gått for seg i de siste tiårene».¹⁴⁷ Framhevingen av disse utfordringene – urbaniseringen, sentraliseringen og maktkonsentreringen – indikerer en kritisk fortelling om et moderne samfunn som har sviktet mange av sine innbyggere, og særlig de i utkantene som den norske staten virker å ha glemt. Passende er det her å trekke fram Lynn Hunts beskrivelse av moderniseringsparadigmet, som på mange måter oppsummerer Bulls historiefortelling om Norge i etterkrigstiden:

In contrast to Marxism, with its emphasis on class struggle between owners and workers, modernization traces conflict to the disparity between modernizing forces and traditional groups who are left behind or resist incorporation into the modern world.¹⁴⁸

Spørsmålet blir om jeg kan trekke samme konklusjon som analysene som framhever pessimismen i Bulls etterkrigstidsfortellinger har gjort. Som vi har sett identifiserte Francis Sejersted de tragiske plottstrukturene i Bulls fortelling om den fullstendigjorte kapitalismen. Jan Heiret har på sin side skrevet at Bulls bidrag i Cappelens femtenbindsverk om Norges historie (*Norge i den rike verden. Tiden etter 1945*) er en marxist-inspirert historiefortelling om en tapt livsform, hvor skylden i dette tapet tillegges det kapitalistiske industrisamfunnet som har splittet folk og brutt menneskers sosiale bånd til hverandre.¹⁴⁹ Både tragedien og den tapte livsformen er også å spore i *Nordmenn før oss*, men kritikken av det moderne samfunnet

¹⁴⁵ Bull, *Nordmenn før oss*, 336-339, 342.

¹⁴⁶ Bull, *Nordmenn før oss*, 343.

¹⁴⁷ Bull, *Nordmenn før oss*, 348.

¹⁴⁸ Hunt, *Writing History in the Global Era*, 16.

¹⁴⁹ Heiret, Ryymen og Skålevåg, *Fortalt fortid*, 63-64.

virker noe mer avmålt enn i andre av hans tekster.¹⁵⁰ Kanskje er det riktigere å skrive at han i læreboka rettet en advarende pekefinger mot at moderniseringen faktisk kan (og allerede er på vei til å) gå for langt. Denne moralen uttrykkes kanskje tydeligst i innledningen til kapitlet, der Bull låner ordene til statsviteren Thomas Christian Wyller: «'Industrialismen har gitt oss levestandard; dens omkostninger truer vår livsstandard'».¹⁵¹

Ideologi og samtidsbånd

Det er på tide igjen å tre ut av teksten for å se på en indre og ytre påvirker av lærebokas fortellinger: ideologi og samtidsbånd. I den forbindelse finner jeg det hensiktsmessig først å konseptualisere disse «begrepene» på andre sosialdemokratiske fortellinger.

La oss starte med å se på ideologi og samtidsbånd hos Sverre Steen, sosialdemokratiets store forteller, som skrev de fleste av sine norgeshistorier under sosialdemokratiets glansperiode på 50- og 60-tallet. Jan Thomas Kobberrød har kommentert at det er «... ingen grunn til å tvile på at Steen mente at det norske samfunn han så for sine øyne var så nært det gode samfunn som det var menneskelig mulig å skape på det aktuelle tidspunkt».¹⁵² Steen fikk med andre ord oppleve «sosialdemokratiets lykkelige øyeblikk», noe som åpenbart var med på å forme den utviklingsoptimismen han uttrykte i historieskrivingen sin.¹⁵³ Selv om Kobberrød har betegnet Steen som «ideolog for den sosialdemokratiske industri-Norge», gjør han ikke Steen til en politisk agent da han skriver: «Når jeg kaller Sverre Steen for 'sosialdemokratiets historieforteller', vil jeg ikke med det gjøre ham til *Arbeiderpartiets hoffhistoriker*».¹⁵⁴ Den rådende ideologien i Steens tekster skal derfor ikke knyttes til partipolitikk, men til «... epokens konvergens om felles ideer, som gikk langt ut over Arbeiderpartiet».¹⁵⁵ Ideologi og den uunngåelige samtidsbundenheten går dermed hånd i hånd i Steens historieskriving, hvor troen på modernisering og vekst – i sosialdemokratiets gullalder – blir den beste karakteristikken av hans ideologiske posisjon.¹⁵⁶

Som alle andre øyeblikk var også sosialdemokratiets lykkelige øyeblikk forgjengelig. Med historisk distanse til 50- og 60-årene kom også den kritiske distansen til den sosialdemokratiske utviklingen. Ny tid krever nye forklaringer, og de fire norske bøkene som Sissel Rosland

¹⁵⁰ Min antakelse er at lærebokmediet legger noe bånd på den «bullske» signaturen.

¹⁵¹ Bull, *Nordmenn før oss*, 325.

¹⁵² Kobberrød, *Sverre Steen*, 337.

¹⁵³ «Sosialdemokratiets lykkelige øyeblikk» som begrep blir brukt av både Kobberrød og Sejersted. Se Kobberrød, *Sverre Steen*, 323; Sejersted, *Sosialdemokratiets tidsalder*, 291-292.

¹⁵⁴ Kobberrød, *Sverre Steen*, 331.

¹⁵⁵ Kobberrød, *Sverre Steen*, 331

¹⁵⁶ Kobberrød, *Sverre Steen*, 249-252.

analyserte i *Fortalt fortid* og som alle er utgitt etter 1990, gir oss også dette: *Vårt hundreår. Norsk historie 1905-1990* (1991) av Berge Furre, *Sosialdemokratiets tidsalder. Norge og Sverige i det 20. århundre* (2005) av Francis Sejersted, *Frihetens århundre. Norsk historie gjennom de siste hundre år* (2010) av Finn Olstad og *Norsk historie etter 1905: vegen mot velstandslandet* (2012) av Ola Svein Stugu. I disse bøkernes historiefortellinger om den norske velferdsstaten finner man som nevnt en vekst-utvikling-fall-struktur. En slik narrativ struktur ville framstått som en umulighet i tiden da Steen skrev sitt hovedverk, da statens politiske og økonomiske makt kanskje var på sitt sterkeste. Historiefortellingene i de fire bøkene Rosland analyserte er som alt annet produkter av sin tid, og må derfor forstås i lys av den historiske utviklingen på 70- og 80-tallet, en tid da den økonomiske liberaliseringen begynte å rokke ved den sterke statens makt.

For å ta *Vårt hundreår: norsk historie 1905-1990* av Berge Furre som eksempel, forteller den blant annet om den sosialdemokratiske ordenens sammenbrudd ved inngangen til 80-tallet. Blant mange faktorer som ledet til dette var den økende mistilliten til blandingsøkonomien og den statlige reguleringen på starten av 70-tallet. Den gradvise oppløsningen fant sted etter 1977, da mer og mer av økonomien ble overlatt til markedet, og særlig etter at den nyliberale Willoch-regjeringen kom til makten i 1981.¹⁵⁷ Som Rosland skriver ytret Furre en tydelig bekymring over denne utviklingen, noe flere av overskriftene hans illustrerer.¹⁵⁸ Det er derfor vanskelig å ikke tolke dette som en ideologisk farget framstilling, særlig når man tar Fures politisk bakgrunn med i betraktning. Politikeren Furre tilhørte i sine yngre år en venstrevridd fraksjon av Arbeiderpartiet. I 1961 brøt han ut av partiet og var med å grunnlegge Sosialistisk folkeparti, og mellom 1976 og 1983 var han leder for det nyetablerte SV.¹⁵⁹ Fra hans politiske ståsted må svekkelsen av velferdsstaten ha vært en tragedie.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Furre, *Vårt hundreår*, 352, 419-422.

¹⁵⁸ Rosland skriver: «Mange av overskriftene i Fures siste fase vitnar om denne uroa, slik som 'nedtur', 'i klemme', 'kystkrise', 'forvitring', eit hardare samfunn' og 'velferd under tiltale'». Se Heiret, Ryymin og Skålevåg, *Fortalt fortid*, 114.

¹⁵⁹ *Norsk biografisk leksikon*, «Berge Furre», av Gudleiv Forr. Hentet 27. januar 2021 fra https://nbl.snl.no/Berge_Furre.

¹⁶⁰ For øvrig fungerer Hayden Whites sjanger- og ideologiteori relativt godt ved første blick på Fures historiefortelling. White mente at tragedien er særlig kompatibel med den radikale ideologien. Fures fortelling om den sosialdemokratiske ordenens oppløsning har åpenbart en tragisk vinkling, og den stiller seg kritisk til den ikke-sosialistiske retningen Norge gikk i. Samtidig virker ikke endring å være synonymt med progresjon i Fures historiefortelling. Dette samsvarer ikke med den radikale ideologien slik White framstiller den. Jeg mener derfor dette er et eksempel på at Whites teori, som han selv benyttet på 1800-tallshistorikere- og filosofer, ikke så lett lar seg overføre til nyere historietekster som blant annet *ikke* ser på modernisering som ensbetydende med framskritt.

Se White, *Metahistory*, side 29 for skjema om forholdet mellom sjanger og ideologi.

Tar man utgangspunkt i Furre's periodisering og begrepsbruk, ble Bulls lærebok utgitt i en overgangsperiode mellom den sosialdemokratiske orden og en ny tidsalder: «marknadens år».¹⁶¹ Lærebokas samtidsfortelling er etter min mening et uttrykk for denne brytningstiden. Som jeg har vist var Bull klar på at vi først og fremst kunne takke det moderne industrisamfunnet for etterkrigstidens rikdom og velstand. Store deler av moderniseringsprosjektet har derfor stor legitimitet hos Bull. På den annen side sporer man i læreboka en uro over den seneste samfunnsutviklingen. Denne uroen finner man også igjen i andre av hans tekster, blant annet i *Norge i den rike verden. Tiden etter 1945* fra 1979, hvor han gjorde opp status på slutten av tiåret og uttrykte bekymret: «Vi vet ikke hvor vi skal hen fra 1970-årenes utrygghet».¹⁶²

Lærebokas samtidsfortelling kan delvis også forklares fra et ideologisk perspektiv. Utenfor historieskrivingen gikk Bull, i likhet med Furre, fra å være medlem i Ap til å gå over til SV på starten av 70-tallet. Han var riktignok ikke særlig politisk aktiv, men som historikeren Ingar Kaldal har skrevet lot Bull «... sine politiske tenkemåter desto mer komme til uttrykk i kritisk og alternativ historieskriving».¹⁶³ I læreboka blir Bulls politiske tenkemåter spesielt tydelige når han problematiserer den økende konsentreringen av makt og penger. Å forklare at folk nærmest ble tvunget til å finne nye liv i sprengte og utrivelige drabantbyer fordi private og statlige selskaper flyttet produksjonen til landets økonomiske sentre, og at skoler og velferdstjenester i distriktene ble nedlagt som en følge av det en må tolke som disse selskaperenes søken etter økonomisk gevinst, har et umiskjennelig sosialistisk/marxistisk sus over seg. At Bull både i læreboka og ellers var opptatt av å fremme historien til «folk flest» var dessuten typisk retorikk blant *populister*, en betegnelse som ikke hadde de samme negative konnotasjonene ved seg i venstremiljøene på denne tiden som det stort sett har i dag.¹⁶⁴

Det kan diskuteres om det er noe særegent sosialistisk eller radikalt ved å virke kritisk til sentraliseringen av makt, arbeid og befolkning. Det er i hvert fall sikkert at ikke alle historikere har sett på denne utviklingen med de samme brillene. Sammenliknet med Bull tegnet den økonomiske historikeren Even Lange i sin bok *Samling om felles mål 1935–1970* fra 1998 et langt mer positivt bilde av moderniseringen og sentraliseringen.¹⁶⁵ Lange

¹⁶¹ Furre, *Vårt hundreår*, 421.

¹⁶² Bull, *Norge i den rike verden*, 502.

¹⁶³ Kaldal, *Edvard Bull d.y.*, 131.

¹⁶⁴ Kaldal, *Edvard Bull d.y.*, 140.

¹⁶⁵ Slik vi har sett at også Jan Heiret har kommentert i *Fortalt fortid*.

framhevet folkets medbestemmelsesrett og skriver: «Medvirkning og innflytelse hadde åpenbart stor betydning for at moderniseringen jevnt over ble hilst velkommen».¹⁶⁶ Dessuten var det heller ikke slik at det nye industrisamfunnet nærmest tvang folk til å gi opp sine opprinnelige liv i søken etter lønnsarbeid i byene. Det var folket som selv ønsket dette. Lange fortsetter: «Omstillingen i 1950- og 1960- var i stor grad et resultat av at mennesker søkte og fant en bedre tilværelse et annet sted enn der de hadde vokst opp».¹⁶⁷

Uten å spekulere over Langes politiske tilhørighet, mener jeg det er legitimt å si at han og Bull, basert på de ulike vinklingene av den sosiale og økonomiske utviklingen som her har blitt presentert, også representerte ulike ideologiske posisjoner. Lange inntok et moderat, forsonende og moderniseringsoptimistisk standpunkt, mens Bulls posisjon var mer radikal, maktkritisk og kanskje til og med populistisk.¹⁶⁸

Nordmenn før oss bærer altså preg av å befinne seg mellom en sosialdemokratisk idyll og en varslet krise. Lærebokas fortellinger avspeiler oppbruddstiden som 70-tallet var for det norske sosialdemokratiet, og de står i spenn mellom framskrittsparadigmet og de mer kritiske fortellingene som skulle komme.¹⁶⁹ I analysens neste lærebok fra 1984, skal vi se at denne spenningen ble frigjort.

¹⁶⁶ Lange, *Samling om felles mål*, 198.

¹⁶⁷ Lange, *Samling om felles mål*, 198.

¹⁶⁸ Sistnevnte karakteristikk var ifølge Ingar Kaldal et kjennetegn ved sosialhistorien på 70-tallet. Se *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*, 17.

¹⁶⁹ Berge Furrer omtalte norgeshistorie er et eksempel på en slik kritisk vending.

Kapittel 3. *Fortid og samtid*: Sosialdemokratiets krasjlanding

Grunnet seiglivetheten til *Nordmenn før oss* (1. utgaven kom i 1948, mens sjuende og siste kom i 1985) og det faktum at den ble skrevet av den framtreddende historikeren Edvard Bull var, er det naturlig at den hadde innflytelse på andre lærebøker fra denne perioden. Dette virker i hvert fall å være tilfelle for den andre læreboken jeg har valgt ut – *Fortid og samtid 2: Norsk historie etter 1850*¹⁷⁰ – av Tore Linné Eriksen, Terje Halvorsen og Knut Einar Eriksen fra 1984. Passasjer i innledningen skrevet av Linné Eriksen legger seg tett opptil Bulls vitenskapelige praksis, og henviser til Bull i alt annet enn navnet. Som en del av utgreiinga om hvorfor en ny utgave av denne boka var nødvendig, står følgende på første side

På mange måtar er det òg ei annleis historie som byrjar å ta form. Livet til vanlege folk blir sett i sentrum. Munnleg historie har fått mykje å seie, og det er stadig fleire som byggjer på innsamling av minne som fortel om arbeids- og daglegliv før i tida. Dette er viktig for å kaste lys over store samfunnsgrupper som før har hatt ein nokså liten plass i historieskrivinga.¹⁷¹

Som vi ser trakk Linné Eriksen fram minneinnsamling og bruk av muntlige kilder, to arbeidsformer Bulls regnes som en foregangsmann for i norsk sammenheng. Som jeg senere vil vise er ikke disse metodene noe læreboka bare nevner i forbifarten, men også noe den etterfølger i praksis.

Bulls innflytelse på læreboka kommer om mulig enda tydeligere fram på omslaget, hvor man på baksiden kan lese:

Den politiske historia spelar ei mindre rolle enn i tidlegare framstillingar. Til gjengjeld blir historia i stor grad sett «nedanfrå», dagleglivet til vanlege menneske står sentralt i boka. I samsvar med dei nye tendensane innanfor historieforskinga er menneske og situasjonar omtala slik at ungdom i dag lettare kan identifisere seg med dei.

Dette er ikke bare en støtteerklæring til Bulls sosialhistoriske program, men også til hans pedagogiske program. Elevene skal lese historien til «vanlege menneske» fordi det vil hjelpe dem med å skape bro mellom sine egne liv og livet til liknende mennesker i fortiden.

Likevel betyr ikke dette at læreboka bare reproducerer fortellingene i *Nordmenn før oss*. Den videreutvikler Bulls overordnede fortellinger, men introdusere også «nye» sidefortellinger. Representasjonen av kvinner er markant større, mye takket være en kvinnehistorisk «boom» på slutten av 70-tallet. Den har også en mer sosialhistorisk og folkelig signatur enn det sosialhistorikeren Bull selv evnet å gjøre med sin lærebok. I tillegg skrur lærebokforfatterne til samtidskritikken, og politisk-ideologiske posisjoner virker vel så tydelig her som i

¹⁷⁰ Heretter bare *Fortid og samtid*.

¹⁷¹ Innledningen er ikke paginert, men sitatet er hentet fra det som ville vært side 3.

Nordmenn før oss. I denne analysen, hvor Bull blir et viktig referansepunkt, framstår disse trekkene som særlig vesentlige.

Moderniseringskritikken skjerpes

Lærebokas demokratiserings- og moderniseringsfortellinger om tiden før 1945 er ikke vesensforskjellig fra dem vi finner i Bulls lærebok. 1800-tallskapitlene følger en økonomisk fortellingslinje («Eit nytt samfunn veks fram»), en folkelig fortellingslinje («Leveforhold og interessekamp») og en demokratisk fortellingslinje – tre linjer som i det store og hele korresponderer med de man finner i *Nordmenn før oss*.¹⁷² Deretter følger mer kronologiske og helhetlige kapitler som kombinerer disse linjene, slik man også finner i Bulls lærebok.

Det er først i behandlingen av etterkrigstiden at *Fortid og samtids* fortellinger får en mer særegen signatur. Dette innevarsles allerede i innledningen:

For mange elevar (og stadig fleire lærarar!) verkar den første etterkrigstida som fjern historie. Vi har valt å bruke meir plass på denne perioden enn det som er vanleg i skolebøkene, og vi vonar at det òg kan gjere det lettare å skjønne og stille kritiske spørsmål til samfunnet i dag.¹⁷³

Det er derfor en mer omfattende historiefortelling om etterkrigstiden vi her får servert, en fortelling på 76 sider fordelt på fem kapitler (sammenliknet med Bulls ene kapittel om perioden på 25 sider).¹⁷⁴ Dette gjør etterkrigstidsfortellingene i *Fortid og samtids* mer sammensatte og nyanserte. Den oppstykkede strukturen gjør det også vanskeligere å konstatere en klar hovedfortelling, da hvert kapittel har noe ulikt fokus. Noe som likevel er ganske konstant i alle de fem kapitlene er den tilbakevendende kritiske vinklingen av det moderne samfunnets utvikling. Etter min mening kan lærebokas samtidsfortelling karakteriseres som en moderniseringskritisk fortelling som løfter fram marginaliserte og oversette samfunnsgrupper.

Historikeren Lynn Hunt har skrevet at «moderniteten» altfor ofte har blitt gjort til historiens endelige mål, når begrepet egentlig bør brukes som «... a handy phrase for at set of interconnected, ongoing developments».¹⁷⁵ *Fortid og samtids* svarer i den forstand på Hunts tiltale. Her framstår moderniseringen ikke som et mål, men ofte som et problem for det norske sosialdemokratiet. Tilsynelatende gjøres dette i kontrast til andre etterkrigshistorikerens framstillinger når forfatterne påpeker at «Dei fleste historikarane som har skrive om

¹⁷² De korresponderende kapitlene i *Nordmenn før oss* heter «Den industrielle revolusjon», «Ny statsskikk» og «Massebevegelser og organisasjoner».

¹⁷³ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtids*, 3.

¹⁷⁴ Her har jeg ikke medregnet Bulls gjennomgang av de andre nordiske landene.

¹⁷⁵ Hunt, *Writing History in the Global Era*, 129.

etterkrigstida, har lagt vekt på snøggare endringar og på økonomisk vekst og materielle gode». ¹⁷⁶ Som vi skal se valgte Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen ikke å følge denne linjen, selv om også de erkjenner de positive sidene ved den økonomiske framgangen.

For å forstå lærebokas moderniseringskritiske fortellinger finner jeg det hensiktsmessig å trekke inn Jörn Rüsens funksjonelle fortellingsbegrep. Etter min mening besitter *Fortid og samtid* nemlig kjennetegnene til den kritiske fortellingen. Disse kjennetegnene er å opponere mot og problematisere tradisjonene, reglene og de nåværende livsformene som former vår historiebevissthet, for med det å åpne for alternative perspektiver. Læreboka problematiserer samtidens livsform, i form av det moderne og kapitalistiske industrisamfunnet. ¹⁷⁷ Den opponerer mot – om enn noe implisitt – tidligere historieoppfatninger («Dei fleste historikarane som har skrive om etterkrigstida, har lagt vekt på snøggare endringar og på økonomisk vekst og materielle gode») ved å poengtere at ikke alle i like stor grad har vært med på velstandsøkningen. En rekke grupper og identiteter blir i denne sammenheng løftet fram, deriblant finnmarkinger, lavtlønnede kvinner, uføre og innvandrere ¹⁷⁸. En litt lengre tekstplassasje illustrerer lærebokas kritiske funksjon treffende:

Samanlikna med andre vesteuropeiske land har ikkje Noreg hatt spesiell høg økonomisk vekst, men den nye rikdommen har vorte meir likt fordelt. Inntektsskilnadene mellom landsdelar, næringar og sosiale lag er mindre enn i mellomkrigstida. Men framleis rår det ulikskap i fordelinga av samfunngoda. Folk i Finnmark ligg langt etter når det gjeld levestandard. Mange typiske «kvinneyrke» har ikkje følgd med i lønnsutviklinga. Stadig fleire blir stengde ute frå arbeidslivet av di dei ikkje er unge eller friske nok. Dei får uføretrygd framfor arbeid. I 1970-åra auka talet på innvandrarak snøgt til 10 000, og mange av dei slit med låg løn, dårlege bustader og rasediskriminering. Omgrep som «svart arbeid», «frynsetillegg» og «nullskatteytarar» fortel om eit skattesystem som slår urettferdig ut. Aller størst blir ulikskapen når vi tek med formuar på eigedomar. I 1980 var 3/4 av formuen samla hos 1/5 av skattytarane. ¹⁷⁹

At læreboka framstår som mer kritisk enn Bulls lærebok, kan blant annet forklares med hendelser som finner sted mellom de to utgivelsene. «Det samtidshistoriske utkikkspunktet» har forflyttet seg åtte år, og dette virker å ha gitt utslag. ¹⁸⁰ Underoverskrifter i det tolvte og siste kapitlet, som behandler hendelser som ofte har funnet sted etter 1976-utgaven av *Nordmenn før oss*, er avslørende for bokas grunnleggende samtidskritikk. Med utgangspunkt i et minimalistisk fortellingsbegrep i tradisjonen til Philippe Carrard, mener jeg disse underoverskriftene fungerer som små fortellinger i seg selv. «Oljeeventyret – for alle?»,

¹⁷⁶ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 145.

¹⁷⁷ «problematizing present form of life». Rösen, *History*, 12.

¹⁷⁸ «denying given patterns of identity». Rösen, *History*, 12.

¹⁷⁹ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 146.

¹⁸⁰ Et uttrykk hentet fra Heiret, Ryymin og Skålevåg i *Fortalt fortid*, side 62.

«Søkjelys mot problema i industrisamfunnet», «Kor stor – og kva slags vekst?» «Økonomisk krise og massearbeidsløyse» og «Meir strid om ‘velferdsstaten’» forteller alle om et samfunn i ubalanse, og står for øvrig i skarp kontrast til Bulls nøytrale titler.¹⁸¹ Problemene som tårnet opp på 70- og 80-tallet kommer fram i lyset, deriblant overforbruk og sløsing, vekst på bekostning av miljøet, og dårlige bo- og helseforhold. Utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget framstår som kulminasjonen av problemene, og samene blir likeledes et av de største ofrene i denne tragedien.¹⁸²

Nå løfter forfatterne riktignok også fram positive utviklingstrekk ved 70-tallet, og særlig i avsnittene «Desentralisering og nærdemokrati», «Nye drag i jordbrukspolitikken», og «Mindre flytting og kamp for bedre bumiljø». Likevel svekker ikke disse avsnittene lærebokas moderniseringskritiske fortellingsstruktur. Tvert imot styrker de den. Grunnen til dette er at de positive utviklingstrekkene som trekkes fram, er de folkelige reaksjonene på nettopp moderniseringen. Folket gjøres til en slags reaksjonær helt som talte teknokratene midt imot, og hvis aksjoner og demonstrasjoner tvang politikerne til å reversere utviklingen.¹⁸³ Dette ledet til en bremsing av sentraliseringen av makt og velferdstjenester, til oppløsning av enkelte kommunesammenslåinger, og til økt satsing på jordbruk og selvforsyning – alle «umoderne» grep sett fra et moderniseringsperspektiv. Og når folket ikke fullt ut fikk realisert sine ønsker, blant annet om bedre nærmiljøer, skyldtes dette at velstandssamfunnets materielle goder virket hemmende. For med satirisk undertone legger lærebokforfatterne langt på vei skylden på moderne forbruksvaner for at ikke arbeidet med å forbedre nærmiljøene nødvendigvis kom i mål: «Men det var ikkje alltid lett å samle folk om nærmiljøoppgåvene. Fjernsynet, bilen og hytta tok så mykje av fritida».¹⁸⁴

Sosialdemokratiske og antikapitalistiske fortellinger

Når samtidens problemer vektlegges såpass mye som den gjør i en lærebok skrevet under høyrebølgen på 80-tallet – som forfatterne av *Fortid og samtid* gjorde – kan den ved første blick virke politisk farget. Etter å ha lest både de sosiale, økonomiske og politiske narrative er det likevel ikke en åpenbar «venstrefortelling» vi får servert. Lærebokas samtidsfortelling har i hvert fall ingen tydelig partipolitisk slagside, og problemene i samtiden tillegges ikke det

¹⁸¹ Som for eksempel titlene «Det nye industrisamfunnet», «Primærnæringene» og «Servicenæringene».

¹⁸² Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 203-216.

¹⁸³ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 207-209. Læreboka viser blant annet til høyrepolitikerens Lars Roar Langslet (formann i kirke- og undervisningsnemda i Stortinget) som i nummer 3 av tidsskriftet *Samtiden* i 1975 satte ord på de utbredte protestaksjonene i skolen som hadde rokket ved skoleuautoritetenes status.

¹⁸⁴ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 209.

siste tiårets høyredreining. Tvert imot virker boka å være mest kritisk til det som skjer forut for 1970- og 80-åras «Økonomiske krise og høgrebølje» (det siste kapitlets tittel), deriblant urbaniseringen og avfolkingen av distriktene, og industriens miljøødeleggelser på 50- og 60-tallet. Riktigst er det kanskje å si at lærebokas fortellinger er gjennomgående kritiske til makta og til kapitalismens rovdrift på folk og natur. Marx framstår som en åpenbar inspirasjonskilde, og innenfor Hayden Whites ideologiske kategorisering heller læreboka mot den radikale posisjonen.

Ser man på kapitlene utover de som omhandler den nyeste historien, finner man særlig politisk-ideologiske implikasjoner i fortellingene om mellomkrigstiden. Her framstilles konservative partier, høyrevridde organisasjoner og arbeidsgivere i industrien på flere steder som både arbeiderfiendtlige og udemokratiske. Både Bondepartiet, Fedrelandslaget og kapitalistene i arbeidslivet, samt deler av Frisinnede Venstre og ungdomsbevegelsen i Høyre, kommer dårlig ut i disse fortellingene, og knyttes i ulik grad til udemokratiske og usolidariske tendenser i tiden, deriblant NS-sympati, militarisme, streikebryteri og støtte til bruk av våldsmidler i møte med streikende arbeidere.¹⁸⁵

I skarp kontrast framstilles arbeiderbevegelsen og Arbeiderpartiet som mellomkrigstidens demokratiske og samlende krefter. Ved å trekke fram støtten norske arbeidere ga til sosialistene og den demokratisk valgte regjeringen i Spania under den spanske borgerkrigen, gjør forfatterne arbeiderbevegelsen til det de selv kaller «brodden for solidaritetsarbeidet for Spania».¹⁸⁶ Der arbeiderbevegelsen var solidaritetens forkjempere, framstilles Nygaardsvold-regjeringen som den demokratiske og samlende redningen i en urolig tid, og som brakte med seg politisk stabilitet, arbeid til «alle» og sosiale reformer som «... arbeidarvernlova, sjuke- og alderstrygd, åttetimersdag for alle og ferie på ni dagar med løn».¹⁸⁷ Den nye kursen som ble satt mener forfatterne resulterte i «... at det var eit samla folk som møtte den tyske okkupasjonen i 1940».¹⁸⁸ Læreboka framstår her på sitt mest sosialdemokratiske, Arbeiderparti-vennlige og nasjonalromantiske, og man kan nærmest høre ekkoet av Halvdan Kohts nasjonaldemokratiske syntese.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 107-108, 114-115.

¹⁸⁶ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 119.

¹⁸⁷ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 117.

¹⁸⁸ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 120.

¹⁸⁹ Sejersted, *Norsk idyll?*, 20.

En kvinnehistorisk forløsning

For Edvard Bull var historie som angikk majoriteten overordnet alt annet, noe man kan lese i *Retten til en fortid* fra 1981: «Hovedkriteriet for hva som er viktig i fortida er for meg *antallet*: Det viktige er det som vedkommer mange mennesker, viktigere jo flere de var».¹⁹⁰ Når hovedkriteriet ditt er «antall», vil dette med nødvendighet få konsekvenser for representasjonen av grupper i samfunnet som er i mindretall. I Bulls lærebok er for eksempel samisk historie mer eller mindre fraværende, noe jeg vil komme tilbake til i denne oppgavens kapittel 5.

En gruppe som ikke er en minoritet, men som til gjengjeld også fant seg selv underrepresentert i den samme læreboka, er *kvinner*. Som vi snart skal se var ikke dette nødvendigvis en forsømmelse fra Bulls side. Faktum er likevel at kvinnehistorien fikk seg et kraftig løft med læreboka *Fortid og samtid*. I den kommende analysen, som står til linje 2 («aktører og objekter») og 3 («kontekster og sammenhenger») innenfor begrepsapparatet i *Fortalt fortid*, skal vi se nærmere på de to bøkens kvinnehistorie, og på hvordan kvinneforskningens gjennombrudd på slutten av 70-tallet markerte et «før og etter» for kvinneliv i lærebøkene.

Leser man lærebøkens innledninger, er de begge påvirket av 1970-tallets kvinnepolitiske bevegelser. Bull hevdet at nyfeminismen på 70-tallet bidro til at han «... har fått med adskillig mer om kvinner i denne utgaven enn i de tidligere».¹⁹¹ På liknende vis framhevet Linné Eriksen «kvinneforskninga» og «dei nye krava som kvinnerørsla set» som styrende for deler av *Fortid og samtids* innhold.¹⁹² Som vi skal se løses samtidens krav til et større kvinnefokus likevel ganske ulikt. De to bøkens stikkordsregistre fungerer som et godt bilde på dette. I *Nordmenn før oss* er «kvinner» oppført som et eget stikkord.¹⁹³ En så generell oppføring vil etter min mening forsterke forståelsen av kvinner som det annet kjønn, da det kan tolkes som om alle andre sider er viet menn og mannlige domener. *Fortid og samtid* har løst dette på en helt annen måte. Her finner man mer spesifikke stikkord som «kvinnefrigjering», «kvinnekår», «kvinnesak» og «Kvinnestemmerettforeninga».¹⁹⁴ Sideantallet for disse kvinnetemaene er langt lavere (10 sider versus 33 hos Bull), men det betyr ikke nødvendigvis at kvinner har fått mindre plass i *Fortid og samtid* enn i *Nordmenn før oss*. Tvert imot kan det bety at kvinner er

¹⁹⁰ Bull, *Retten til en fortid*, 47.

¹⁹¹ Bull, *Nordmenn før oss*, 5.

¹⁹² Se innledningen i *Fortid og samtid* (ikke sidetall).

¹⁹³ Bull, *Nordmenn før oss*, 368.

¹⁹⁴ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 230.

en mer integrert del av deres historiefortellinger og derfor ikke trenger et eget stikkord. Dette må undersøkes nærmere.

Ser man først på *Nordmenn før oss*, blir kvinner særlig mye omtalt i kapitlet «Massebevegelser og organisasjoner». Faktisk er underkapitlet «Kvinnebevegelser» det lengste av alle i dette kapitlet, og dermed de bevegelsene som blir mest omtalt. Ser man derimot på de resterende kapitlene, finner man ingen andre underkapitler med et særskilt fokus på kvinner. Kvinner blir i stedet behandlet sporadisk og usystematisk over de nevnte 33 sidene, og tar du bort den delen av boka som tar for seg tiden før 1850 er det bare snakk om 20 sider.¹⁹⁵

Går vi over til *Fortid og samtid*, finner vi en annen tilnærming. Her blir kvinnehistorien tildelt egne underkapitler i mange av kapitlene. Dette gjelder også for 1900-tallsdelen, som derfor fyller igjen noen av hullene Bulls lærebok etterlot seg i sin kvinnehistoriske 1900-tallsfortelling.¹⁹⁶ Et særlig fokus på kvinnehistorie finner man likevel også her på 1800-tallet, i kapitlet «Leveforhold og interessekamp», hvor sju av fjorten sider handler om kvinner. Sammenliknet med Bulls overveiende politiske fortelling er denne mer helhetlig, siden behandlingen av kvinners arbeid, kår og politiske kamp er fordelt relativt jevnt. En viktig konsekvens av denne mer helhetlige dekningen er at flere sosiale og geografiske lag blir innlemmet i historiefortellingen. Vi får høre om «kvinnejordbruket» i Nord-Norge, om de underbetalte tjenestejentene, syerskene og fabrikkarbeiderne i byene, og om de enslige og fattige kvinnene som «... vart drivne ut i prostitusjonen».¹⁹⁷ En mer sosialhistorisk fortelling skrider fram som ikke bare forteller om de ressurssterke kvinnebevegelsene: i «bullsk» ånd blir også de uorganiserte og maktesløse kvinnene gitt en stemme.

Går vi tilbake igjen til Bull, kan det ved første tanke virke som et paradoks at han i sin kvinnehistoriske gjennomgang primært kommenterte politiske bevegelser og lederskikkelser, deriblant Kvinnesaksforeningen, Kvinnestemmerettsforeningen og de tre kvinneforkjemperne

¹⁹⁵ Man kan finne stoff om kvinner på 1900-tallet på sidene 272, 278, 282, 299, 337, 342-343, 350 i *Nordmenn før oss*. Utover underkapitlet om kvinnebevegelsene finnes noe informasjon om forholdene til kvinner på 1800-tallet på side 212 i samme bok.

¹⁹⁶ Her er listen over 1900-tallets underkapitler m/sidetall i *Fortid og samtid*.

Kap. 4) «Røysterett – men få representantar» (83-84) og «Nye oppgaver for kvinnerørsla» (84-85).

Kap. 6) «Tilbake til kjøkkenet?» (102-103).

Kap 8) «Endringer i dagelivet og familien» (147-148), «På veg mot kvinnefrigjering?» (149).

Kap. 10) «Kvinner i industrisamfunnet» (175).

Kap. 11) «Ny kamp for likestilling og kvinnefrigjering» (213-214).

¹⁹⁷ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 37-41. Sitat på side 40.

Gina Krog, Fredrikke Marie Qvam og Katti Anker Møller.¹⁹⁸ Tar man hans sosialhistoriske program med i betraktningen, skulle man tro at Bull først og fremst ønsket å framheve «vanlige» kvinners liv og historier. Denne tolkningen yter imidlertid ikke Bull rettferdighet, for i 1976-utgaven av *Nordmenn før oss* var forutsetningene ennå ikke til stede for å skrive en mer integrert historiebok om og med kvinner.

For å forstå Bulls lærebok sine fortellinger om kvinner – men også dem til Linné Eriksen/Halvorsen/Eriksen – må det etableres en forskningshistorisk kontekst. Ved å se på historien bak etableringen av kvinnehistorie som forskningsfelt i Norge, blir det klart at forutsetningene for å kunne fortelle utfyllende om den norske kvinnehistorien på midten av 70-tallet ikke var til stede. Den nye kvinnebevegelsen hadde riktignok etablert seg i Norge innen den tid, en i utgangspunktet transnasjonal bevegelse som vokste fram på slutten av 60-tallet og som sprang «... ut av de svartes borgerrettskamp, globale avkoloniseringskrefter og vestlig studentopprør».¹⁹⁹ Men til tross for den folkelige vekkingen i Norge, skulle det ta litt lenger tid for kvinneforskningen å etablere seg. Innad i kvinnebevegelsen fantes det en sterk vilje til å etablere et slikt forskningsfelt, men midlene og mulighetene var ikke til stede på begynnelsen av 70-tallet.

Dette skulle endre seg fra midten av tiåret, da staten begynte å involvere seg i arbeidet. På oppdrag fra Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning, underlagt Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAV), skulle et utvalg ledet av universitetslektor Hanne Haavind «... utrede forskningsmuligheter og forskningsbehov om kvinners stilling i samfunnet».²⁰⁰ Arbeidet ble startet i 1974, og den endelige utredningen som stod ferdig i 1976 fikk mye å si for kvinneforskningens framtid. I utredningen med navn *Forskning om kvinner* var utvalgets anbefaling å opprette «... et akademi for utvikling av samfunnsvitenskapelig forskning som omfatter og integrerer kvinners livsforhold og stilling i samfunnet».²⁰¹ Denne anbefalingen ble ikke fulgt opp. I stedet valgte NAVF å opprette et sekretariat «... med administrative ressurser til å koordinere den framtidige kvinneforskningsaktiviteten og sikre samarbeid med andre forskere på og utenfor feltet».²⁰²

¹⁹⁸ Bull, *Nordmenn før oss*, 257-260.

¹⁹⁹ Brandt et al., *Avhengig av forskning*, 266.

²⁰⁰ Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning i NAVF, *Forskning om kvinner*, se forord.

²⁰¹ Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning i NAVF, *Forskning om kvinner*, 194.

²⁰² Brandt et al., *Avhengig av forskning*, 273.

NAVFs sekretariat for kvinneforskning begynte sitt arbeid i 1977. Historikeren Eirinn Larsen beskriver det som «... et forskningspolitisk tiltak i tråd med sin egen kvinnepolitiske tid med mål om å ‘utvikle ny kunnskap og nye forskningsperspektiver innenfor de samfunnsvitenskapelige disipliner’». ²⁰³ Ny kunnskap og nye perspektiver ble da også utviklet. Med hjelp av eller i direkte regi av sekretariatet ble nye forskningsprosjekter igangsatt og nye forskningsfunn publisert. Eksempler på dette var sekretariatets tidsskrift *Nytt om kvinneforskning* fra 1977 og den 17-bindslange bokserien *Kvinnens levkår og livsløp* (1982-1987) – sistnevnte et resultat av et av sekretariatets forskningsprogrammer under ledelse av Helga Hernes. ²⁰⁴

Som vi ser fikk kvinneforskningen for alvor framdrift først etter 1977. Bulls mangelfulle kvinnefortellinger må derfor langt på vei frikjennes. Likevel finner jeg ikke lærebokas fortelling om 70-tallets kvinnepolitiske vekselvirkelse udelte uproblematisk. Man finner nemlig en kvinnehistorisk ambisjon i innledningen, hvor Bull skrev følgende: «Viktigere er det at ny samfunnstenkning etter hvert fører til ny historietenkning. ‘Nyfeminismen’ omkring 1970 har dermed ført til at jeg tross alt har fått med adskillig mer om kvinner i denne utgaven enn i de tidligere». ²⁰⁵ Dette skulle tilsi at i hvert fall den nye kvinnebevegelsen ville få økt oppmerksomhet i læreboka. Det får den imidlertid ikke. I læreboka finner man to korte avsnitt om temaet, hvor det ene tar for seg det såkalte «kvinnekuppet» ved kommunevalget i 1971, mens det andre er en mer generell betraktning over kvinnebevegelsen som har lite substansielt innhold. ²⁰⁶ Organisasjoner og grupper som ble etablert innenfor kvinnebevegelsen, deriblant Nyfeministene i 1970 og Kvinnefronten i 1972, blir ikke trukket fram. Heller ingen viktige kampsaker blir kommentert, som for eksempel kravet om selvbestemt abort, den mest engasjerende og betente kvinneverettighetsaken i samfunnet på 70-tallet. Dette var viktige tendenser ved lærebokas samtid som *ikke* trengte den nye kvinneforskningen for å bli gjort til temaer.

Der Bulls lærebok er bundet til en tid forut for kvinneforskningens gjennombrudd, ble *Fortid og samtid* utgitt i en periode da kvinneforskningen blomstret. Dette fikk både kvantitative og kvalitative utslag. Boka forteller mer om kvinner enn Bulls lærebok, men også mer variert om kvinner. Selvfølgelig skal lærebokforfatteren ha ære for å ha løftet fram kvinner og gitt dem

²⁰³ Brandt et al., *Avhengig av forskning*, 265.

²⁰⁴ Brandt et al., *Avhengig av forskning*, 274, 280-281.

²⁰⁵ Bull, *Nordmenn før oss*, 5.

²⁰⁶ Bull, *Nordmenn før oss*, 350.

en større plass, men dette hadde ikke vært mulig uten den nye kvinneforskningen. Dette er da også forfatterne tydelige på selv²⁰⁷, og i litteraturdelen bakerst i boka er de fleste av kildene som trekkes fram utgitt etter kvinneforskningens gjennombrudd.²⁰⁸ Dette inkluderer *Kvinner selv -: sju bidrag til norsk kvinnehistorie* av Ida Blom og Gro Hagemann (1977), *Det kriminelle kjønn: om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon: bidrag til norsk kvinnehistorie* (1980) av Anne-Marit Gotaas, Brita Gulli, Kari Melby og Aina Schiøtz, *Kvinnfolkarbeid: kvinners kår og status i Norge 1875-1910* (1981) av Sidsel Vogt Moum, og «-utmed havet»: *kystkvinnens liv og virke 1920-1940* (1981) utgitt av Arbeidernes opplysningsforbund.

Representasjonen av kvinner er selvfølgelig et spørsmål om stofftilfang, men også et spørsmål om i hvor stor grad kvinner framstilles som en integrert del av de store fortellingslinjene. Sammenhengen mellom mengde og graden av integrasjon blir diskutert i Sissel Anette Marthinsens hovedfagsoppgave «Kvinneliv i lærebøker» fra 1997. Ved bruk av kvantitative metoder påviste hun en økning i mengden kvinnehistorie i lærebøkene på 80-tallet. Samtidig fant Marthinsen ut at det kvinnehistoriske stoffet i disse bøkene som regel ble henvist til egne avsnitt. Hun kunne derfor konkludere med at «Stadig finner vi eksempler på 'påhengte' avsnitt uten sammenheng med den resterende teksten».²⁰⁹ Liknende konklusjon trakk kvinnehistorikeren Ida Blom i en lærebokanalyse tilbake i 1992, hvor hun også problematiserte denne isoleringen av kvinnehistorien fra de historiske hovedlinjene. Blom tok til orde for en «integrasjonsprosess» i arbeidet med kvinner og samfunnet som helhet, og skrev følgende om hva en slik prosess ville kunne medføre:

Kun slik kan det komme fram at kjønn har avgjørende betydning for mange sider av et samfunns historie, og for historien til de enkeltindivider som utgjør samfunnet. I en slik framstilling vil kjønn framstå som et grunntrekk i samspill med andre fundamentale samfunnsstrukturer.²¹⁰

Aksepterer man det problematiske ved at kvinnestoff blir fysisk avsondret fra de overgripende fortellingene, er det klart at *Fortid og samtid* her ikke lyktes helt. Likevel vil jeg ikke karakterisere kvinnehistorien i boka som påhengt eller kvotert inn, da en rekke avsnitt utover de nevnte «kvinnekapitlene» trekker inn kvinner i fortellingene.²¹¹

²⁰⁷ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, første side i innledningen.

²⁰⁸ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 223.

²⁰⁹ Marthinsen, «Kvinneliv i lærebøker», 148-151. Sitat på side 151.

²¹⁰ Blom, «Refleksjoner over Grunntrekk i norsk historie», 325-326. Sitat på side 326.

²¹¹ Kvinner er også et tema på blant annet sidene 36, 78, 117, 139, 147-8, 152, 159, 163, 177, 179, 181 og 210 i *Fortid og samtid*.

Dessuten bør man kanskje spørre seg om ikke innholdets relevans uansett kan veie opp for måten forfatterne har valgt å strukturere det kvinnehistoriske stoffet på. For fungerer kvinnefortellingene som en formålstjenlig forgreining av de store linjene – som *sidefortellinger* til de store fortellingslinjene – kan man etter min mening argumentere for at historiefortellingene er integrerende. Og *Fortid og samtid* lykkes nettopp ofte i å skape koherens mellom de kvinnehistoriske fortellingene og fortellingene som omkranser dem. Avsnittet «På veg mot kvinnefrigjering» er her et godt eksempel. Avsnittet forteller om hvordan aktiv sysselsettingspolitikk og nye forbruksvaner i etterkrigstiden førte til at flere kvinner kom ut i arbeid. Avsnittet bygger oppunder tidligere avsnitt som har omhandlet nettopp sysselsetting («Arbeid til nesten alle») og forbruk («Forbrukarsamfunnet»), og virker derfor å være samordnet den overordnede fortellingen om de økonomiske og sosiale forholdene i etterkrigstiden.²¹² Et annet eksempel, «Kvinner i industrisamfunnet» på 50- og 60-tallet, følger opp avsnittene «Kraftutbygging og utenlandsk kapital» og «Storindustrien blir større», og framstår dermed som en forlengelse av fortellingen om det nye industrisamfunnet.²¹³

Der Marthinsen i sitt omfattende lærebokmateriale ofte fant «påhengte avsnitt uten sammenheng med den resterende teksten», finner jeg i læreboka til Linné Eriksen/Halvorsen/ Eriksen i stedet ofte koblinger mellom det kvinnehistoriske stoffet og teksten rundt.

En sosialhistorisk (og nordnorsk) signatur

I begrepsapparatet som presenteres i *Fortalt fortid* er «vitenskapelig signatur» en egenskap ved historiefortellinger. Rent konkret betyr det at det tekstfellesskapet eller vitenskapsfellesskapet som teksten er en del av – altså de kildene teksten benytter og de fagfeltene/historikerne den går i dialog eller polemikk med – gir teksten en særegen signatur.

Ser vi tilbake på *Nordmenn før oss* har den en umiskjennelig «bullsk» signatur. Bull forteller med autoriteten og selvstendigheten til den anerkjente historikeren han var. Læreboka har lite sitatbruk, få henvisninger til andre historikere, og ingen litteraturliste. Hans interesse for folk og materielle forhold skinner igjennom fortellingene, og læreboka preges derfor av det sosialhistoriske vitenskapsfeltet som Bull selv var en pioner innenfor.

En konsekvens av Bulls autoritative fortellerstemme, er at få andre stemmer slipper til i brødteksten. Tar man i betraktning hans arbeid med minneinnsamling og muntlige kilder,

²¹² Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 147-149.

²¹³ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 172-175.

framstår det som litt underlig at ikke muntlige beretninger fra folks hverdagsliv får en større plass. Likevel retter «kildetekstene» på slutten av hvert kapittel litt opp i dette inntrykket. Særlig på slutten av kapitlet «Den industrielle revolusjon» er bruken av arbeiderminner framtrekkende, hvor man kan lese flere beretninger fra arbeideres liv og arbeid.²¹⁴

Liknende kildetekster finner man også i *Fortid og samtid*, men her er kildebruken synligere og mer markant også i brødteksten.²¹⁵ Læreboka benytter utdrag fra bøker, aviser, tidsskrifter, taler, partiprogrammer, statistiske rapporter og stortingsmeldinger. Den er dessuten utstyrt med en fire sider lang litteraturodel med kommentarer om de historiske kildene som har blitt benyttet under arbeidet med boka. Kildene er igjen kategorisert etter hvilke fagfelter de er hentet fra, slik som økonomisk historie, kvinnehistorie, arbeiderhistorie og samisk historie. Bokas henvisninger til alle disse fagfeltene er for øvrig også et bilde på den fragmenteringen som fant sted innenfor historiefaget på 70-tallet.

Fortid og samtid har etter min mening en tydeligere vitenskapelig signatur enn *Nordmenn før oss*, i den forstand at den forholder seg til og krediterer annen litteratur og andre fagfelter i langt større grad. Den er også mer variert i måten den presenterer historien på. Særlig interessant finner jeg bokas bruk av minner hentet fra «vanlige» menneskers hverdag. På side 159 står det om en tilflytters litt vanskelig overgang til blokktilværelsen i byen, og på side 175 kan man lese en ranaværings fortelling om hva det innebar å være gift med en jernverksarbeider som aldri var hjemme. På side 178 står det om fiskeren i Finnmark som hadde sitt livsgrunnlag truet av overfiske, og på side 183 om odølingen som opplevde at mannens ukependling var ødeleggende for familielivet. Selv om det ikke er mange slike utdrag, er det et bevisst forsøk på å praktisere lokalhistorie og sosialhistorie ved bruk av muntlige kilder.

Som vi ser handler to av disse fortellingene fra virkeligheten om personer fra Nord-Norge, noe som leder meg inn på et særtrekk ved lærebokas sosialhistoriske signatur. For det er ikke bare en tilfeldighet at disse handler om nordlendinger: heller er de et bidrag til et gjennomgangstema. For Nord-Norge står etter min mening i en særegen posisjon hvis man isolerer behandlingen av de ulike regionene og distriktene i Norge. Man kan selvfølgelig argumentere for at historien om industrialiseringen, arbeiderklassen, kvinnebevegelsen eller innføringen av parlamentarismen egentlig er fortellinger om Sør-Norge, og derfor ikke trenger

²¹⁴ Se Bull, *Nordmenn før oss*, 217-224.

²¹⁵ Se sidene 75, 91-92, 94, 112, 161-163, 175, 178, 183, 185, 205-208 og 217 i *Fortid og samtid*.

en egen oppmerksomhet. Likevel kan man ikke lukke øynene for den hyppige omtalen Nord-Norge får, tatt i betraktning at Norge består av flere utkantområder enn Nordland, Troms og Finnmark.²¹⁶ Spørsmålet blir så *hvordan* læreboka framstiller nordnorsk historie.

I hovedfagsoppgaven «Nasjon, region og etnisitet i et utvalg lærebøker» går Håkon Rune Folkenborg inn på historielærebøkers behandling av nettopp Nord-Norge. Han peker blant annet på hvordan det i lærebøker har forekommet en form for degradering av regionen, fordi «... regionale ‘avvik’ nærmest blir fremstilt som negative kontraster til det som er fremstilt som de vesentlige utviklingsmønstrene mot sentrale nasjonale institusjoner og goder vi i dag har».²¹⁷ Folkenborg mente følgende måtte gjøres for å unngå regionale rangeringer:

Hvis en ønsker å unngå en hierarkisering av ulike regioner må andre emner og andre meningsgivende linjer i større grad sidestilles, enn underordnes politisk historie. Innbakt i dette må en følgelig forsøke å forstå ulike regionale særegenheter av, økonomisk, politisk og sosial art innenfor mer begrensede kulturelle kontekster, i sammenhenger og perioder hvor dette er en naturlig differensiering å gjøre innenfor en nasjonal forståelsesramme.²¹⁸

Ved å legge mye vekt på sosial og økonomisk utvikling rundt om i norske distrikter, lykkes *Fortid og samtid* i å få fram regionale særegenheter, og da særlig nordnorske særegenheter. Samtidig varierer de nordnorske fortellingene mellom å bli sidestilt andre fortellingslinjer og å fungere som avvik fra de «vesentlige utviklingsmønstrene». Noen av de nordnorske fortellingene er kontrasterende, da regionen flere steder framstår som en bakevje som ikke har fått oppleve den samme veksten og utviklingen som resten av landet. Eksempler på dette finner man blant annet i kapittel 4 om perioden etter 1905 («I dei nordelgaste fylka låg dødsprosenten for spedborn over gjennomsnittet, og det er eit mål på skilnaden i levekår mellom dei ulike landsdelane») og i kapittel 8 om de sosioøkonomiske forholdene i etterkrigstiden («Nord-Noreg har gjennomgåande hatt tre-fire gonger større arbeidsløyse enn resten av landet».²¹⁹

Andre fortellinger samsvarer i større grad med de nasjonale fortellingslinjene. I kapitlet 2 påpekes det at det ikke bare var byene i Sør-Norge som hadde befolkningsvekst på 1800-tallet, men også nordområdene som opplevde et «... jamt sig av folk sørifrå».²²⁰ Likeledes bruker lærebokforfatterne hjemmевærende kvinner i Mo i Rana som bilde på vanskelighetene

²¹⁶ Se blant annet sidene 23, 26, 37, 56, 73, 75, 111, 141, 147, 151, 159-160, 175, 178-179, 182-184, 188, 198 og 215-216 i *Fortid og samtid* hvor Nord-Norge blir omtalt.

²¹⁷ Folkenborg, «Nasjon, region og etnisitet», 123.

²¹⁸ Folkenborg, «Nasjon, region og etnisitet», 123.

²¹⁹ Sitater på henholdsvis side 75 og 147 i *Fortid og samtid*.

²²⁰ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 26.

kvinner hadde med å komme ut i arbeid under industrireisninga på 50- og 60-tallet.²²¹ I disse eksemplene følger Nord-Norge de nasjonale utviklingsmønstrene, og blir til og med brukt for å illustrere sentrale utviklingstrekk. Mest interessant er nok likevel måten Nord-Norge brukes innenfor den moderniseringskritikken som har blitt presentert tidligere. Regionen gjøres til frontlinjen i fortellingene om etterkrigstidens store utfordringer, deriblant avfolkingen av bygdene, miljøutleggelsene (Alta-saken) og den manglende likestillingen i arbeidslivet.²²² Selv om det kan argumenteres for at dette egentlig leder til en ytterligere stigmatisering av Nord-Norge som et nasjonalt avvik, vil jeg hevde at landsdelen primært brukes som en hensiktsmessig inngang til lærebokas grunnleggende samtidskritikk.

Fortid og samtid var tydelig påvirket av de nye fagfeltene som vokste fram på 70-tallet, og læreboka er sosialhistorisk både i form og innhold. Den nye kvinnehistorien satte sitt preg på fortellingene, og med sitt nordnorske fokus unnslopp læreboka «østlandssentrismen».²²³ Fortellingene kan derfor sies å være mer sosialdemokratiske enn fortellingene i Bulls lærebok, siden flere stemmer slipper til. *Fortid og samtid* var dessuten sterkt påvirket av samtidens utfordringer, og med sin moderniseringskritikk knuste den det romantiske bildet av den sosialdemokratiske etterkrigstidsidyllen.

²²¹ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 175.

²²² Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 151-152, 182, 215-216.

²²³ Begrep lånt av Ola Svein Stugu. Se «Oppsedande fortidsbilete», 4.

Kapittel 4. *Spor i tid*: Framskrittstroen gjenoppdages

Mellom utgivelsen av læreboka til Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen og oppgavens tredje lærebok – *Spor i tid: Norge etter 1850* (heretter bare *Spor i tid*) fra 1997 av Ole Kristian Grimnes og Berit Nøkleby – gikk det tretten år. Disse årene har etterlatt seg tydelige spor i Grimnes og Nøklebys fortellinger om nasjonen, som skifter takt og tar et langt steg bort fra de foregående lærebøkernes kritiske vinklinger og til tider dystre spådommer. For med framskrittstro og en form for etterpåklokskap framstiller de den norske velferdsstatens utfordringer på 70- og 80-tallet bare som midlertidige tilbakeslag. Både 90-tallets sosialdemokratiske omstilling og tiårets optimisme kan være med på å forklare dette. I tillegg står læreboka for et vitenskapelig taktskifte, da den speiler de skjerpede nasjonalpolitiske kravene til kunnskap og kompetanse på den globale konkurransearenaen.

Globalisering, norsk eksepsjonalisme og sosialdemokratisk reorientering

Når det nå skal etableres et nytt samtidshistorisk utkikkspunkt, kommer man ikke utenom den kalde krigens slutt med Berlinmurens fall i 1989 og Sovjetunionens oppløsning i 1991. Vesten og kapitalismen stod etter dette tilbake som triumfator i en verden som ikke lenger var binær. Verden hadde blitt et ettblokks-system, hvor handel, kommunikasjon og geopolitisk samarbeid ikke lenger var begrenset til den ene eller andre blokken. «The world appeared to have become one single marketplace» beskriver Thomas Hylland Eriksen den nye situasjonen.²²⁴ Denne åpningen av verdenssamfunnet utløste en sterkere global integrasjon, eller *globalisering*. Det vil si «... the process by which the world becomes more interconnected and more interdependent»²²⁵.

Vest-Europa på slutten av 80-tallet og starten av 90-tallet fungerer i så måte som et godt bilde på denne verdensutviklingen. Med den såkalte Enhetsakten av 1986 ble det satt fart på den europeiske integrasjonen, idet landene i Det europeiske fellesskap ble enige om å opprette et enhetlig marked som åpnet for fri flyt av personer, varer, tjenester og kapital mellom medlemslandene («det indre marked»). I avtalen lå også målsetning om mer politisk integrasjon i form av en union. Både unionen og det indre markedet ble senere realisert med Maastricht-traktaten som trådte i kraft i 1993.²²⁶ Mer frihandel, kommunikasjon og

²²⁴ Eriksen, *Globalization: The Key Concepts*, 3.

²²⁵ Hunt, *Writing History in the Global Era*, 52.

²²⁶ Dinan, *Europe Recast*, 205-234.

transnasjonalt samarbeid – det europeiske prosjektet reflekterte på mange måter samtidens globaliseringstendenser.

Vender vi hjem til norske forhold, ble 90-tallet en skuffelse for tilhengere av europeisk samarbeid, etter at tilslutning til norsk EU-medlemskap ble stemt ned for andre gang i 1994. Imidlertid kunne alle juble for OL på Lillehammer samme år, som den Internasjonale olympiske komités leder Juan Antonio Samaranch beskrev som «the best Olympic Winter Games ever». Internasjonal anerkjennelse ga kraft til en form for norsk eksepsjonalisme som daværende statsminister Gro Harlem Brundtland allerede hadde framhevet i sin nyttårstale to år tidligere:

Fotballjentene, håndballjentene, skigutta og Oslofilharmonikerne hevder seg i verdenstoppen. På samme måte skal vi vise at norsk næringsliv klarer seg internasjonalt. Trenger vi et nytt slagord? Det er typisk norsk å være god.²²⁷

Og godt gikk det da også med OL på Lillehammer. Mesterskapet ble en internasjonal mediebegivenhet, og et utstillingsvindu for norsk natur og kultur. Norge ble nummer to på medaljestatistikken, holdningen til arrangementet blant folket var sterkere etter lekene enn før, og OL hadde positiv effekt på regionens økonomi og omdømme.²²⁸ Fra dette perspektivet var arrangementet en nasjonal triumf. Forskning viste imidlertid at drømmelekene hadde noe negative bivirkninger. Blant annet viste en undersøkelse utført av Arnulf Kolstad i etterkant av OL, at etnosentrismen og skepsisen til andre folk og kulturer hadde økt i befolkningen.²²⁹

For den norske økonomien pekte pilene oppover. Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at man etter en kraftig lavkonjunktur ved inngangen til 1990-tallet – som nådde sin topp i 1992 – gikk inn i en langvarig vekstperiode fra 1993. I næringslivet var investeringsveksten høy og konkurranseevnen god, og i arbeidslivet nådde arbeidsdeltakelsen rekordnivåer etter en periode med høy arbeidsledighet forårsaket av det kraftige oljeprisfallet i 1986. Også for gjeldstyngede husholdninger ble tidene bedre, godt hjulpet av en markert rentenedgang etter de skyhøye nivåene siden midten av 80-tallet.²³⁰

Politisk var 90-tallet et tiår for ideologisk reorientering for det norske sosialdemokratiet. Sosialdemokratiske partier i Europa, inkludert Arbeiderpartiet i Norge, måtte ikke bare svare på 80-tallets velgerflukt til høyresiden og velgernes vending mot liberalkonservative verdier

²²⁷ Regjeringen.no, «Statsminister Gro Harlem Brundtland: Nyttårstale 1.1.1992», side 5.

²²⁸ Puijk (red.), *OL-94 og forskningen V*, 76-78.

²²⁹ Puijk (red.), *OL-94 og forskningen V*, 55.

²³⁰ Benedictow, «Norsk økonomi gjennom 20 år», 101; Eika, «Det svinger i norsk økonomi», 105-106.

som valgfrihet og fleksibilitet. Også utfordringer med en ineffektiv og kostnadskreven offentlig sektor og den skjerpede konkurransen i verdensøkonomien, bidro til å «... reorientere det nordiske sosialdemokratiet mot mer ‘liberale’ politiske løsninger».²³¹ En av de viktigste politiske løsningene skulle bli økt satsing på utdanning. Industrialisering og olje hadde gitt oss velferd og rikdom, men det var kunnskap som skulle sikre oss framtidig vekst. Som Fredrik Thue skriver:

Gjennom forestillingen om kunnskapssamfunnet ble utdanning løftet helt til topps på nasjonalstatenes politiske agenda. Kvaliteten på et lands utdanningssystem og forskning fremstod nå som avgjørende for dets konkurranseevne i en globalisert økonomi.²³²

Som ledd i å styrke Norges økonomiske konkurranseevne, ble det under Brundtlands tredje regjering iverksatt omfattende reformer innenfor norsk skole og utdanning under ledelse av Gudmund Hernes, statsråd for Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet mellom 1990 og 1995. Reform 94 og Reform 97 i henholdsvis den videregående skolen og grunnskolen skulle sørge for en nasjonal og storstilt kompetanseheving. Reformene var en respons på innstillingen til Hernes-utvalget fra 1988, som konstaterte at vi ikke fikk «... nok kompetanse ut av befolkningens talent».²³³ Det samme mente Næringslivets hovedorganisasjon, som med sin kampanje om å styrke kvaliteten i norsk skole bidro til å påvirke det utdanningspolitiske ordskiftet fra slutten av 80-tallet.²³⁴ Også den høye arbeidsledigheten på slutten av dette tiåret spilte inn, og et viktig mål med Reform 94 var derfor å få flere ungdommer til kvalifisere seg for arbeidslivet i form av studiekompetanse eller fagbrev.²³⁵ På den måten reflekterte Reform 94 «... den såkalte arbeidslinja i sosialpolitikken fra midten av 90-årene», som skulle «... dempe veksten i statens utgifter til trygder og andre sosiale ytelser».²³⁶

Med dette som nytt utkikkspunkt – og med de tidligere behandlede lærebøkene som nyttige referansepunkter – hvilke fortellinger om den norske nasjonen er det så Grimnes og Nøkleby gir oss?

²³¹ Thue, «Lærerrollen lag på lag», 107.

²³² Thue, «Lærerrollen lag på lag», 107.

²³³ Kultur- og vitenskapsdepartementet, *Med viten og vilje*, 8.

²³⁴ NHOs utdanningspolitiske syn ble meislet ut av det såkalte Kompetanseprosjektet som ble opprettet i 1989, og som utviklet seg til å bli en slags utdanningspolitisk tenketank for NHO. Se Helsvig, *Reform og rutine*, 176-178.

²³⁵ Helsvig, *Reform og rutine*, 204-205.

²³⁶ Helsvig, *Reform og rutine*, 215.

Kunnskapssamfunnets signatur

Det som kanskje framstår som den fremste nyvinningen i *Spor i tid* sammenliknet med de foregående lærebøkene, er det innledende metodekapitlet. Fokus på historiefaglig metode stod i stil med ferdighetskravene i læreplanen av 1996 (Reform 94), hvor man kan lese at elevene blant annet skulle «kunne forstå grunnleggende historiske begreper som årsak og virkning og kontinuitet og endring» og «kunne vurdere historiske framstillinger og bruken av historien spørrende og kritisk».²³⁷ Derfor finner vi i dette kapitlet avsnitt om «Kildekritikk», «Framstilling» og «Utvikling, brudd og kontinuitet».²³⁸ Lærebokforfatterne har en klar ambisjon om å synliggjøre bruken av historiefaglig metode, noe Grimnes²³⁹ påpeker i forordet:

Historisk metode kommer tydelig til syne i utformingen av *Norge etter 1850*. Stoffet er periodisert, og hvert kapittel innledes med en oversikt over den perioden kapitlet omhandler. Både her og underveis reiser vi spørsmål og forsøker å besvare dem. Når vi beskriver en utviklingsgang, peker vi på brudd eller kontinuitet i utviklingen. Årsaker og virkninger trekkes fram og drøftes, og vi viser til økonomiske, sosiale, politiske og ideologiske årsakssammenhenger. Av og til behandler vi flere mulige forklaringer der det er uenighet mellom historikerne, eller vi peker på endringer i synet på et historisk fenomen. I noen grad referer vi til de kildene som er grunnlag for historieframstillingen.²⁴⁰

Om lærebokas historiefortellinger dermed blir mer vitenskapelige, er et annet spørsmål. I den forbindelse har jeg funnet det fruktbart å undersøke lærebokas kildebruk. Ser man på brødteksten uavhengig av rammetekster og liknende informasjon som omkranser den – som Grimnes for øvrig poengterer at «... ikke er nødvendig å studere for sammenhengens skyld»²⁴¹ – er kildebruken stort sett usynlig. Hans ordvalg om å i «noen grad» referere til kildene som ligger til grunn for historieframstillingene, virker derfor å være ganske treffende. Den kjente passasjen fra Johan Sverdrups stortingsinnlegg i 1872 i forbindelse med statsrådssaken («all makt i denne sal») og utdraget fra Halvdan Kohts tale fra 17. februar 1940 om den økende krigsfaren, utgjør to av få eksempler på sitatbruk.²⁴²

Å gå i dialog med eller henviser til andre historikere, hører også til sjeldenhetene. Nøklebys henvisning til Berge Furrer analyse av etterkrigstidens sosialdemokratiske orden er et unntak i

²³⁷ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1996), «Læreplan for videregående opplæring: Eldre historie, nyere historie».

²³⁸ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, XI-XVI.

²³⁹ Grimnes har skrevet forordet og kapitlene 1-5, mens Nøkleby har skrevet kapitlene «Den andre verdenskrigen (1940-1945)», «Gjenreisning og gode år (1945-1972)» og «Rikdom med problemer (1972-1995)». Eg vil som regel derfor henviser til den enkelte forfatter bak kapitlet, og ikke begge.

²⁴⁰ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, VI.

²⁴¹ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, VI.

²⁴² Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 47, 116.

denne sammenheng. Og der læreboka henviser til andre historikere, blir ikke disse alltid navngitt. På side 39 benytter Grimnes sitater fra en norsk professors rasetenkning, uten at leseren blir fortalt hvem som står bak disse ytringene. Heller ikke der læreboka behandler «... flere mulige forklaringer der det er uenighet mellom historikerne», blir det nødvendigvis henvist til annen litteratur. Lærebokas drøfting av hvorvidt Norge kunne karakteriseres som et u-land eller ikke før 1850 er i dette tilfellet et godt eksempel, der for- og motargumenter presenteres uten henvisninger til kildegrunnet for diskusjonen.²⁴³

Trekker man rammetekstene inn i denne diskusjonen, framstår læreboka straks mer vitenskapelig. Disse tekstbolkene, markert i rosa finner man på nesten alle lærebokas sider. De har ingen fast form eller tematikk, og varierer mellom å være fortellinger om enkelthendelser, utdypninger av brødteksten, utdrag fra kilder, redegjørelser for historiske debatter og «... 'krydder' som levendegjør hendelser eller personer».²⁴⁴ Derfor kan du i rammetekstene blant annet finne et utdrag fra Jan Eivind Myhres *Oslo bys historie* (side 31), en diskusjon om bakgrunnen for den omfattende norske utvandringen til Amerika med utgangspunkt i forskningen til Paul Bairoch (side 35), en presentasjon av historikeren Ernst Sars' historiesyn (side 47), og en problematisering av Berge Furrer's tolkning av prevensjonsmidlenes betydning for kvinnefrigjøringen på 70-tallet (side 192). Med mange referanser hentet fra en rekke fagdisipliner²⁴⁵, framstår læreboka dessuten som mindre «spesialisert» og mer bredt anlagt enn for eksempel *Fortid og samtid*, hvor det sosialhistoriske fokuset gir læreboka en mer feltspesifikk signatur.

Den vitenskapelige vendingen som *Spor i tid* kan sies å være en representant for, er likevel først og fremst et resultat av læreplanens føringer. Elevene skulle med lærebokas hjelp bli «kjent med metoder som brukes til å samle inn, granske og analysere historisk materiale, og kunne bruke disse i eget arbeid».²⁴⁶ De skulle altså ikke bare lære om historie: i metodekapitlet fikk de også bli kjent med hvordan historikere jobber, og gjennom oppgaver i oppgaveheftet skulle de selv få prøve seg som historikere.²⁴⁷ Læreverket som helhet kunne således fungere som et springbrett for framtidens historikere, arkeologer, gravejournalister

²⁴³ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 24-25.

²⁴⁴ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, VI.

²⁴⁵ Byhistorie representert av Jan Myhre er allerede nevnt, men læreboka tar også fra andre felter som økonomisk historie med henvisning til Francis Sejersted på side 106 og kulturhistorie med henvisning til *Norges kulturhistorie* på side 91.

²⁴⁶ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1996), «Læreplan for videregående opplæring: Eldre historie, nyere historie».

²⁴⁷ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, VI-VII.

eller historielærere. Man kan derfor argumentere for at *Spor i tid*, i likhet med andre lærebøker fra denne perioden²⁴⁸, fungerte som et bidrag til det utdanningspolitiske arbeidet på 90-tallet med å kvalifisere flere for arbeidsmarkedet i det nye kunnskapssamfunnet. Følgelig bærer læreboka *kunnskapssamfunnets signatur*, og dens nasjonale fortellinger framstår i større grad enn i de tidligere lærebøkene som gjenstander for nytte.

Bredt anlagte fortellinger...

I metodekapitlet innevarsles et litt annet historiesyn enn de som har blitt identifisert i de foregående lærebøkene. Under «Debatt og nyskriving» kan man lese følgende:

For få tiår siden var det vanlig å betrakte økonomien som det grunnleggende og finne de viktigste store årsaksforklaringene i den. I dag er det en tendens til å tillegge politikk, ideologi og kultur større vekt, noe du også vil se i *Spor i tid*.²⁴⁹

De økonomiske drivkreftene vi så i særlig Bulls fortellinger, blir altså tonet ned. På samme måte blir sosialhistorien som var så framtredd hos Linné Eriksen/Halvorsen/Eriksen ikke nevnt. Ser man fortellingene i *Spor i tid* under ett, utgjør likevel ikke denne reorienteringen et dramatisk brudd med de tidligere lærebøkens fortellinger om den norske nasjonen. Sosiale og økonomiske forhold får fremdeles en betydelig plass i alle kapitlene, og det moderne Norge stiger fram gjennom tradisjonelle demokratiserings- og moderniseringslinjer: fra parlamentarisme, allmenn stemmerett og fagorganisering til sosialdemokrati og kvinnefrigjøring; fra industrialisering og urbanisering til utjevning, velferd og oljerikdom. At Grimnes og Nøkleby ikke betraktet «økonomien som det grunnleggende», forhindrer dem heller ikke i å framstille den industrielle revolusjonen som basis for det meste av den historiske utviklingen i Norge i andre del av 1800-tallet. Passasjer i lærebokas behandling av idéstrømningene i denne perioden, legger seg tett opptil en materialistisk historieoppfatning:

Når det inntreffer store forandringer i de økonomiske og sosiale forholdene, skifter folks tankeverden også. Økonomiske forandringer krever omstilling, og det igjen fordrer nye kunnskaper. [...] Tro, kunnskap og meninger forandret seg i høy grad i tiårene etter 1850, og for en stor del som en følge av den industrielle revolusjonen.²⁵⁰

Likevel er det ikke feil å si at Grimnes og Nøkleby har tillagt emner som kultur og ideologi større vekt.²⁵¹ Delkapitlene «Tro kunnskap og meninger», «Moderniseringen fortsetter» og «Et samfunn i forandring» ser på kulturelle forhold som utdanning, massemedier og

²⁴⁸ Se for eksempel *Veier til vår tid* av Finn Olstad fra 1998, som også innleder med et metodekapittel.

²⁴⁹ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, XVIII.

²⁵⁰ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 36.

²⁵¹ Da politisk historie står sentralt i alle lærebøkene, vil de politiske fortellingene ikke bli kommentert i denne argumentasjonsrekken.

datasamfunnet. Ideologiske strømninger som sekularisme, nasjonalisme, «husmorideologi» og feminisme blir behandlet i de samme kapitlene, i separate avsnitt med egne titler. Disse temaene er også til stede i de foregående lærebøkene, men blir ikke systematisert og framhevet slik de blir i *Spor i tid*, i egne delkapitler med innledninger og sammendrag.²⁵²

Like interessant er hvordan hvert kapittel innledes med en egen «kunstfortelling» signert den norske kunsthistorikeren Holger Koefoed. I disse eksposisjonene skriver Koefoed om kunsten som uttrykk for sin samtid eller som historisk drivkraft per se. Side 14-15 er en fortelling om de norske kulturdebattene i 1880-årene og deres innflytelse over politikken, med utgangspunkt i Christian Krohgs maleri «Albertine på politilegens venteværelse». Side 140-141 er en fortelling om hvordan den amerikanske frie og non-figurative kunsten, representert av den norske kunstneren Jacob Weidermanns «Storfuglen letter», og dens realistiske og statssensurerte motstykke i Sovjetunionen, var et bilde på den kalde krigens ideologiske motsetninger.

Både kunstfortellingene og de nevnte kultur- og idéavsnittene bidrar til å synliggjøre historiens kulturelle sider. Likevel er disse for fåtallige til at man kan hevde at læreboka står for en kulturell vending. De er heller et bidrag til en pluralisering av fortellingslinjene. Der Bull skrev at det ville bli «mye tale om næringsliv og materielle forhold» og der Linné Eriksen/Halvorsen/Eriksen skrev at historien skulle bli «sett 'nedanfra'», søker Grimnes og Nøkleby i stedet å synliggjøre historiefagets *bredde*:

I denne boka får både *politisk og økonomisk historie, sosial- og kulturhistorie* plass om enn i ulikt omfang og med skiftende vekt. I de senere år har det utviklet seg nye disipliner innenfor historiefaget, kvinnehistorie, demografisk historie, bedriftshistorie og minoritetshistorie for å nevne noen. Også de gjenspeiler utviklingen fram mot det det samfunnet vi har i dag. Dette har forfatterne ønsket å integrere i framstillingen så historien framtrer som en helhet.²⁵³

Pluralisering og mangfold får også sitt uttrykk i bokas visuelle utforming. Den løpende teksten er flankert av informasjon i form av de nevnte rammetekstene, men også av bildetekster, figurer, kart og statistikk på flertallet av sidene. Med utgangspunkt i et minimalistisk fortellingsbegrep, utgjør alle disse elementene små og store fortellinger, og ikke sjeldent finner man sider hvor disse elementene dominerer. Spørsmålet er i så måte om man også kan snakke om et mer fragmentert fortellingslandskap, da den store mengden anekdotiske sidefortellinger gjør brødteksten og de tradisjonelle fortellingslinjene mindre

²⁵² Se eksempel på denne strukturen på sidene 36-43 i *Spor i tid*.

²⁵³ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, V.

enerådende. I dette virvaret av narrativer er det grunnleggende sett vanskelig å etablere holdepunkter som kan peke mot en overgripende fortelling om den norske nasjonen.

... gjør fortellingene om nasjonen vanskeligere å spore

For å komme på sporet av lærebokas overgripende fortelling – eller hovedfortelling – om den norske nasjonen, finner jeg det fruktbart å ta utgangspunkt i Ola Svein Stugus betraktninger om *Spor i tid*. I avsnittet «Historie ovanfra og nedenfra, nyere norsk historie», fra artikkelen «Oppsedande fortidsbilete», skriver Stugu følgende:

Ole Kristian Grimnes' tekst i ANN framstår i stor mon som ei strukturorientert samfunnshistorie, der dei sosialhistoriske avsnitta synest forankra i ein historisk samfunnsvitenskap. Modernisering er eit nøkkelomgrep i framstillinga, såleis skal første delen av boka handle om "... forandringene på alle de områdene av samfunnslivet som bidrog til å omskape landet i moderne retning." (6) Dei årsakssamanhengane som i følgje forordet er viktige, og såleis utgjer hovuddimensjonane i forklaringsparadigmet i boka, er dei "økonomiske, sosiale, politiske og ideologiske." Dei strukturelle samanhengane blir synleggjort til dels imponerende klart, men boka blir ikkje førstevelet om ein ønskjer å gje brei plass til daglegliv, kollektive forståingsformer og i det heile innfallsvinklar frå den nye kulturhistoria.²⁵⁴

Stugus analyse bekrefter mitt argument om at Grimnes og Nøklebys historiefortellinger er bredt anlagt, men den peker også på en annen dimensjon ved læreboka: dens orientering mot store strukturer. At strukturelle sammenhenger får forrang over blant annet «daglegliv» og at historiefortellingene således får et ovenfra og ned-preg, svarer godt med mine egne tolkninger av lærebokas perspektiver. For i *Spor i tid* finner man ingen muntlige beretninger fra arbeidstyngede husmødre i Rana, bekymrede fiskere i Finnmark, eller pendlekritikere i Odalen – slik jeg fant i *Fortid og samtid*. I stedet finner man fortellinger om storindustrielle satsinger (som Jernverket i Mo i Rana), grafer og søylediagrammer om nedgangen i antall yrkesaktive fiskere mellom 1948 og 1980, og tall på hvor mange som flyttet til byer og tettsteder på 50, 60- og 70-tallet.²⁵⁵ Disse eksemplene er symptomatiske for boka som helhet: de små fortellingene nedenfra må vike for store og generelle overblikksfortellinger. Og det er gjennom dette blikket ovenfra, gjennom grafer og kvantifiseringer, næret av et lineært og progressivt historiesyn, at den norske nasjonen kommer til syne i Grimnes og Nøklebys lærebok.

Eksemplene over handler om sentrale sosiale, økonomiske og demografiske utviklingstrekk ved etterkrigstiden, i denne omgang sentraliseringen, industriutbyggingen og

²⁵⁴ Stugu, «Oppsedande fortidsbilete», 9.

²⁵⁵ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 153-154.

rasjonaliseringen av de norske primærnæringene. Dette bærer oss direkte over til et annet viktig trinn på veien mot å identifisere hovedfortellingen i denne læreboka – og som også Stugu trakk fram som «eit nøkkelomgrep i framstillinga» – nemlig dens syn på moderniseringen. Ser man for eksempel på behandlingen av den store flyttesjauen i sammenheng med industriutbyggingen, er den kort, deskriptiv – og *positiv*. Om konsekvensene av sentraliseringspolitikken, konkluderer læreboka enkelt og greit slik: «Ved å skape nye industrisentre som trakk til seg folk, kunne man løse problemet med fattigdommen på landsbygda».²⁵⁶ Satt opp mot de andre lærebøkene, trakk Nøkleby her nærmest den diametralt motsatte konklusjon. For å ta Linné Eriksen/Halvorsen/Eriksen som eksempel, omtaler de sentraliseringen som «dramatisk», og anerkjenner delvis argumentet om at avfolkingen av distriktene kunne sammenliknes med svartedaudens ødeleggelser.²⁵⁷

Positiviteten som er å spore i etterkrigstidsfortellingene er en del av et større moderniseringsoptimistisk mønster som allerede etableres i forordet. Der presenteres moderniteten som et gode for den norske nasjonen, så lenge man husker å ha en spørrende holdning til den: «Vi ønsker nok det moderne samfunnet, men ønsker vi alle sider av det?».²⁵⁸ Etter endt lesning svarer ikke læreboka tydelig på hva som eventuelt ikke er ønskelig med det moderne samfunnet. Mangelen på kritiske vinklinger kommer særlig tydelig fram i et av sammendragene til kapittel 7, «Gjenreisning og gode år». Med unntak av framstillingen av husmortiden, er oppsummeringen av den sosiale og økonomiske utviklingen i perioden 1945-1972 utdelt positiv:

Perioden fra 1945 til begynnelsen av 1970-årene var preget av stabil og sterk økonomisk vekst. Velferdsstaten ble utbygd. Statens oppgaver vokste. Det kunne virke som om man var kommet fram til den ideelle samfunnsformen, en sosialdemokratisk velferdsstat. Industrialiseringen skjøt fart, og utviklingen både der og i de andre næringene gikk mot sentralisering og større enheter. Folk flyttet sammen i tettsteder for å søke arbeid i de nye bedriftene. Det var full sysselsetting, og selv om det ennå var både individuelle og geografiske inntektsforskjeller, så det ut til at alle fikk det bedre for hvert år. De første 15 årene etter krigen var kvinnene nesten usynlige i det offentlige liv, fordi idealet var at gifte kvinner skulle være hjemme og stelle for mann og barn.²⁵⁹

Læreboka tar her et langt skritt bort fra tapte livsformen og den fullstendigjorte kapitalismen til Bull, og likeledes Linné Eriksen/Halvorsen/Eriksen sitt parti med de marginaliserte gruppene. I stedet blir vi møtt av en fortelling om den norske nasjonen som gir heder til de

²⁵⁶ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 153.

²⁵⁷ «Ikkje heilt utan grunn samanliknar mange med øydelegginga etter svartedauden på 1300-talet». Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 151.

²⁵⁸ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, V.

²⁵⁹ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 160.

sosiale og økonomiske forholdene under den sosialdemokratiske ordenen, og som inntar majoritetens perspektiv hvorfra «alle fikk det bedre for hvert år». Nøklebys forståelse av det moderne Norge har slikt sett mer til felles med den til Sverre Steen flere tiår tidligere, slik den i hvert fall har blitt tolket av Jan Thomas Kobberrød:

Det er ingen grunn til å tvile på at Steen mente at det norske samfunn han så for sine øyne var så nært det gode samfunn som det var menneskelig mulig å skape på det aktuelle tidspunkt, og at det stadig gikk med små skritt mot et enda bedre samfunn.²⁶⁰

Denne formuleringen kunne like gjerne blitt brukt om *Spor i tid* sitt perspektiv på sosialdemokratiets gullalder.

Beveger man seg inn i lærebokas samtid, kan kapitlet om perioden mellom 1972 og 1995 («Rikdom med problemer») karakteriseres som hverken særlig moderniseringskritisk, maktkritisk eller antikapitalistisk – tre viktige tendenser i særlig Linné Eriksen/Halvorsen/Eriksen sin lærebok. Den internasjonale lavkonjunktoren i kjølvannet av oljekrisen i 1973 og kursfallet på børsene i New York i 1987, presenteres riktignok som utfordringer for norsk økonomi og velferd. Skylden i krisene tillegges imidlertid internasjonale lavkonjunkturer som det var lite norske politikere kunne gjøre noe med, og nedgangstidene framstilles som forbigående og ikke som symptomer på et mer grunnleggende og strukturelt problem ved det kapitalistiske systemet og det norske samfunnet.²⁶¹

De økonomiske nedgangstidene brukes da heller som bilde på hvordan historien gjentar seg. I rammeteksten «De harde åttiårene?» ser Nøkleby på tiårets arbeidsledighet i sammenheng med mellomkrigstiden: «Når 30-årene i norsk historie er blitt oppfattet som ‘harde år’, skyldes det først og fremst arbeidsledigheten. Men den ble borte under krigen og ble først et problem igjen i 1980-årene».²⁶² Hun trekker så følgende slutning om konjunktursvingningene i moderne tid:

Økonomene og politikerne har ikke lært å styre utviklingen, som de mest optimistiske trodde i de gode etterkrigsårene. Konjunkturerne må vi leve med. Men hittil har det alltid fulgt fete år etter magre.²⁶³

²⁶⁰ Kobberrød, *Sverre Steen*, 337.

²⁶¹ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 177-183. I motsetningen til Nøkleby trekker Berge Furre i sin norgeshistorie Willoch-regjeringens nyliberale markedspolitik som en viktig forklaring på hvorfor Norge utviklet seg til å bli et hardere konkurransesamfunn, der hvor flere gikk arbeidsledige, hvor kriminalitetsraten økte og hvor alkoholisme ble et større problem. Se Furre, *Vårt hundreår*, 478-481.

²⁶² Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 183.

²⁶³ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 183.

Denne innfelte fortellingen bygger ikke bare oppunder bokas modernitetsoptimisme: med utgangspunkt i Jörn Rüsen's fortellingstypologi bærer den også kjennetegnene til den eksemplariske fortellingen. Dette fordi den etablerer prinsipper eller regler for hvordan historien oppfører seg: konjunktorenes opp- og nedganger ligger i økonomiens natur, og magre år etterfølges som regel av fete.²⁶⁴ Fortellingen generaliserer så erfaringene fra 30-årene ved å trekke paralleller til en temporalt adskilt hendelse, det vil si den økonomiske nedgangen på 80-tallet.²⁶⁵ Elevene ble altså fortalt at den arbeidsledigheten eller de høye gjeldsrentene som kanskje rammet deres familier på 80-tallet, kan forklares utfra noen allmenngyldige prinsipper som også kan brukes til å forstå andre tiders opp- og nedganger. Læreboka gir dermed historien læremesterens rolle: *historia vitae magistra*.²⁶⁶

Det er ikke bare de økonomiske narrative som er optimistiske på vegne av framtiden. Heller ikke lærebøkene's fortellinger om miljøutfordringene tillegges særlig kritiske vinklinger. Nok en rammefortelling, «Miljøvern: bedre sent enn aldri» på side 195, forteller om hvordan modernisering faktisk kan bidra til å reversere miljøødeleggelser. Drammenselva blir her brukt som solskinnshistorie. Elva var lenge sterkt forurenset, men på grunn av blant annet utbyggingen av renseanleggene på 80-tallet, framstod elva på 90-tallet atter som en av Norges fineste lakseelver. Slukkingen av oljebrønnene som ble påtatt i Kuwait under Den andre gulfkrigen mellom 1990 og 1991, blir brukt som annet eksempel. Her er det snakk om en langt mer omfattende og alvorlig miljøødeleggelse, men også her ender det godt: «Ett år senere måtte man tenne på en brønn igjen for at en minister i den kuwaitiske regjeringen kunne holde tale ved den siste brønneslukkingen!».²⁶⁷ Disse fortellingene forteller mer eller mindre det samme, nemlig at det moderne nasjonale og internasjonale samfunnet var i stand til å håndtere miljøutfordringene de stod overfor.

For meg står det klart at lærebokas overgripende fortelling om det moderne Norge er *fortellingen om framskritt* – ikke helt ulik den hovedfortellingen Jan Heiret fant i Even Langes *Samling om felles mål 1935-1970*.²⁶⁸ Da disse bøkene ble utgitt med ett års mellomrom (*Samling om felles mål* i 1998, *Spor i tid* i 1997), tyder mye på at denne framskrittstanken

²⁶⁴ «cases demonstrating applications of general rules of conduct». Rüsen, *History*, 12.

²⁶⁵ «validity of rules covering temporally different systems of life» og «generalizing experiences of time to rules of conduct». Rüsen, *History*, 12.

²⁶⁶ Rüsen, *History*, 14.

²⁶⁷ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 207.

²⁶⁸ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 68-71.

delvis kan tilskrives båndet til 90-tallet – «naivismens tiår», med både den kalde krigen og de økonomiske krisene på 70- og 80-tallet på komfortabel avstand.²⁶⁹

Den definitive bekreftelsen på denne framskrittfortellingen finner man i lærebokas aller siste avsnitt, der den gjør opp status for «Hvor langt er vi kommet?». Avsnittet er langt på vei et svar rettet mot samtidskritikere og framtidspessimister som mente utviklingen hadde gått «for langt».²⁷⁰ Disse «ekspertene» – uten at vi får vite hvem dette egentlig er – opererer med for korte perspektiver når de stiller sine nedslående diagnoser. Læreboka følger deretter opp med sin egen tolkning av tingenes tilstand:

Verken uår eller økonomiske problemer er noe nytt i norgeshistorien. Men først i nyere tid er samfunnet blitt rikt nok til å kunne sørge for at ett eller flere uår ikke lenger betyr sveltihjel for folk og dyr. Og det er først etterkrigstidens velferdssamfunn som har gitt folk trygghet for at sykdom og ulykke ikke fører til fattigkassa, men at trygdesystemet gir rimelig trygghet gjennom livet.

Hver ny generasjon står på skuldrene til den forrige, heter det. Om fremtiden virker usikker, kan det kanskje være til oppmuntring å se litt bakover i historien. Generasjonene før oss har vært gjennom mange stormkast gjennom tidene, men de klarte seg og la grunnlaget for Norge av i dag: et av verdens rikeste land tross alt.²⁷¹

Endelig kan det være interessant å se hvordan denne avslutningen plasserer seg innenfor fortellingstypologiene til Rüsen og White. Lærebokas eksemplariske trekk, det vil si dens oppfordring til å ta lærdom av historien og dens betoning av historiens regelmessighet, er her tydeligere enn noen gang. De som bekymrer seg for fremtiden gjør dette unødig, siden den norske nasjonen har for vane å overvinne de utfordringene den blir stilt overfor. Dette leder oss over på avslutningens romantiske plott. Tidligere generasjoner med nordmenn blir i denne komprimerte nasjonalromansen den store helten, hvis innsats har ført til at «dagens» generasjon kan smykke seg med å bo i en av verdens rikeste velferdsstater. Følgelig er det typisk norsk – også historisk sett – å være god. Eller?

Lærebokas tilnærming til nasjonale og sosialdemokratiske myter

Som inngang til diskusjonen av norske og irske historiebøkers «Brodde mot nasjonale mytar», peker Sissel Rosland på følgende tendens:

Ingen av verka er eindimensjonale framstillingar av nasjonal stordom. Tvert imot er det eit sams trekk ved bøkene at historikarane polemiserer mot denne typen forteljingar og

²⁶⁹ En formulering hentet fra Dag Herbjørnsrud og hans samtaler med Thomas Hylland Eriksen. Se Herbjørnsrud, *Gå inn i din tid*, 95.

²⁷⁰ Og som for øvrig kunne fungert som et tilsvarende svar til læreboka *Fortid og samtid*.

²⁷¹ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 207.

understrekar det nasjonale perspektivets manglar som forståingsramme i ei verd med auka migrasjon og global integrasjon.²⁷²

Selv om «nasjonale mytar» og «framstillingar av nasjonal stordom» framstår som mer eller mindre det samme, er ikke Rosland tydelig på hva hun egentlig legger i myte-begrepet. Litteraturviteren Northrop Fryes refleksjoner om temaet kan her virke oppklarende, hvis sjangerkategorier allerede er en viktig inspirasjon for denne oppgaven²⁷³. Frye tok avstand fra den allmenne oppfatningen om at myter flest er oppdiktete og usanne historier, og karakteriserte dem i stedet på følgende måte:

Certain stories seem to have a peculiar significance: they are the stories that tell a society what is important for it to know, whether about its gods, its history, its laws, or its class structure. These stories may be called myths in a secondary sense, a sense that distinguishes them from folktales – stories told for entertainment or other less central purposes. [...] Mythical, in this secondary sense, therefore means the opposite of ‘not really true’: it means being charged with a specific seriousness and importance».²⁷⁴

Myter kan således forstås som historiefortellinger som i et samfunn har blitt tillagt særlig stor betydning. Om «Det er historikernes lodd både å skape myter og å tilintetgjøre dem», slik Jens Arup Seip formulerte det²⁷⁵, er det interessant å se hvilke myter Grimnes og Nøkleby i så fall lar leve og ikke.

Læreboka har i hvert fall en skarp brodd mot fortellinger om nasjonal storhet. Når nasjonalisme er «... én av de røde trådene i *Spor i tid*»²⁷⁶, er dette fordi læreboka bruker mye plass på å problematisere den.²⁷⁷ Norsk nasjonalisme har med unntak av dens rolle under unionsoppløsningen, virket hemmende på demokratiseringsprosessen. Den framstilles som kraft til den systematiske diskriminerings- og assimileringspolitikken (fornorskingspolitikken) ført mot samer og kvener oppgjennom historien, som ideologi for høyre-radikaliserte og udemokratiske grupperinger som Fedrelandslaget og Nasjonal samling, som pådriver for «ishavsimperialismen» i mellomkrigstiden, samt årsak til økt fremmedfiendtlighet i befolkningen i kjølvannet av OL på hjemmebane i 1994.²⁷⁸

Derimot finner man ikke den samme brodden i fortellingene om det norske sosialdemokratiet, som vi har sett at både kunne være romantiske og ukritiske. I likhet med forrige kapitels

²⁷² Heiret, Ryymin og Skålevåg, *Fortalt fortid*, 104.

²⁷³ Jeg kom over denne tematikken i Odd Arvid Storsveens *Henrik Wergelands norske historie*. Se sidene 77-84.

²⁷⁴ Frye, *The great code*, 32-33.

²⁷⁵ Seip, *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*, 43.

²⁷⁶ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, XIX.

²⁷⁷ Som for øvrig ikke er særlig overraskende, da det post 1945 har vært vanlig å problematisere nasjonalistisk historieskriving i Norge og Vest-Europa ellers. Se Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 106.

²⁷⁸ Grimnes & Nøkleby, 39, 96-97, 111-112, 196-197.

lærebok, *Fortid og samtid*, er denne innplottingen særlig sterk i Grimnes' fortellinger om 30-årene. Arbeiderpartiets oppgjør med den revolusjonære linjen og Nygaardsvold-regjeringens reformer, får æren av å ha etablert et stabilt sosialdemokrati for framtiden: «Omleggingen av Arbeiderpartiets politikk styrket det parlamentariske demokratiet».²⁷⁹ Men i motsetningen til i *Fortid og samtid*, får også etterkrigstidsfortellingene romansens plott. Som tidligere vist, framstilles perioden mellom 1945 og 1972 som en eneste lang vekstperiode. Heller ikke for demokratiet representerte perioden et problem. Seips nådeløse dom over det politiske systemet under Arbeiderpartiets regjeringsmonopol, hvorunder Stortinget var i «politisk eksil mellom Elverum og Kings Bay»²⁸⁰, vinner ikke gehør: «Det var ikke noe ettpartistyre på tvers av de andres meninger og ønsker» poengterer Nøkleby.²⁸¹

Om den sosialdemokratiske orden var den norske etterkrigstidens «'store forteljing' om seg sjølv»²⁸² slik Berge Furre formulerte det, kan det altså virke som om læreboka viderefører denne sosialdemokratiske myten. Påstanden krever imidlertid en nyansering når man ser på måten læreboka kontekstualiserer den norske velferdsstaten på. Det er nemlig lite ved den sosialdemokratiske modellen som er noe særegent norsk når man leser lærebokas fortellinger om den. Ved bruk av komparative perspektiver avmytifiseres «det norske» ved velferdsstaten:

Ved å sammenligne med andre land ser vi at verken blandingsøkonomi eller velferdsstat var noe særnorsk fenomen. De andre vesteuropeiske landene utviklet seg i samme retning som Norge, enten de hadde sosialdemokratisk styre eller ikke. Dette gjelder hele utviklingen etter krigen: økonomisk vekst, industrialisering, sentralisering og mer statlig styring.²⁸³

Og videre:

Kan vi forklare 1970-årenes historie med to ord: sosialdemokrati og olje?
To forhold tyder på at et slikt bilde må nyanseres. For det første var AP-regjeringen en mindretallsregjering. Med støtte fra Sosialistisk Valgforbund (fra 1975 Sosialistisk Venstreparti) kunne reformene gjennomføres, og SV var en pådriver i retning av mer velferd og statlig kontroll. For det andre ser vi den samme utbyggingen av velferdsstaten i andre vestlige land, også i dem som verken hadde sosialdemokratisk styre eller oljepenger.²⁸⁴

Læreboka trer her ut av den endimensjonale nasjonale forståelsesrammen som Rosland sikter til, og inntar komparative og transnasjonale perspektiver hvorfra alt ikke lenger virker like typisk norsk.

²⁷⁹ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 100.

²⁸⁰ Seip, *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*, 22.

²⁸¹ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 160.

²⁸² Furre, *Vårt hundreår*, 249.

²⁸³ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 160.

²⁸⁴ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 179.

I læreboka er det heller ikke «typisk norsk å være god» sammenliknet med andre land, og særlig ikke i globale spørsmål som miljøvern, innvandring og flyktninghjelp. Igjen benytter Nøkleby komparative perspektiver, som bidrar til å relativisere norsk innsats på disse områdene. Om norsk innvandringspolitikk konkluderer hun følgende: «Norge har ikke utmerket seg ved noen spesiell gjestfrihet overfor innvandrere og flyktninger. Både Sverige og Danmark har tatt imot langt flere».²⁸⁵ Også innenfor miljøvernpolitikken framstilles Norge som passiv og etternøylene:

Norge fikk sin første nasjonalpark i 1962, nesten hundre år etter at USA hadde opprettet den første nasjonalparken i verden. [...] Først i 1970 kom en naturvernlov med det formål å bevare naturen som en nasjonalverdi også for framtiden. [...] Norge er ikke noe foregangsland når det gjelder miljøvern.²⁸⁶

Om Brundtlands «Det er typisk norsk å være god» kan karakteriseres som en myte eller fortelling i vår bevissthet, får den hverken bekreftelse eller anerkjennelse av Grimnes og Nøkleby. Kanskje aner vi her «endelig» et spor av den kritiske fortellingstypen, hvis funksjon jo er å si nei til etablerte forståelser.

Globale perspektiver: Ikke et norgeshistorisk anliggende

Etter å ha innledet dette kapitlet med å kommentere globaliseringen i kjølvannet av den kalde krigen, vil jeg til slutt vende tilbake til dette fenomenet. Hvordan forholdt *Spor i tid* seg til globaliseringen – og globalhistorien?

For samtidig med den økende globaliseringen på 80- og 90-tallet, økte også interessen for globale perspektiver blant historikere. For å kunne skrive reell verdenshistorie var det nødvendig å løfte blikket opp og forbi Europa og USA, og opprettingen av World History Association (WHA) i 1982 markerte starten på et brudd med den eurosentrisk verdenshistorien.²⁸⁷ Den gresk-kanadiske historikeren Leften S. Stavrianos, en av inspirasjonskildene til grunnleggerne av WHA, etterlyste «... ‘a view from the moon’, a higher, unifying vision of the whole human past».²⁸⁸ Interessen for globale perspektiver – eller bare globalhistorie, som den amerikanske historikeren Sarah Maza har skrevet at «... usually concerns phenomena that transcend national boundaries and unite different parts of the planet»²⁸⁹ – har siden den gang skutt fart. For eksempel fantes det ved inngangen til 90-tallet

²⁸⁵ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 194.

²⁸⁶ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 194.

²⁸⁷ Hunt, *Writing History in the Global Era*, 49.

²⁸⁸ Allardyce, *Toward World History*, 25-26, 40. Sitat på side 40.

²⁸⁹ Maza, *Thinking about History*, 72.

nesten ingen engelskspråklige bøker med ordet «globalization» i tittelen. Ved utgangen av tiåret fantes det omkring 2000.²⁹⁰

I *Spor i tid* gjorde Grimnes det klart at globaliseringen stilte nye krav til historieskrivingen. Under «Samtiden stiller nye spørsmål» kan man lese følgende:

Historieskrivingen dreier seg mye om de enkelte staters eller nasjoners historie. I våre dager er det likevel flere historikere enn før som forsøker å skrive om regioner på tvers av landegrensene. Eller de skriver om fenomener som binder hele verden sammen, de skriver global historie. Grunnen til denne tendensen er åpenbar. Menneskene på kloden bindes stadig sterkere sammen. Det som skjer i én verdensdel, påvirker mer enn noensinne utviklingen i en annen. Det kaller på en historieskriving som ser menneskeheten under ett. I *Spor i tid. Verden etter 1850* er noen av kapitlene globalt anlagt.²⁹¹

Særlig siste setning er her av stor interesse. Grimnes kalte på en ny og global historieskriving, men inkluderer ikke sin egen norgeshistorie i denne reorienteringen. Det måtte læreverkets verdenshistorie ta seg av. Han problematiserer riktignok separeringen av norgeshistorien i en rammetekst på samme side, men svarer på denne problemstillingen ved å vise til sitt eget forord, hvor han argumenterer for verdien av å ha en egen lærebok i norsk historie. Grimnes mente man trengte dette for å forstå a) hvordan *vi* har kommet til å bli et nasjonalt fellesskap, b) hvordan *vårt* politiske system fungerer, og c) hva som kjennetegner «den norske måten å bli moderne på». ²⁹² Fortellingen om den norske nasjonen fordret med andre ord et *nasjonalt perspektiv* på den.

Det er flere haker ved lærebokas manglende globalhistoriske ambisjon. Én er det faktum at læreplanen krevde at elevene skulle kunne plassere norgeshistorien i en global kontekst: «Elevene skal ha kunnskaper om sentrale samfunnsendringer i Norge og kunne sette dem inn i en nordisk og global sammenheng». ²⁹³ Det finnes riktignok flere eksempler der læreboka setter norske utviklingstrekk opp mot andre lands. Dette gjøres i de allerede omtalte diskusjonene om den norske velferdsstaten, miljøutfordringer og migrasjon, men også i avsnitt som «Årsaker til utvandringen», «Norge og Europa», «Norge og Norden», «Oljepenger i nedgangstider», «Friere marked», «Internasjonal krise» og «1968» (se innholdsfortegnelsen for sidetall). Fellesnevneren for disse avsnittene er imidlertid at Norges utvikling ses i lys av utviklingen i Norden, Europa og USA. Læreboka sikter dermed aldri mot månen slik Stavrianos tok til orde for, og den evner heller ikke å behandle fenomener som forener ulike deler av verden utover

²⁹⁰ Hunt, *Writing History in the Global Era*, 44-45.

²⁹¹ Grimnes & Nøkleby, XIX.

²⁹² Grimnes & Nøkleby, V.

²⁹³ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1996), «Læreplan for videregående opplæring: Eldre historie, nyere historie», 4.

Vesten, slik Maza ser for seg at globalhistoriske perspektiver skal kunne gjøre. Følgelig evnet den heller ikke å oppfylle læreplanens krav om å sette sentrale norske samfunnsendringer i en «global sammenheng».

Spor i tid-serien var sammen med de konkurrerende læreverkene på slutten av 90-tallet blant de siste læreverkene som separerte norgeshistorien fra verdenshistorien.²⁹⁴ Som vi skal se i neste kapittel, ble denne delingen borte etter Kunnskapsløftet i 2006. I lærebøkene som kom ut i forbindelse med den nye læreplanen, ble norgeshistorien en integrert del av verdenshistorien – noe som fra 2019 også ble tilfellet i historieundervisningen ved Universitetet i Oslo. Den særegne posisjonen som Norge hadde hatt i lærebøkene – og som Grimnes forsvarte i *Spor i tid* – måtte altså vike for en internasjonalisert historie. Spørsmålet dette bringer er selvsagt hvilke fortellinger om den norske nasjonen dette nye paradigmet skulle komme til å gi.

²⁹⁴ Se Ola Svein Stugus oversikt over de gjeldene læreverkene på markedet ved tusenårsskiftet i *Oppsedande fortidsbilete*, side 1.

Kapittel 5. *I ettertid*: Nasjonalhistorien i bruddstykker

I ettertid fra 2016, skrevet av Knut Dørum, Synnøve V. Hellerud, Ketil Knutsen og Magne Njåstad, er kanskje det tydeligste eksempelet på norgeshistoriens svekkede posisjon i historielærebøkene etter 2000. Læreboka, som ble tildelt sølvprisen av Best European Learning Materials Awards (BELMA) i 2017, blir av forfatterne karakterisert som «en annerledes lærebok i historie».²⁹⁵ Som vi skal se er det flere grunner til dette, men den mest banebrytende av dem er at dens fortellinger følger læreplanens «narrativ» til punkt og prikke. Fra et norgeshistorisk perspektiv betyr dette at den helhetlige fortellingsstrukturen vi har sett i de tidligere lærebøkene, som tok leseren gjennom nyere norsk historie fra a til å, er erstattet av mer spredte fortellinger hvis hovedformål er å oppfylle hvert sitt kompetansemål. Med et konsentrert og målstyrt blikk på vår nasjonale fortid, har Dørum et al. skrevet en norgeshistorie i bruddstykker.

Internasjonalisering, målstyring og redusering av norgeshistorien: Fra reform til lærebok

Det var en umiskjennelig norsk himmel hvelvet over alle reformbestrebelsene, og departementet selv var fremdeles bygget på den avdelingsstrukturen som hadde funnet sin form under den klassiske sosialdemokratiske perioden. Hernes ville forbedre det sosialdemokratiske byggverket, ikke rive det ned. Hele skole-, utdannings- og forskningslandskapet stod fram som en nær sagt selvsagt del av et nasjonsbyggende dannelsesprosjekt, og dette preget også arbeidet og selvforståelsen i departementet, ikke minst i de to store skoleavdelingene.²⁹⁶

Slik beskriver historikeren Kim Helsvig rammene rundt Gudmund Hernes' skolereformer på 90-tallet. Målet om å bedre kvaliteten i skolen og heve befolkningens kompetanse sprang kanskje ut av den økende konkurransen i verdensøkonomien, men utdanningspolitikken var fremdeles et sosialdemokratisk prosjekt og et nasjonalt anliggende med mål om å utligne sosiale forskjeller og bygge landet. Dette skulle endre seg ved tusenårsskiftet, da den norske utdanningspolitikken for alvor begynte å rette seg etter omverdenen. Helsvig mener det foregikk en internasjonal vending, hvor rangeringer og målinger av nasjoners kompetansenivå var med å etablere en felles konkurransearena for kunnskap og utdanning i Vesten.²⁹⁷

²⁹⁵ Dørum et al., *I ettertid*, se forordet («I ettertid – en bruksanvisning»). De 26 (!) punktene BELMA-juryen la til grunne for prisutdelingen, kan man finne her: <https://www.belma-award.eu/index.php?id=4322c9697a44159d54320014fc256711>.

²⁹⁶ Helsvig, *Reform og rutine*, 211.

²⁹⁷ Helsvig, *Reform og rutine*, 211.

For grunnskolen og den videregående skolens del, skulle resultatene fra OECD-undersøkelsen Programme for International Student Assessment (PISA) i 2001 bli et vendepunkt. I denne kartleggingen av 15-åringers ferdigheter i lesing, matematikk og naturfag innenfor OECD-landene, havnet de norske elevene midt på resultatlista. Følgelig hadde det blitt typisk norsk å være middelmådig, og Høyres kunnskapsminister Kristin Clemet sammenliknet resultatet med et Vinter-OL uten norske medaljer. Clemet skulle komme til å bruke resultatene som brekkstang for å ta et oppgjør med «Arbeiderpartiskolens» manglende kvalitet. «Høyreskolen» skulle styres etter mål og resultater, og med det bli konkurransedyktig i møte med andre lands skolesystemer.²⁹⁸

Det såkalte Kvalitetsutvalget under Astrid Sjøgnens ledelse og deres vurdering av kvaliteten i norsk skole, banet vei for neste store skolereform. Helsvig mener utvalgets innstilling fra 2003, *I første rekke: Forsterket kvalitet i en grunnopplæring for alle*, gjorde OECD til «premissleverandør» for norsk skolepolitikk ved å lene seg tungt på utdanningsforskningen til fagmiljøene innenfor organisasjonen.²⁹⁹ Den påfølgende innføringen av Kunnskapsløftet i 2006 innenfor grunnskolen, den videregående skolen og voksenopplæringen speilet dermed OECD-standarder for læring.

Den internasjonale vendingen handlet ikke bare om å løfte kvaliteten i skolen opp på et internasjonalt nivå. Det ble et politisk mål at opplæringen i seg selv skulle internasjonaleseres, noe Kunnskapsdepartementet i stortingsmeldingen *Internasjonalisering av utdanning* fra 2009 uttrykte at Kunnskapsløftets læreplaner la til rette for:

Det internasjonale perspektivet er bredt forankret i de gjennomgående læreplanene og i fellesfagenes formål og kompetansemål. Dette innebærer at elevenes utvikling av kunnskap om nasjonale og internasjonale forhold foregår parallelt gjennom hele grunnopplæringen. Elevene får kunnskap om generelle internasjonale forhold som siden utdypes i programfagene i videregående opplæring.³⁰⁰

Det internasjonale perspektivet Kunnskapsdepartementet snakket om, var godt forankret i den nye læreplanen for historiefaget på studiespesialiserende utdanningsprogram (HIS1-01). Det nasjonale perspektivet derimot, mistet noe av grepet om faget. For ser man på kompetansemålene som omhandler nyere historie, som tilsvarer kompetansemålene for vg3, krevde bare fem av 15 kompetansemål arbeid med norsk historie (metodiske mål ikke

²⁹⁸ Helsvig, *Reform og rutine*, 231-232.

²⁹⁹ Helsvig, *Reform og rutine*, 235-236

³⁰⁰ St.meld. nr. 14 (2008-2009), *Internasjonalisering av utdanning*, 15.

medregnet).³⁰¹ Dette var et klart brudd med læreplanen av 1996, hvor norgeshistorien var et av tre hovedområder (verdenshistorie og metode var de to andre) med hele ti delmål – klart mer enn verdenshistorien som der bare ble tildelt fem.³⁰² En slik separering av nasjonal og internasjonal historie fantes ikke i den nye læreplanen, hvor alle ikke-metodiske mål ble underlagt det generelle hovedområdet «Samfunn og mennesker i tid».

Med avviklingen av norgeshistorien som eget hovedområde, løsrev den nye læreplanen faget fra den nasjonale tvangstrøyen. Også for lærebøkene var dette et vendepunkt, særlig nå som læreplanen framstod som viktigere for utarbeidningen av nye læreverk enn noen gang. For etter at godkjenningsordningen av nasjonale læremidler hadde blitt avviklet i 2000, skulle lærebøkene ikke lenger godkjennes av en offentlig instans.³⁰³ Forlagene kunne nå utforme sine lærebøker uavhengige av et statlig kontrollorgan – så lenge de forholdt seg til læreplanens innhold.³⁰⁴ I grunnen var de pålagt dette, siden læreplanverkets grunnleggende elementer i realiteten hadde blitt forskriftsfestet i opplæringsloven³⁰⁵ Med den nye og mindre nasjonalt sentrerte læreplanen som styringsdokument, lå alt til rette for en internasjonalisering av historielærebøkene. Hvordan skulle de nasjonale fortellingene klare seg i dette nye klimaet?

En bok som kom ut i kjølvannet av Kunnskapsløftet og som derfor kan tjene som eksempel på hvordan forlagene og deres forfattere i første omgang responderte på den nye læreplanen, er Aschehougs *Tidslinjer 2 – Verden og Norge. Historie Vg3* av Ole Kristian Grimnes, Andreas Øhren, Tore Linné Eriksen, Herdis Wiig, Egil Ertsvaag, Jørgen Eliassen og Lene Skovholt fra 2008 – en velkjent lærebok for dagens historielærere. Boka behandler både nasjonal og internasjonal historie, og har som mål å «... framstille historien bredt og i sammenheng, og å tydeliggjøre sentrale utviklingstrekk både når det gjelder politisk, økonomisk, sosial og

³⁰¹ Det bør nevnes at flere av kompetansemålene utover de fem som nevner norske forhold også la til rette for arbeid med norgeshistorie, som målene «drøfte hvordan opplysningstidens ideer påvirket og ble påvirket av samfunnsomveltninger på 1700- og 1800-tallet» og «gjøre rede for befolkningsutviklingen i et lokalsamfunn over en lengre periode og diskutere hvilke faktorer som har hatt betydning for innbyggernes livssituasjon». Det ble imidlertid ikke stilt noen *krav* til å behandle norske forhold. For mål, se Kunnskapsdepartementet (2006), «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram (HIS1-01)».

³⁰² Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1996), «Læreplan for videregående opplæring: Eldre historie, nyere historie», 4-5.

³⁰³ *Spor i tid* måtte bli godkjent av godkjenningsinstansen Nasjonalt læremiddelsenter. Går vi lenger tilbake i tid og tar *Nordmenn før oss* som eksempel, fikk den godkjenning av departementet via instansene Rådet for videregående opplæring og Norsk språkråd. Om den skiftende godkjenningsordningen, se Bratholm, «Godkjenningsordningen for lærebøker 1889-2001, En historisk gjennomgang».

³⁰⁴ Om forlagenes økende makt, se Kvamme, «Kvinnehistoriske bølger», 85.

³⁰⁵ Læreplanverkets «Prinsipper for opplæringen» og den generelle delen av læreplanen utdyper nemlig bestemmelser fastsatt i opplæringsloven. Se Kunnskapsdepartementet (2006), «Generell del av læreplanen» og St.meld. 14 (2008-2009), *Internasjonalisering av utdanning*, 27.

kulturell historie».³⁰⁶ Selv om forfatterne på samme side skriver at de har gitt norske og europeiske emner størst plass, fører den brede framstillingen av historien til en ganske begrenset i norgeshistorie. For å illustrere dette med tall, har læreboka om lag halvparten så mange sider om norsk historie etter 1850 (104 i tallet³⁰⁷) som for eksempel *Fortid og samtid 2* (212 sider) og *Spor i tid: Norge etter 1850* (198 sider³⁰⁸). Innenfor den nye læreplanens rammer lå altså muligheten for ganske drastiske nedskjæringer av det norgeshistoriske stoffet. Spørsmålet blir så hvordan denne reduserte norgeshistorien ble fortalt.

Etter min analyse er det lite ved *Tidslinjer* sin behandling av norgeshistorien som skiller den fra de andre lærebøkene. For det første virker norgeshistorien fortsatt å være et hovedområde, da den behandles i separate kapitler markert med egen fargekode (blå). Boka framstår derfor mer som to bøker i én enn en integrert verdens- og norgeshistorie. Videre bærer periodiseringen av stoffet og temaene som blir gjennomgått med seg lite nytt. Fortellingene er fremdeles strukturert rundt velkjente temaer som industrialiseringen, moderniseringen og demokratiseringen på 1800-tallet (kapittel 8 og 9), etterfulgt av de to verdenskrigene og de vanskelige årene imellom (kapittel 14 og 15), og til slutt velferdsstaten før og etter oljealderen (kapittel 20 og 21). Man finner heller ingen store endringer i de enkelte kapitlenes innhold. For å ta kapittel 14, «De vanskelige mellomkrigsårene», som eksempel, er det ingen nye temaer å spore. Over- og underoverskrifter som «Knapphet, dyrtid og regulering», «Forbudssaken», «Demokratiet utfordres», «Arbeiderpartiet legger om» og «Ishavsimperialismen» finner man med nesten identisk ordlyd i alle de tre foregående lærebøkene i denne oppgaven.

En mer dyptgående analyse ville selvsagt avdekket narrative strukturer som skiller seg fra de andre lærebøkene – noe alle analysene så langt har gjort. Sånn sett yter jeg ikke *Tidslinjer* her rettferdighet. Likevel forteller denne overflateanalysen at lærebokas norgeshistorie er bygd opp på noenlunde samme måte som de andre lærebøkene, og at den følger velkjente fortellingslinjer. *Tidslinjer* tilbyr oss således en etablert, om enn komprimert norgeshistorie, og markerer derfor ikke et brudd med den tradisjonelle lærebokskrivningen som man kanskje kunne forventet av en lærebok etter Kunnskapsløftet.

³⁰⁶ Grimnes et al., *Tidslinjer 2, 3*.

³⁰⁷ Kapitlene som utgjør disse er «Det moderne Norge tar form», «Nasjonsbygging og demokratisering», «De vanskelige mellomkrigsårene», «Det okkuperte Norge», «På vei mot velferdsstaten» og «Et mangfoldig samfunn».

³⁰⁸ Her er sidene regnet fra kapittel 3 («Det moderne samfunnet vokser fram») og til og med «Kart/Tabeller/Oversikter» på slutten av boka (208-212).

Den læreboka som imidlertid brøt med lærebøkernes tradisjonelle mønstre og som virkelig utnyttet potensialet som lå i den nye læreplanen, var *I ettertid* fra 2016, en lærebok som både dekket eldre historie på vg2 og nyere historie (1750-) på vg3.³⁰⁹ Dørum, Hellerud, Knutsen og Njåstad strukturerte læreboka utelukkende etter kompetansemålene i læreplanen, på den måten at kapitlene berører hvert sitt kompetansemål under «Samfunn og mennesker i tid». De 25 kompetansemålene som til sammen utgjør dette hovedområdet, ble derfor til 25 kapitler.³¹⁰ Når kapitlenes primære mål var å dekke ett enkelt kompetansemål, åpnet det for konsentrerte historiefortellinger. De 25 kapitlene utgjør så lite som 260 sider, og siden få av kompetansemålene stilte direkte krav til å behandle nasjonale emner, er lærebokas behandling av norgeshistorien etter 1850 på bare 60 sider – en dramatisk tilbakegang når man sammenlikner den med de foregående lærebøkene.

Som vi har sett i *Tidslinjer*, fører ikke nødvendigvis en reduksjon i det norgeshistoriske stoffet til at de tradisjonelle fortellingsmønstrene forsvinner. Hva som fortelles og hvordan dette gjøres er langt viktigere, og det er her *I ettertid* virkelig skiller seg fra resten av utvalget. Boka gir oss ikke en sammenhengende fortelling om norgeshistorien, slik vi nå har blitt så vant til. Den forsøker ikke å gi oss oversikt, men går i stedet «... i dybden på enkelte hendelser og situasjoner, som skal gi deg innsikt i viktige forhold i fortiden».³¹¹ I alt blir norsk historie etter 1850 formidlet gjennom seks slike situasjonsfortellinger, fordelt på seks kapitler.³¹² Hvilke fortellinger tilbyr de om den norske nasjonen, og ikke minst: hvordan gjør de det?

Seks fortellinger: Innhold, form og funksjon

«Drømmen om Amerika» er den første fortellingen i *I ettertid* som berører norsk historie etter 1850, og den dekker kompetansemålet «gjøre rede for årsaker til at folkegrupper emigrerer, og drøfte konsekvenser av deres møte med andre kulturer».³¹³ «Folkestyre og likestilling i Norge» og «Oppgjøret med husmortiden» står til henholdsvis målene «gjøre rede for demokratiutvikling i Norge fra 1800-tallet og fram til 1945 og analysere drivkreftene bak denne utviklingen» og «gjøre rede for hvordan arbeidsliv og arbeidsdeling mellom kjønnene

³⁰⁹ Selv om den nye læreplanen opererte med 1750 som skille mellom eldre og nyere historie, forholder jeg meg fremdeles til historien etter 1850.

³¹⁰ Det innledende refleksjonskapitlet er her ikke medregnet.

³¹¹ Dørum et al., *I ettertid*, se forordet.

³¹² Mange symboltunge hendelser og perioder i vår nasjonale fortid blir med dette forbigått i stillhet. Deriblant fem år med tysk okkupasjon, som så vidt blir nevnt i kapitlet om nazismen og Holocaust. Se Dørum et al., *I ettertid*, 191.

³¹³ Det er verdt å merke seg at dette målet er hentet fra kompetansemålene på vg2, men siden den ikke krever arbeid med en bestemt tidsperiode har forfatterne valgt å behandle historien etter 1750, som jo er myntet for vg3.

har endret seg i Norge fra 1800-tallet og fram til i dag». De handler i all hovedsak om kvinners posisjon i det norske samfunnet og deres kamp for likestilling fra 1800-tallet og frem til i dag.

«Arbeiderne gjør opprør» («gjøre rede for hovedtrekk ved den industrielle revolusjon og undersøke hvilken betydning den fikk for næringsutvikling og sosiale forhold i det norske samfunnet») og «Den nordiske velferdsmodellen» («gjøre rede for noen økonomiske, sosiale politiske og kulturelle utviklingstrekk i Norge etter 1945») er begge fortellinger om fremveksten av det norske velferdssamfunnet. Førstnevnte fokuserer på arbeidernes kamp og gjennomslag for sosiale og økonomiske reformer i mellomkrigstiden med utgangspunkt i Menstadslaget, mens sistnevnte fokuserer på implementeringen av velferdsstaten post 1945. Og til sist, «La elva leve!», som tar utgangspunkt i Alta-konflikten og som forteller om den norske statens fornorskingspolitikk og samenes rettighetskamp («gjøre rede for den norske nasjonalstatens politikk overfor urfolk, nasjonale og etniske minoriteter på 18- og 1900-tallet, og diskutere noen konsekvenser av denne utviklingen»)³¹⁴.

Alle av de overnevnte kapitlene har en mer eller mindre lik oppbygging. I «Drømmen om Amerika» blir vi først kjent med Alette Marie Hansdatter og hennes ektemann Karl Alfred Andreasson, som tok reisen over dammen i 1884 og som året senere skrev hjem til Norge og fortalte om forholdene i det nye landet. Denne typen eksposisjon finner vi også i de andre kapitlene, og ofte er det ukjente skikkelser som sparker handlingen i gang. I «Folkestyre og likestilling» møter vi kvinnene «Tutta» og «Nanni», som i sine brevvekslinger i 1881 uttrykte sin frustrasjon over den manglende likestillingen i landet. I «Arbeiderne gjør opprør» husker en ikke navngitt arbeider tilbake på Menstadslaget i 1931, og i «Den nordiske velferdsmodellen» forteller funksjonsnedsatte Torstein Lerhol om hvordan velferdsstatens støtteordninger gjorde det mulig for ham å utdanne seg til å bli lærer. Her blir også en annen tendens tydelig, nemlig den hyppige brukken av fortellinger hentet fra ukjente menneskers liv. Det sosialhistoriske mantraet om å skrive om «folk flest» ved bruk av folkets egne minner, vinner derfor gjenklang i læreboka.

Et siste fellestrekk som jeg finner interessant er avsnittsoverskriftene, som nesten alltid er formulert som spørsmål. Spørsmålene er ofte åpne, som i «Hvorfor ville folk vekk fra Norge?» og «Hvorfor tok husmortiden slutt?», og ikke lukkede og retoriske, slik jeg tidligere i

³¹⁴ Alle kompetansemålene finner man bakerst i *ettetid* på sidene 284 og 285 eller i læreplanen som ble oppdatert i 2009. Se Kunnskapsdepartementet (2009), «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram (HIS1-02)».

denne oppgaven har vist at kan være avslørende for forfatterens posisjon i en sak.³¹⁵ Men spørsmålene reflekterer også lærebokas – og med det også læreplanens – ambisjoner: lesingen av det enkelte avsnitt leder mot et resultat i form av et eller flere svar på overskriften, som igjen fører eleven et skritt nærmere den kompetansen kapitlet som helhet forsøker å gi den.

Tidligere i denne oppgaven har noen fortellinger blitt gitt bestemte funksjoner. Basert på Jörn Rüsens fortellingstypologi ble Linné Eriksen/Halvorsen/Eriksen sin etterkrigsfortelling stemplet som kritisk, mens Grimnes og Nøklebys utsyn over norgeshistorien ble identifisert som eksemplarisk. Andre ganger har fortellinger fått påvist ulike plott med utgangspunkt i Hayden Whites sjangerkategorier, som den romantiske innplottingen i *Spor i tid* og den tragiske i *Fortid og samtid*. Men funksjon og form er ikke nødvendigvis adskilte fenomener som må tolkes separat. Ofte spiller de sammen, hvor kategorisering innenfor en typologi kan sette oss på sporet av en annen. La oss se på hvordan dette skjer i praksis.

Å navigere fortellingene etter kompetansemål slik det gjøres i *I ettertid*, mener jeg innbyr til de analytiske argumentasjonsformene formisme og kontekstualisme – kategorier innenfor Hayden Whites poetikk som så langt ikke har blitt berørt. Som det kom fram i innledningen til denne oppgaven, kan man finne disse formene i historietekster som studerer delene framfor helheten. Den mest radikale av de to er den formistiske, som konsentrerer seg om det unike ved en aktør eller handling – ikke scenen som aktøren opptrer på eller der handlingen utspiller seg.³¹⁶ Læreboka virker i utgangspunktet å være kompatibel med denne modusen, siden kapitlene går «i dybden på enkelte hendelser og situasjoner» og søker å besvare hvert sitt spesifikke kompetansemål.

Forfatterne av *I ettertid* skriver imidlertid også at disse situasjonene og hendelsene «... skal gi deg innsikt i viktige forhold i fortiden».³¹⁷ De skal altså brukes for å kunne si noe mer om fortiden utover seg selv. Et godt eksempel er følgelig den nevnte brevvekslingen mellom Tutta og Nanni i kapittel 14, som ikke bare gir oss innsikt i de to kvinnenes hverdag, men som også gir oss innsikt i kvinnens posisjon i samfunnet på 1800-tallet. Læreboka etablerer altså også et historisk bakteppe for sine aktører og hendelser. Dermed beveger vi oss bort fra den nærsynte formisten og over til den mer vidsynte kontekstualisten, som i likhet med formisten

³¹⁵ Som avsnittstittelen «Oljeevnetyret – for alle?» i *Fortid og samtid*, som impliserer at oljen ikke kom alle til gode, og som innholdet i avsnittet bekrefter.

³¹⁶ White, *Metahistory*, 14.

³¹⁷ Dørum et al., *I ettertid*, se forordet.

isolerer en hendelse ved historien, men som i motsetningen til ham eller henne forsøker å knytte den til andre hendelser innenfor en definert kontekst.³¹⁸

I «Drømmen om Amerika» er den kontekstualistiske modusen merkbar. Her er emigrasjonen til Amerika naturlig nok fortellingens brennpunkt, men utvandringen knyttes også til den generelle avfolkingen av bygdene. Fortellingen forsøker også å knytte bånd til hendelser fram i tid, noe kontekstualisten kan gjøre så lenge han holder seg til den konteksten som blir etablert – i dette tilfellet til fenomenene migrasjon og integrering.³¹⁹ Fortellingen avslutter nemlig med en sammenlikning av de norske utvandrerne med innvandrergруппene som har kommet til Norge etter 1970. Ifølge Dørum et al. går norskpakistanere gjennom en likende integreringsprosess som det norskamerikanerne gjennomgikk i det forrige århundret: fra i begynnelsen å verne om sin kultur og sitt språk, blir tilknytningen til tradisjoner og hjemland svakere med hver nye generasjon som vokser opp.³²⁰

Denne sammenlikningen illustrerer imidlertid utfordringene det er med å skille mellom Whites kategorier i praksis. Riktignok holder Dørum et al. seg til temaet migrasjon og opererer med det innenfor kontekstualistens rammer, men man kan også argumentere for at de ved å påpeke mønstre og likheter innenfor migrasjonshistorien, beveger seg mot organistens mål om å sette sammen delene til en større helhet.³²¹ Dette setter oss i så fall også på sporet av en fortelling innenfor en annen typologi, nemlig Rüsens eksemplariske fortelling. Denne fortellingens mål om å avdekke historiens regelmessighet har noe av den samme logikken med den til organisten til White, som jakter på mønstre og lover i historien som kan hjelpe ham i å sammenfatte komponentene til en syntese.³²²

Den eksemplariske funksjonen er kanskje å finne i sammenlikningen mellom norske utvandrere og dagens norskpakistanere, men den er ikke symptomatisk for fortellingene i *I ettertid* generelt sett. I avsnittet «Kan vi lære av historien?» i innledningskapitlet uttrykker forfatterne seg faktisk kritiske til denne måten å forstå fortiden på:

Noen går så langt som til å hevde at den som ikke lærer av historien, er dømt til å gjenta den. Etter den andre verdenskrigen bidro vestlige land som okkuperte Tyskland, til å utvikle landet.

³¹⁸ White, *Metahistory*, 18-19

³¹⁹ «The threads are identified and traced outward, into the circumambient natural and social space within which the event occurred, and both backward in time, in order to determine the 'origins' of the event, and forward in time, in order to determine its 'impact' and 'influence' on subsequent events». Se White, *Metahistory*, 18.

³²⁰ Dørum et al., *I ettertid*, 140-141.

³²¹ White, *Metahistory*, 15.

³²² White, *Metahistory*, 15-16.

Dette kan forstås ut fra hva Tysklands ydmykelse etter den første verdenskrigen førte til [...]. Dette betyr ikke at det som har hendt før, vil skje igjen, helt likt. Den andre verdenskrigen var ikke en ny første verdenskrig. IS (Den islamske staten) er ikke en gjentakelse av Nazi-Tyskland, og når forholdet mellom øst og vest blir anspent, betyr ikke det at det oppstår en ny kald krig.³²³

Kapitlet «Arbeiderne gjør opprør» kan tjene som eksempel på hvordan forfatterne forsøker å unngå denne typen slutninger. Kapitlet handler om arbeiderklassens framvekst og om de skjerpede konfliktene i arbeidslivet i mellomkrigstiden. Disse nådde sin topp med Menstadslaget i 1931, hvor arbeiderne som demonstrerte mot Norsk Hydros lockout og bruk av kontraktsarbeidere barket sammen med politiet som skulle beskytte streikebryterne – en hendelse som igjen skulle bane vei for Hovedavtalen mellom LO og NAF i 1935. På samme måte som i «Drømmen om Amerika» forsøker forfatterne å knytte fortid og nåtid sammen, ved i avslutningen på kapitlet å gå inn på det mer moderne fenomenet sosial dumping. Læreboka forteller historien til de spanske arbeidsinnvanderne Beatrice Gutiérrez Salgado og kjæresten Pepe, som endte opp som kontraktløse arbeidere i et rengjøringsfirma som betalte dem 9000 i måneden for arbeidsdager på opp imot ti timer.³²⁴

Selv om fortellingen til Salgado og Pepe kan føre tankene tilbake på forholdene til mellomkrigstidens industriarbeidere, forsøker ikke forfatterne denne gangen å gjøre fortidens erfaringer til regler, prinsipper og mønstre for historiens gang, slik de gjorde i «Drømmen om Amerika». Ifølge Dørum et al. kan dagens arbeidere fremdeles bli undertrykt og utbyttet slik de ble for hundre år siden, men de samme fundamentale motsetningene i arbeidslivet finnes ikke lenger – blant annet takket være Hovedavtalen. I stedet ser vi i dag noen useriøse bedrifter som ikke respekterer de kompromissene som ble inngått i mellomkrigstiden, og som særlig utnytter en «ny» aktør i arbeidslivet, nemlig arbeidsinnvanderne. Arbeidslivshistorien framstilles derfor som en dynamisk prosess bestående av unike hendelser og aktører, snarere enn en gjentakende og lovmessig en. Dermed er vi tilbake til den analytiske kontekstualistens argumentasjonsmodus, men fortellingen får også den *genetiske fortellingens* funksjon. Denne fortellingstypen ser nemlig endring og utvikling – ikke tradisjoner eller regler – som historiens stabile holdepunkt: «Stories of this type represent the forces of change as factors of steadiness».³²⁵

Og til slutt, kapitlet «Den nordiske velferdsmodellen», hvor fortellingens funksjon virker tvetydig, men hvor plottet/plottene virker klarere. Også i dette kapitlet kan man spore den

³²³ Dørum et al., *I ettertid*, 15.

³²⁴ Dørum et al., *I ettertid*, 162-170.

³²⁵ Rüsen, *History*, 15.

genetiske fortellingstypen. Påstander som «Den nordiske velferdsmodellen har ikke vært noe fastlåst og statisk, men er blitt endret og tilpasset skiftende betingelser», og kapitlets avsluttende anmodning, «Den politikken du gir tilslutning til, vil påvirke hva den den nordiske velferdsmodellen blir i framtiden», gir leseren inntrykket av at velferdsstaten er en smidig og dynamisk samfunnsmodell som hele tiden er i utvikling.³²⁶

Samtidig framstår velferdsstaten i denne fortellingen mer enn noen gang som en avgjort og ubestridt nasjonalskatt, hvis grunnleggende prinsipper har vedvart siden krigen.³²⁷ Den er *vår* modell, og den er vesensforskjellig fra de til land som Tyskland, Frankrike, Storbritannia og USA.³²⁸ Avmytifiseringen av «det norske» ved velferdsstaten som vi fant i *Spor i tid*, blir hermed reversert, selv om de riktignok kaller den «den nordiske» – uten at det gjør den noe mindre norsk, da de ikke går inn på forholdene i de andre nordiske landene. Slik Berge Furre gjorde sosialdemokratiet til den norske etterkrigstidens store fortelling om seg selv, gjør læreboka velferdsmodellen til det 21. århundrets store norske *merkevare*:

Sammen med fortellinger om Grunnloven av 1814 og frigjøringen i 1945 representerer den nordiske modellen gjerne positive og viktige følelser og verdier som binder nordmenn sammen som gruppe og gir dem identitet. Begrepet nordisk modell gjør velferd til noe typisk nordisk. Velferd blir et kjennetegn på det nordiske – en nordisk merkevare. Velferdsstaten har på den måten en viktig plass i nordmenns fortelling om seg selv.³²⁹

Etter min mening beveger læreboka seg her fra den genetiske fortellingen og over i *tradisjonsfortellingen*. Velferdsstaten blir kanonisert og satt på den nasjonale kulturarvlistas øverste hylle, side om side med 1814 og 1945. Den har blitt vårt varemerke, den som binder oss sammen til en nasjon, og som gir oss identitet og synlighet, eller gjenkjennelse utad. Den har etablert seg som en sentral del av fortellingen om oss selv, og har blitt en tradisjon som ikke med letthet kan avvises, for som Rüsen skriver, «... otherwise people would lose the ground under their feet».³³⁰

Nå skimter vi også konturene av denne fortellingens lykkelige plott, for det er lite ved denne tradisjonen som vekker negative følelser når man leser om den. De problemene velferdsstaten har stått overfor siden 70-tallet, og som særlig læreboka *Fortid og samtid* slo opp stort, får lite plass i denne fortellingen. Dørum et al. forteller i stedet nøkternt om disse utfordringene. Man

³²⁶ Dørum et al., *I ettertid*, 235, 238.

³²⁷ «De nordiske landene har opp gjennom årene blitt styrt av partier med ulik ideologi. Det har ikke rokket ved prinsippet om omfattende, skattefinansierte velferdsordninger». Dørum et al., *I ettertid*, 230.

³²⁸ Dørum et al., *I ettertid*, 230.

³²⁹ Dørum et al., *I ettertid*, 235.

³³⁰ Rüsen, *History*, 13.

kan på én side (234) lese om kutt i velferden og om hvordan økonomien og staten siden 80-tallet i større grad har blitt styrt etter «forretningsmessige prinsipper», men det står lite om *hva* slags kutt og ikke minst hvilke konsekvenser det fikk for folk flest. I stedet vender læreboka raskt tilbake til velferdsstatens store betydning for en som Torstein Lerhol (tidligere omtalt). Velferdsstaten går altså sin seiersgang gjennom kapitlet, og får følgelig romansens plott.

Selv om velferdsfortellingen har en grunnleggende romantisk innplotting, oppdager man også nyanser ved den som peker på en kvalifikasjon av romansen, nemlig komedien. Komediens plott er til stede allerede ved kapitlets forside, som er et bilde hentet fra en førsteside i *The Economist* fra 2013. Her poserer en langhåret og skjeggete mann iført vikinghjelm, som gjør en lite skremmende grimase under overskriften «The next supermodel», med undertittelen «Why the world should look at the Nordic countries». Bildet setter den harmløse tonen jeg vil si preger hele kapitlet, og som når et høydepunkt med fortellingen om hvordan de politiske partiene har forholdt seg til velferdsmodellen. Av den framgår det at partienes syn på modellen ikke står i konflikt med hverandre, men tvert imot harmoniserer.

Og når de i noen tilfeller ikke gjør det, går det ikke lang tid før balansen gjenopprettes. Som da Fremskrittspartiets tidligere leder Siv Jensen tilbake i 2013 sa at «den norske modellen står i veien for det norske folket». Da journalister utfordret denne avvikende uttalelsen, oppklarte hun at hun egentlig hadde ment *Arbeiderpartiets* sosialdemokratiske modell. For som Dørum et al. skriver: «Hun kunne ikke ta avstand fra modellen. Folk flest forventer at norske politikere er tilhengere av den nordiske velferdsmodellen».³³¹ Denne «misforståelsen» i en ellers så harmonisk fortelling, er et skoleeksempel på komediens plott, hvor «... seemingly inalterably opposed elements [...] are revealed to be, in the long run, harmonizable with one another, unified, at one with themselves and the others».³³²

Hvordan passer så fortellingen om de norske kvinnene i denne likevektsmodellen av en fortelling om den norske – eller nordiske – velferdsmodellen?

En kvinnehistorisk bølgetopp

I sin studie av norske historielærebøkers kjønns mangfold, konkluderte Amalie Kvamme blant annet med at representasjonsgraden til kvinner i norske historielærebøker ikke har hatt en jevn stigning etter 70-tallets kjønnsrevolusjon. Representasjonsgraden har i stedet gått i bølger, lik

³³¹ Dørum et al., *I ettertid*, 237.

³³² White, *Metahistory*, 9.

feminismens framdriftsmønster.³³³ Derfor er det «... ingen automatikk i at dersom fortidas kvinner kjem inn i læreverk på 1970-talet, så er dei i like stor grad nemnd i læreverk frå 1990-talet, eller læreverk nytta i skulen i dag».³³⁴ Dette er noe Kvammes analyse av 90-tallets lærebøker også viser: «Auka av vekt på politisk og økonomisk historie kan derfor vere med på å forklare kvifor færre kvinner vert inkludert i hovudforteljninga til 1990-talets læreverk, enn 1980-talets, samt at læreplanane er langt mindre detaljerte enn tidlegare».³³⁵ Blant 90-tallsbøkene hvor Kvamme så en kvinnehistorisk tilbakegang var Grimnes og Nøklebys lærebok (*Spor i Tid*), noe jeg gir min tilslutning til. Kvinneliv er også til stede i *Spor i tid*, men lærebokas omtalte overblikksfortellinger gjør kvinnene mindre synlige – i motsetning til 80-tallsboka *Fortid og samtids* nedenfra og opp-fortellinger som løftet fram underrepresenterte grupper, deriblant kvinner.

For å spille videre på Kvammes bølge-metafor, vil jeg argumentere for at *I ettertid* representerer mitt eget lærebokutvalgs kvinnehistoriske *bølgetopp*. I en svært kort og innholdsmettet lærebok, skyldes ikke dette antall sider med kvinnehistorisk stoff. Heller ikke skyldes det at kvinnehistorien er et mer gjennomgående tema i alle de seks kapitlene. Tvert imot vil jeg påstå at kvinnehistorien er mer isolert i *I ettertid* enn i de andre lærebøkene, siden den praktisk talt utelukkende behandles innenfor to kapitler («Folkestyre og likestilling i Norge» og «Oppgjøret med husmortiden»). Det er derimot sprengkraften i de kvinnehistoriske fortellingene som skiller *I ettertid* fra resten av utvalget. I de forrige bøkene har kvinners kamp for likestilling vært sidefortellinger innenfor den overordnede fortellingen om den norske demokratiseringsprosessen. I *I ettertid* har likestillingsfortellingen fortrenget den tradisjonelle demokratiske grunnfortellingen.

For man finner nemlig ingen tekstpassasjer om statsrådssaken og innføringen av parlamentarismen, om unionsstriden og frigjøringen fra Sverige, eller om dragkampen om norsk EU-medlemskap – tradisjonelle temaer innenfor norsk demokratihistorie, og som mer eller mindre blir behandlet som egne kapitler i de andre lærebøkene. De samlede avsnittsoverskriftene i kapitlet «Folkestyre og likestilling» vitner om et utelukkende kvinne- og kjønns historisk fokus: «Husmoridealet», «Gode menn og dårlige kvinner», «Folkestyre for menn», «Undertrykkelse av kvinnen», «Nye tanker» (om likestilling), «Den store

³³³ Bølge-metaforen henspiller på artikkelen «Feminismens bølger» av Susanne Fernløf Arntzen i magasinet Putsj.

³³⁴ Kvamme, «Kvinnehistoriske bølger», 88.

³³⁵ Kvamme, «Kvinnehistoriske bølger», 81.

kvinnedebatten», «Kvinner som bedriftseiere» og «Seier og tilbakefall» (om fraværet av likestilling i praksis, til tross for utvidede rettigheter som stemmerett).³³⁶ Dette til tross for at kompetansemålet kapitlet står til, ikke nevner kvinner og kjønn med et eneste ord («gjøre rede for demokratiutvikling i Norge fra 1800-tallet og fram til 1945 og analysere drivkreftene bak denne utviklingen»). Det er dermed ikke læreplanens stemme vi hører, men den til Dørum, Hellerud, Knutsen og Njåstad: en stemme som setter likhetstegn mellom folkestyre og likestilling, og som ikke tar seg bryet med å løfte fram demokratiske milepæler etter 1850 hvis de bare er forbeholdt halvparten av befolkningen.

Så når Dørum et al. på starten av kapitlet skriver at «Kampen for kvinners rettigheter og rett til livsutfoldelse er en viktig del av det norske demokratiets historie»³³⁷, står dette for meg som en stor underdrivelse. Kvinnekamp framstår ikke bare som viktig, men selve kjernen i demokratiseringsprosjektet. Dette perspektivet gjør ikke bare *I ettertid* til lærebokutvalgets kvinnehistoriske bølgetopp, men også til dets demokratiske motfortelling. Dette fordi den erstatter de andre lærebøkene generiske framstilling av demokratiseringsprosessen med en alternativ fortelling.³³⁸ Innenfor utvalget får demokratifortellingen i *I ettertid* dermed den kritiske fortellingens funksjon.

Som jeg tidligere har vist i dette kapitlet, driver Dørum et al. med en form for merkevarebygging i fortellingen om den eksepsjonelle nordiske velferdsstaten. Ifølge forskningsgruppa *Nordic Branding* ledet av historikeren Eirinn Larsen, er det lang tradisjon for å selge slike fortellinger om eksepsjonalisme som en nordisk merkevare.³³⁹ En annen av disse merkevarene har vært «likestillingslandet Norge».³⁴⁰ Imidlertid gir ikke *I ettertid* norsk likestilling den samme merkevarestatusen som den gjør med norsk velferd. Til det er læreboka for kritisk til den norske nasjonens likestillingshistorie, samtidig som at den også retter en selvrefleksiv pekefinger mot egen samtid. Dørum et al. forteller at Norge historisk sett har vært en sinke i likestillingsarbeidet, men også at det norske samfunnet fremdeles

³³⁶ Dørum et al., *I ettertid*, 144-151.

³³⁷ Dørum et al., *I ettertid*, 144.

³³⁸ Heiret, Rymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 28.

³³⁹ Larsen & Langford, «Nordic Branding: The Politics of Exceptionalism». UiO:Nordic». Hentet 19. mai 2021. <https://www.uio.no/english/research/strategic-research-areas/nordic/research/research-groups/nordic-branding/blog/01%20politics-of-exceptionalism.html>.

³⁴⁰ Dette er en fortelling vi ofte har fått høre utenfra, som i 2003, da FNs antidiskrimineringskomité omtalte Norge som «Haven for Gender Equality». Se UN-CEDAW, «Norway called haven for gender equality as Women's Anti-Discrimination Committee examines Reports on Compliance with Convention», Press Release.

preges av store kjønnsforskjeller. Særlig er de kritiske til det stadig kjønnsdelte arbeidslivet, men også til reaksjonære kvinnelige bloggere som idylliserer 50-tallet og husmorlivet. Fortellingen om «likestillingslandet Norge» erstattes derfor av fortellingen om «det norske likestillingsparadokset».³⁴¹

Generelt kan man si at lærebokas gjør kvinner til subjekter i sin egen historie, men også til offer for systematisk diskrimineringspolitikk. Hva så med *I ettertid* – og de andre lærebøkene – fortellinger om den norske nasjonens urfolk og minoriteter, som jo også har blitt undertrykt og diskriminert?

Synliggjøring, assimilering eller agens? Lærebøkene urfolks- og minoritetsfortellinger

I kapitlet «Synliggjøring, assimilering, agens» i *Fortalt fortid*, ser historikerne Teemu Ryymin og Jukka Nyysönen nærmere på norske historieteksters fortellinger om samenes og kvenenes historie. De mener å kunne identifisere tre ulike grunnfortellinger etter 1970:

«Synliggjøringsfortellinger, fortellinger om assimilering og fortellinger om agens».³⁴² Viktig for Ryymin og Nyysönen å presisere, er at de tre grunnfortellingene ikke suksessivt har avløst hverandre. I stedet har fortellingene kommet til å leve side om side, slik at fagfeltet i dag framstår som mer mangfoldig enn det det gjorde på 70-tallet. Heller ikke er det slik at fortellinger i samisk eller kvensk historie som skrives i dag, plasserer seg utelukkende innenfor den ene eller andre grunnfortellingen. I stedet har det blitt vanlig å kombinere de ulike grunnfortellingenes perspektiver.³⁴³

Synliggjøringsfortellingene dominerte på 70-tallet, og handlet nettopp om å synliggjøre disse gruppene historie. Eller som Edvard Bull kanskje ville formulert det: «gi mæle til de skriftløse», de uten makt.³⁴⁴ Synliggjøringsfortellingene må da også ses i sammenheng med den sosialhistoriske oppblomstringen det samme tiåret.³⁴⁵ På 80-tallet begynte historikere å orientere seg mot fornorskningspolitikken, et tema som tidligere hadde vært dominert av pedagoger og sosialantropologer. Fortellingene innenfor denne retningen kom til å handle om «... den asymmetriske maktrelasjonen mellom de nordnorske minoritetene og storsamfunnets representanter».³⁴⁶ Ryymin og Nyysönen kaller disse for assimileringsfortellinger, som de

³⁴¹ Dørum et al., *I ettertid*, 151, 255-257.

³⁴² Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 208.

³⁴³ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 232-233.

³⁴⁴ Bull, *Retten til en fortid*, 97.

³⁴⁵ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 207.

³⁴⁶ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 213-214.

mener fikk en emansipatorisk funksjon: ved å fortelle om den uretten som hadde blitt begått mot samer og kvener oppgjennom historien, skulle de lede til politisk handling.³⁴⁷

Problematisk ved mange assimileringfortellinger har vært at de har fratatt de etniske minoritetene handlingsrom og agens. Som regel har de blitt gjort til passive ofre for den norske statens overgrep. Og der de har blitt tildelt den motsatte rolle – som aktive motstandsfolk – har det kommet med en forventning om å handle «... i tråd med sin 'objektive etniske interesser'». ³⁴⁸ Disse fortellingene har stengt ute handlinger og holdninger blant samer eller kvener som ikke har støttet opp om disse interessene, fordi det ville svekket fortellingens emansipatoriske potensial. ³⁴⁹ Det er dette agensfortellingene har «rettet opp i». Framfor å gjøre minoritetsgruppene til homogene størrelser, har disse i stedet søkt å gjøre menneskene innenfor dem til subjekter med ulike «handlingsstrategier». Slike fortellinger har manglet den politiske slagkraften til assimileringfortellingene, men har til gjengjeld fått fram mangfoldet innenfor minoritetsgruppene. ³⁵⁰

Disse grunnfortellingene kan også spores innenfor de nasjonale fortellingene. Her mener Ryymin og Nyssönen at det har vært vanligst å innta assimileringfortellingens perspektiv. Ifølge dem er de samiske og/eller kvenske historiefortellingene i både Edvard Bulls *Norge i den rike verden. Tiden etter 1945* (1979), Berge Furres *Vårt hundreår: norsk historie 1905-1990* (1992) og Finn Olstads *Frihetens århundre. Norsk historie gjennom de siste hundre år* (2010) fortellinger om assimilering og undertrykking. Et unntak innenfor de nasjonale fortellingene finner Ryymin og Nyssönen i bind 2 og 3 av *Norvegr. Norges historie* (2011) skrevet av May-Brith Ohman Nielsen, hvor de mener samene og kvenene framstilles som aktive bidragsyttere i den større fortellingen om nasjonal integrasjon og det multikulturelle Norges framvekst. På den måten blir ikke samene og kvenene bare gitt offerrollen, men blir også utstyrt med agens og evne til å påvirke det norske samfunnet. ³⁵¹

Denne oppgavens lærebøker sine urfolks- og minoritetsfortellinger varierer både hva gjelder perspektiver og stoffmengde. ³⁵² For sistnevnte virker tiden å spille den største rollen: Jo nærmere vi kommer vår tid, jo større plass får minoritetene i lærebøkene. Jeg vil primært

³⁴⁷ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 215.

³⁴⁸ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 217-218. Sitat på side 218.

³⁴⁹ «I dette fortellingsmønstret blir den moderate same dels et forstyrrende element på samenes vei til nasjonal og internasjonal seier, dels en underkommunisert utfordring». I Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 222.

³⁵⁰ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 229-232.

³⁵¹ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 235-238.

³⁵² Siden samer er definert som urfolk, finner jeg det upresist å bare kalle fortellingene «minoritetsfortellinger».

undersøke de samiske fortellingene, siden lærebøkene behandling av kvener og andre nasjonale minoriteter med særskilt status (romani, romer, jøder og skogfinner), er svært marginal – i noen tilfeller ikke-eksisterende.³⁵³

Nordmenn før oss (1976) kom ut det tiåret da synliggjøringsfortellingene dominerte. Læreboka kan imidlertid ikke sies å være et bidrag til denne grunnfortellingen. I Bulls behandling av nyere norsk historie (fra kapitlet «Den industrielle revolusjon») blir samene nevnt i to korte bildetekster og i én setning, og da bare innbakt i en argumentasjonsrekke om geografiske og kjønnsmessige skjevheter innenfor skole og utdanning.³⁵⁴ Kvenene blir ikke behandlet overhode, noe Ryymin og Nyysönen har vist at Bull heller ikke gjorde i *Norge i den rike verden*.³⁵⁵

I læreboka *Fortid og samtid* (1984) har samene fått en større plass, og her blir også kvenene nevnt – riktignok bare én gang. Det korte avsnittet «Samisk eller norsk?» handler om den norske statens rolle i fornorskingspolitikken.³⁵⁶ Konsekvensene denne fikk for samene og kvenene formidles imidlertid ikke i klartekst, noe som gjør fortellingen vanskeligere å identifisere. Minoritetsgruppene mangler åpenbart agens, siden avsnittet først og fremst handler om politikken som ble ført *mot* dem. Samtidig framstår de heller ikke som typiske ofre for en brutal statsmakt, for fortellingen gir ingen normativ vurdering av fornorskingspolitikken. Den asymmetriske maktrelasjonen som en assimileringfortelling ville hatt som målsetning å avdekke, er med andre ord ikke helt åpenbar. Kanskje ligger fortellingen derfor nærmest synliggjøringsfortellingen, da den tross alt gjør minoriteter og urfolk til et tema.

Den samme tvetydigheten finner vi i avsnittet «Samefolket reiser seg».³⁵⁷ Dette er lærebokas betydeligste samehistoriske fortelling, og må tilskrives Alta-saken på slutten av 70-tallet og starten av 80-tallet – som Bulls lærebok dermed ikke fikk drahjelp fra. Overskriften «Samefolket reiser seg» indikerer en motstandsfortelling og med det kanskje også en assimileringfortelling, men fortellingen er mer nyansert enn det. Samene framstilles ikke som en ensartet og konform gruppe, men som en hvor det også hersker uenighet og hvor det finnes flere handlingsstrategier enn «motstand»:

³⁵³ De fem minoritetsgruppene fikk en særskilt status med St.meld nr. 15 (2000-2001) under Jens Stoltenbergs første regjering, hvor prinsippene som ligger til grunn for statens behandling av disse minoritetene ble lagt.

³⁵⁴ Bull, *Nordmenn før oss*, 335, 342.

³⁵⁵ Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 235.

³⁵⁶ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 56.

³⁵⁷ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 215.

«Men det er framleis debatt og usemje om mål og middel, òg mellom samane sjølve. Ein del samar prøver framleis å kvitte seg med den samiske arven og tilpasse seg det norske samfunnet. Særleg har det vore strid om den samiske sjølvrådetretten, til dømes gjennom eit sameparlament.»³⁵⁸

På den måten framstilles ikke samene bare som aktive aktører, men også som en mangfoldig gruppe.

I *Spor i tid* (1997) er både samenes og til dels kvenenes representasjon styrket ytterligere. I avsnittet «Etniske minoriteter» (rosa rammetekst) finner man en lengre fortelling som synliggjør gruppene, og som går dypere inn i fornorskingspolitikken enn det *Fortid og samtids* overfladiske gjennomgang gjør. Den er mer normativ, og gjør det svært klart at denne politikken hadde rasistiske trekk: «Samer og kvener ble ansett for å være primitive og burde oppdras til det nordmennene oppfattet som en høyere kultur». Og i brødteksten på samme side: Overfor samene og kvenene forente den norske nasjonalismen seg med klare rasefordommer og munnet ut i åpen forskjellsbehandling».³⁵⁹ Men Grimnes er også opptatt av å løfte fram samene som motstandsfolk: «Men samene lot seg ikke bare passivt fornorske. Det oppstod også en samisk bevegelse. Etter århundreskiftet stiftet samene sine egne foreninger og utgav enkelte blad på samisk».³⁶⁰ Samene blir altså både gjort til et offer for fornorskingspolitikken, men også til et tilsynelatende enhetlig folk som gjorde aktiv motstand mot overmakten. Fortellingen deler dermed assimileringfortellingens perspektiv – et perspektiv som også Nøkleby inntar i sin etterkrigstidsfortelling om samene.³⁶¹

Endelig har vi kommet til *I ettertids* urfolks- og minoritetsfortelling. Den tar utgangspunkt i demonstrasjonene foran Stortinget i 1979 mot oppdemmingen av Alta-Kautokeino-vassdraget, og tar videre for seg følgende temaer: fornorskingspolitikken på 1800- og 1900-tallet, samenes rettighetskamp både i Norge, Norden og på den globale scene, styrkingen av samenes rettigheter i kjølvannet av den såkalte Samekomiteens innstilling fra 1959, Alta-sakens etterspill, og til sist urfolkssituasjonen i Norge på 2010-tallet.³⁶² Som man ser er denne fortellingen langt mer omfattende enn de tre foregående lærebøkens fortellinger, men den byr også på det største perspektivmangfoldet. Ved å gjøre samisk historie til et eget kapittel,

³⁵⁸ Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksen, *Fortid og samtid*, 216.

³⁵⁹ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 39.

³⁶⁰ Grimnes & Nøkleby, *Spor i tid*, 39.

³⁶¹ Se avsnittet «Samene markerer seg» og rammefortellingen «Apartheid i Norge?» på side 196 og 197 i *Spor i tid*.

³⁶² Dørum et al., *I ettertid*, 240-247.

får den synliggjøringsfortellingens funksjon.³⁶³ Verdt å merke seg er at dette kun er en samisk synliggjøringsfortelling. De andre minoritetene blir knapt nevnt – til tross for at læreplanen også krever arbeid med ikke bare urfolk, men også etniske minoriteter.³⁶⁴

Videre har *I ettertids* samiske fortelling også en kritisk funksjon. Ved å sette fornorskingspolitikken i sammenheng med rasetenkning og etnisk rensing, får den fram alvoret ved nasjonens tidligere framferd mot sin urbefolkning (assimileringsfortellingen). I dette narrative får læreboka endelig også satt andre nasjonale minoriteter på det historiske kartet:

Fornorskingspolitikken hadde grunnlag i holdninger som også ble fremmet av vitenskapen på 1800- og første halvdel av 1900-tallet. Flere forskere mente at mennesker kunne deles inn i mer eller mindre verdifulle raser. [...] Samer ble beskrevet som barn; snille og enkle. Tatere og sigøynere ble assosiert med kriminalitet. Det mest ekstreme utslaget av en slik rasetenkning vi kjenner til, var holocaust.³⁶⁵

Men kanskje mest framtrepende er det at samene er subjektet i sin egen historiefortelling (agensfortellingen). Eller rettere sagt subjekter, deriblant Jorunn Eikjok som sultestreiket foran Stortinget i 1979, Asta Balto som gikk på internatskole i etterkrigstiden, og språkforskeren og politikeren Ole Henrik Magga, som i en årrekke har arbeidet for samer og andre urfolks rettigheter.³⁶⁶ Slik blir samene gitt flere ansikt og flere stemmer. Og disse stemmene er ikke nødvendigvis samstemte:

For noen har det viktigste vært å kunne stå fram med egen kultur og å få særlige rettigheter til land og natur. Andre har tilpasset seg majoritetskulturen og vært mest opptatt av like rettigheter i samfunnet. [...] Både samene og storsamfunnet har vært preget av et mangfold av holdninger til samepolitiske spørsmål. Mangfoldet kommer til uttrykk i Sametinget, der samenes representanter er fra ulike lister og partier.³⁶⁷

Med dette særskilte fokuset på både kvinner og urfolk, framstår *I ettertids* nasjonale tolkningsramme som smidig og åpen. Men er den så åpen at den også favner ikke-nasjonale perspektiver?

³⁶³ I læreboka finner man også et kapittel om samenes situasjon før 1800 – «Samene og det grenseløse nord». Se Dørum et al., *I ettertid*, 88-99.

³⁶⁴ «gjøre rede for den norske nasjonalstatens politikk overfor urfolk, nasjonale og etniske minoriteter på 18- og 1900-tallet, og diskutere noen konsekvenser av denne utviklingen».

³⁶⁵ Dørum et al., *I ettertid*, 242-243.

³⁶⁶ Dørum et al., *I ettertid*, 241-245. Se også NRK, *Vendepunktet - miljøkampen som ble en urfolksak*. Hentet 3. mai 2021. <https://tv.nrk.no/program/DNPR64001010>.

³⁶⁷ Dørum et al., *I ettertid*, 246-247

Bortenfor den metodologiske nasjonalismen

I Norges forskningsråds evaluering av norsk historiefaglig forskning, formidlet gjennom rapporten «Bortenfor nasjonen i tid og rom: fortidens makt og fremtidens muligheter i norsk historieforskning» fra 2008, problematiserte evalueringsutvalget den såkalte metodologiske nasjonalismen innenfor norsk historieforskning. Utvalget ledet av historikeren Bo Stråth kom med en rekke forslag og anbefalinger for framtidens forskning med henblikk på å trenge ut av det nasjonalstatelige rammeverket, som i denne tekstpassasjen:

Allment ansporer evalueringsutvalget til en diskusjon og en oppmykning av historieforskningens utbredte forankring i det nasjonale rommet som utgjør den uproblematiserte tolkningsrammen for mange historiske arbeider. Utvalget anbefaler at norsk historieforskning i høyere grad opererer med mobile geografiske skalaer i forskningsprosjekter, også med henblikk på en betydelig større grad av internasjonalisering.³⁶⁸

Nå kan kanskje ikke *I ettertid* karakteriseres som et forskningsarbeid, men det er like fullt relevant å se hvordan læreboka forholder seg til den metodologiske nasjonalismen og internasjonaliseringen – åtte år etter utvalgets dom.

Det finnes nemlig flere eksempler hvor lærebokas nasjonale fortellinger trer ut av det nasjonale rommet og «opererer med mobile geografiske skalaer». «Drømmen om Amerika» er et slikt eksempel. Kapitlet tar for seg migrasjon, og har dermed gode forutsetninger for å anvende transnasjonale perspektiver. Disse finner man særlig i avsnittene «Dro de på grunn av fattigdom og nød?» og «Ble de lokket til USA?», hvor fortellingen både ser på push-faktorer og pull-faktorer for den norske utvandringen³⁶⁹. Fokuset blir dermed vel så stort på amerikanske forhold som på forholdene tilbake i Norge, og fortellingen unngår således den «nasjonale fikseringen» som evalueringsutvalget tok til orde for å oppløse.³⁷⁰

Blant de seks kapitlene som har blitt behandlet så langt, er «Drømmen om Amerika» definitivt den fortellingen som er minst fiksert på nasjonen metodologisk sett. De andre kapitlene behandler sine respektive temaer hovedsakelig innenfor den nasjonale rammen. Noen sidesprang kan man riktignok finne. I kapitlet «Folkestyre og likestilling» blir etableringen av stemmerettsforeningene på slutten av 1800-tallet knyttet til suffragettene i Storbritannia og USA, og i «Arbeiderne gjør opprør» blir framveksten av den norske arbeiderbevegelsen satt i sammenheng med kommunisme og klassekamp på det europeiske kontinentet. I «Den nordiske velferdsmodellen» trekkes det linjer mellom velferdsmodellen og den britiske

³⁶⁸ Norges forskningsråd, «Evaluering av norsk historiefaglig forskning», 156.

³⁶⁹ Dørum et al., *I ettertid*, 136-138.

³⁷⁰ Norges forskningsråd, «Evaluering av norsk historiefaglig forskning», 174.

Beveridgeplanen fra 1942 (forslag til nytt trygdesystem), i «La elva leve!» ses fornorskingspolitikken i sammenheng med den europeiske rasetenkningen og kolonialismen på 1800-tallet, og i «Oppgjøret med husmortiden» er den norske kvinnebevegelsen et ledd i den internasjonale kvinnebevegelsen.³⁷¹ Disse forsøkene på å veve det internasjonale inn i det nasjonale gjøres likevel bare unntaksvis, og erstatter ikke den nasjonale tolkningsrammen.

Dette betyr ikke at «metodologisk nasjonalisme» er en passende merkelapp på læreboka som helhet. I kapitler som egentlig faller utenfor denne oppgavens avgrensninger, er transnasjonale og globale perspektiver framtrepende. «Fornuftens lys» forteller om en gruppe borgere i Trondheim i 1814, som gjennom et brev til prins Christian Fredrik talte for folkesuverenitet og en slutt på eneveldet. Kapitlet vever opptakten til Grunnloven sammen med den demokratiske og vitenskapelige utviklingen i Europa og Amerika på 1700-tallet, hvor trondheimsborgernes ønsker speilet opplysningstidens idéstrømninger.³⁷² Det samtidshistoriske kapitlet «Ekstrem Islam», som i hovedsak handler om Den islamske staten (IS), terror, og konfliktene i Midtøsten etter 2000, forteller historien om skoletaperen Thom Alexander, som havnet på samfunnets skråplan og ble rusmisbruker. Vendepunktet for Alexander ble islam og den islamistiske gruppa Profetens Umma, hvori han fant trøst, tilhørighet og mening. Alexander ble radikalisert, og gjennom den ekstremistiske gruppa kom han i kontakt med IS som han i 2014 sluttet seg til som en av mange norske og utenlandske fremmedkrigere.³⁷³ I dette kapitlet får dermed transnasjonale idéutvekslinger en destruktiv funksjon.

Kapitlet «Paradisets ytterste krets» er etter min mening det beste eksempelet på lærebokas evne til «... å operasjonalisere det transregionale/transnasjonale perspektivet på Norges historie».³⁷⁴ Kapitlet starter med å fortelle om 13 italienere som ble skyldt i land på øya Røst i Lofoten vinteren 1432 – de eneste overlevende etter et skipsforlis i Nordsjøen. Elleve av de 13 ble berget av lokalbefolkningen, som ga de skipbrudne mat og husly gjennom vinteren. Gjennom den venetianske kapteinen Pietro Querinis erindringer blir dette kulturmøtet skildret – et møte preget av sterke forskjeller. Likevel hadde handelsmennene fra Italia og fiskerne fra Lofoten mer til felles enn man skulle tro. De var en del av det samme katolske fellesskapet, og de var begge ledd i et handelsnettverk som strakk seg over hele kontinentet og videre inn i

³⁷¹ Dørum et al., *I ettertid*, 149, 167-169, 231, 242, 251.

³⁷² Dørum et al., *I ettertid*, 122-131.

³⁷³ Dørum et al., *I ettertid*, 259-267.

³⁷⁴ Norges forskningsråd, «Evaluering av norsk historiefaglig forskning», 155.

nye. Klippfisker fra Lofoten fant veien til det italienske markedet via dette nettverket, og saltet lofotværingene brukte til å konservere fisken med, kunne komme fra havvannsbassenger i blant annet den italienske byen Venezia.³⁷⁵

Denne fortellingen er et skoleeksempel på det Lynn Hunt har definert som globalisering sett nedenfra: «Viewed from the bottom up, it is more likely to be a series of transnational processes in which the histories of diverse places become connected and interdependent».³⁷⁶ Den er også et eksempel på en fortelling uten et tydelig sentrum, som jo «nasjonen» så ofte har vært innenfor historieskrivingen. Derfor mener jeg Dørum, Hellerud, Knutsen og Njåstad med dette kapitlet lykkes i å møte utfordringen som historikeren Pamela Kyle Crossley skrev at globalhistorien har tatt på seg: «to tell a story without a center»³⁷⁷ – uten å miste Norge av syne.

³⁷⁵ Dørum et al., *I ettertid*, 56-67.

³⁷⁶ Hunt, *Writing History in the Global Era*, 59.

³⁷⁷ Crossley, *What Is Global History?*, 4.

Kapittel 6: Konklusjon

Det er tid for å vende tilbake til problemstillingen og forsøke å sammenfatte hva som karakteriserer de fire lærebøkens nasjonale fortellinger, hvilke endringer man finner fra bok til bok, og hvilke ytre faktorer som særlig har vært bestemmende for fortellingene.

Noe lærebøkene har til felles er at de alle er variasjoner over den sosialdemokratiske grunnfortellingen om utjevning, mangfold og nasjonal integrasjon. I *Nordmenn før oss* blir historien aktualisert og demokratisert for «folk flest», ved at sosiale og materielle forhold som alle kan relatere seg til gjøres til fortellingenes omdreiningspunkt. *Fortid og samtid* viderefører og forsterker Bulls sosialhistoriske program, og løfter fram underrepresenterte grupper som kvinner – med god drahjelp fra det kvinnehistoriske gjennombruddet innenfor academia. *Spor i tid* vender blikket bort fra det folkelige og materielle, og over mot store strukturer som «politikk» og «økonomi». Disse overblikksfortellingene neglisjerer det nære og daglige, men gjennom pluaraliserte fortellingslinjer får læreboka til gjengjeld fram det norske samfunnets mangfold ved økt fokus på blant annet samer og kvener. I *I ettertid* vendes blikket innover mot situasjoner og hendelser, men også her framdyrkes mangfold og representasjon, hvor urfolkshistorie blir gitt høy prioritet og hvor likestillingskampen gjøres til det norske demokratiseringsprosjektets hjørnestein.

Ser man derimot på hvordan lærebøkene framstiller det norske sosialdemokratiets utvikling, finner man ganske forskjellige fortellinger. Den enkelte læreboks utgivelsesår spiller her åpenbart en betydelig rolle. *Nordmenn før oss* fra 1976 kom ut i en oppbruddstid for reguleringssamfunnet og den sterke norske stat, og lærebokas samtidsfortellinger preges derfor av usikkerhet og bekymring for framtiden. Særlig knyttes denne bekymringen til konsentreringen av mennesker, makt og penger. I *Fortid og samtid* fra 1984 har markedskreftene blitt sluppet løs, og Bulls bekymringer erstattes med Linné Eriksen, Halvorsen og Eriksens sosialdemokratiske klagesang. I begge bøkene er det ikke bare det samtidshistoriske utkikkspunktet som bestemmer disse fortellingene om nedgang. De virker også å være ideologisk motiverte, og kan begge karakteriseres som maktkritiske og antikapitalistiske. Dermed reflekterer de også den politiske radikaleringen som fant sted i denne perioden, og da særlig kvinnekampen og motstanden mot sentralisering og EU-medlemskap.³⁷⁸

³⁷⁸ Denne politiske radikaleringen påpeker også Jan Heiret at preger det samtidshistoriske utkikkspunktet til Bulls *Norge i den rike verden. Tiden etter 1945*. Se Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 77.

I *Spor i tid* fra 1997 tar Grimnes og Nøkleby steget bort fra den radikale linjen, og mot mer moderate, forsonende og bekymringsfrie framstillinger. Her blir det norske sosialdemokratiet friskmeldt, og med perspektiv på tidligere kriser framstilles 70- og 80-tallets utfordringer som mindre alvorlige og skjellsettende. I stedet for politiserte, kritiske og sosialhistoriske programfortellinger, blir vi servert framskrittsoptimistiske, mangfoldige og metodiske fortellinger. Sistnevnte karakteristikkk må ses i sammenheng med framveksten av kunnskapssamfunnet på 90-tallet, da målstyring og kompetanseheving ble ført til topps på den politiske agendaen, og som innholdet i den nye skolereformen (Reform 94) gjenspeilte.

Dørum, Hellerud, Knutsen og Njåstads *I ettertid* fra 2016 er et enda tydeligere produkt av kunnskapssamfunnets styringsprinsipper, og formidler fortiden gjennom fortellinger som står til hvert sitt kompetansemål i læreplanen (Kunnskapsløftet). I tråd med globalhistoriens framvekst innenfor historiefaget og internasjonaliseringen av skole og utdanning i Norge, mister det nasjonale perspektivet noe av grepet om lærebokas fortellinger. Globale og transnasjonale perspektiver brer om seg, men den nasjonale tolkningsrammen forblir likevel intakt. Særlig sterkt står den norske sosialdemokratiske grunnfortellingen. Lærebokas variasjon over denne kan karakteriseres som en hyllest av den norske velferdsmodellen som virker å befinne seg i en ny gullalder. Velferd framstilles som et særegent norsk/nordisk fenomen, og er derfor vår fremste merkevare i en globalisert verden.

Ved å spille på den lineære «vekst-utvikling-fall»-strukturen Sissel Rosland påviste i sitt tekstutvalgs fortellinger i *Fortalt fortid*, vil jeg derfor argumentere for at lærebøkernes sosialdemokratiske fortellinger representerer hvert sitt stadium innenfor den samme lineære, men utvidede strukturen. I *Nordmenn før oss* kan man fremdeles spore moderniseringsparadigmets tro på vekst og framskritt, men den seneste utviklingen bærer bud om en nært forstående krise. I *Fortid og samtid* er krisen et faktum, og sosialdemokratiet slik man kjente det har falt. I *Spor i tid* blekner 70- og 80-tallets utfordringer, og den sosialdemokratiske idyllen gjenoppstår. Og til sist, *I ettertid*, hvor «kriser» og «fall» framstår som vage minner, og hvor sosialdemokratiet konsolideres som det norske samfunnets urokkelige og hegemoniske ideologi.³⁷⁹ Hermed foreslår jeg følgende struktur, fra første til siste bok: Vekst og (negativ) utvikling – fall – oppstandelse – konsolidering.

Denne studien gir oss ikke bare inngående kjennskap til et knippe lærebøkers narrative strukturer, som igjen gir oss kunnskap om skiftende samfunnsmessige og vitenskapsinterne

³⁷⁹ Slik Berge Furre beskrev det norske sosialdemokratiet under Gerhardsen-epoken. Se *Vårt hundre år*, 249.

forhold i vår nasjonale fortid – og vice versa. Eller innblikk i endringer innenfor lærebokskrivningen de siste 50 år, selv om det smale tekstutvalget gjør det vanskelig å trekke de helt store konklusjonene om lærebokfeltet som helhet. Studien viser også hvor mye meningsinnhold man kan trekke ut av historiefaglige læremidler når man behandler dem som fortellinger. Ved bruk av narrative teorier og forklaringsmodeller har lærebøkene vist seg å være hverken nøytrale representasjoner av fortiden eller leverandører av en form for standardisert historie. De har – vil jeg påstå – vist seg å være akkurat like fortellende, særegne og narrativt komplekse som annen historielitteratur. Deres fortellinger mener jeg derfor fortjener like stor oppmerksomhet som de til Ernst Sars, Halvdan Koht, Sverre Steen eller Jens Arup Seip. For som Edvard Bull den yngre uttrykte i sin tale til Den norske historiske forening i 1970 at var historikers fremste samfunnsoppdrag: «Vår produksjon – vårt egentlig sluttprodukt – er ikke våre avhandlinger, det er historieundervisningen i skolene».³⁸⁰ Å studere historielærebøkers fortellingspraksis bør i så fall ikke bare være en didaktikers oppgave, men også en historikers.

³⁸⁰ Bull, «Historisk vitenskap foran 1970-årene», 39.

Kilder og litteratur

Primærkilder

Bull, Edvard. *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset* (6. utgave). Oslo: Tanum-Norli, 1976.

Dørum, Knut, Synnøve V. Hellerud, Ketil Knutsen og Magne Njåstad. *I ettertid: lærebok i historie for vg2 og vg3*. Oslo: Aschehoug, 2016.

Eriksen, Tore Linné, Terje Halvorsen og Knut Einar Eriksen. *Fortid og samtid 2: Norsk historie etter 1850* (2. utgåve). Oslo: Gyldendal, 1984.

Grimnes, Ole Kristian og Berit Nøkleby. *Spor i tid. Norge etter 1850* (2. utgave). Oslo: Aschehoug, 1997.

Litteratur

Allardyce, Gilbert. «Toward World History: American Historians and the Coming of the World History Course». *Journal of World History* 1, nr. 1 (1990): 23–76.

Ammert, Niklas. *Det osamtidigas samtidighet: historiemedvetande i svenska historieläroböcker under hundra år*. Lund: Lunds universitet, 2008.

Arbeidernes opplysningsforbund. «-utmed havet»: *kystkvinnens liv og virke 1920-1940*. Oslo: Tiden, 1981.

Arntzen, Susanne Fernløf. «Feminismens bølger». *Putsj*. 21.09.2018.

<https://putsj.no/artikkel/feminismens-bolger>

BELMA. Hentet 6. april 2021. <https://www.belma-award.eu/index.php?id=4322c9697a44159d54320014fc256711>.

Benedictow, Andreas. «Norsk økonomi gjennom 20 år». *Samfunnsspeilet* 2005/4, No. 19: 101-106.

Berger, Stefan, Chris Lorenz, og European Science Foundation (red.). *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.

- Blom, Ida. «Refleksjoner over Grunntrekk i norsk historie». *Historisk tidsskrift*. 1992 Nr. 3, bind 71. Oslo: Universitetsforlaget, 1992.
- Brandt, Thomas, Mats Ingulstad, Eirinn Larsen, Marte Mangset, og Vera Schwach. *Avhengig av forskning: de norske forskningsrådenes historie* (1. utgave). Bergen: Fagbokforlaget, 2019.
- Bratholm, Berit. «Godkjenningsordningen for lærebøker 1889-2001, en historisk gjennomgang». Høgskolen i Vestfold, 2001. Hentet 21.mai 2021. <http://www-bib.hive.no/tekster/hveskrift/notat/2001-05/not5-2001-02.html>.
- Bull, Edvard: «Historisk vitenskap foran 1970-årene. Tale ved hundreårsjubileet for Den norske historiske forening 9. januar 1970». *Historisk tidsskrift*, bind 49, 1970.
- Bull, Edvard. *Arbeidermiljø under det industrielle gjennombrudd: tre norske industristrøk*. Oslo: Universitetsforlaget, 1972.
- Bull, Edvard, og Knut Mykland. *Norge i den rike verden: tiden etter 1945*. Oslo: Cappelen, 1979.
- Bull, Edvard. *Retten til en fortid: sosialhistoriske artikler*. Oslo: Universitetsforlaget, 1981.
- Carrard, Philippe. *Poetics of the New History: French Historical Discourse from Braudel to Chartier*. Parallax: Re-Visions of Culture and Society. Baltimore, Md: Johns Hopkins University Press, 1992.
- Crossley, Pamela Kyle. *What Is Global History?* Cambridge: Polity Press, 2008.
- Dahl, Ottar. *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre* (4. utg.). Oslo: Universitetsforlaget, 1990.
- Dinan, Desmond: *Europe Recast, A History of European Union*. London: Lynne Rienner Publishers, 2004.
- Eika, Torbjørn. «Det svinger i norsk økonomi». *Samfunnsspeilet*, 2008/5-6, 22. årgang: 98-111.
- Eikeland, Halvdan. «Norske lærebøker i historie som redskaper i en interkulturell lærings- og dannelsesprosess». Tønsberg: Høgskolen i Vestfold, 2004.
- Enersen, Dan Robin Kile. «Fortellinger om 1814. Fremstillingen av 1814 i norske, svenske og danske lærebøker i perioden 1860-2000». Universitetet i Bergen, 2010. <http://hdl.handle.net/1956/4161>.

- Eriksen, Thomas Hylland. *Globalization: The Key Concepts*. Oxford: Bloomsbury UK, 2007.
- Floto, Inga. *Historie: en videnskapshistorisk undersøgelse*. København: Museum Tusulanum, 1996.
- Folkenborg, Håkon Rune. «Nasjon, region og etnisitet i et utvalg lærebøker». Tromsø: H.R Folkenborg, 1999.
- Forr, Gudleiv: «Berge Furre». I *Norsk biografisk leksikon* på snl.no. Hentet 27. januar 2021 fra https://nbl.snl.no/Berge_Furre.
- Frye, Northrop. *The Great Code: The Bible and Literature*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1982.
- Fulsås, Narve. *Historie og nasjon: Ernst Sars og striden om norsk kultur*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Furre, Berge. *Vårt hundreår: norsk historie 1905-1990*. Oslo: Samlaget, 1991.
- Gotaas, Anne-Marit, Brita Gulli, Kari Melby og Aina Schiøtz. *Det Kriminelle kjønn: om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon: bidrag til norsk kvinnehistorie*. Oslo: Pax, 1980.
- Grimnes, Ole Kristian, Andreas Øhren, Tore Linné Eriksen, Herdis Wiig, Egil Ertsvaag, Jørgen Eliassen og Lene Skovholt. *Tidslinjer 2 – Verden og Norge. Historie Vg3*. Oslo: Aschehoug, 2008.
- Hagemann, Gro, og Ida Blom. *Kvinner selv -: sju bidrag til norsk kvinnehistorie*. Oslo: Aschehoug, 1977.
- Heiret, Jan, Teemu Ryymin og Svein Atle Skålevåg. *Fortalt fortid: Norsk historieskriving etter 1970*. Oslo: Pax, 2013.
- Helsvig, Kim. *Reform og rutine: Kunnskapsdepartementets historie 1945-2017*. Oslo: Pax, 2017.
- Herbjørnsrud, Dag. *Gå inn i din tid: Thomas Hylland Eriksen i samtale med Dag Herbjørnsrud*. 1. utgave. Oslo: Res publica, 2019.
- Hunt, Lynn: *Writing History in the Global Era*. New York: W.W Norton & Company, 2014.
- Kaldal, Ingar. *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*. Oslo: Samlaget, 2002.

Kaldal, Ingar. «Edvard Bull d.y. Arbeiderminnene og sosialhistoria». I «Forskning og fornyelse – By og bygd 70 år». *By og bygd*, vol. 44, 2013.

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1996). «Læreplan for videregående opplæring: Eldre historie, nyere historie». *R94 (UTGÅTT)*. Hentet 21. mai 2021.

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/utgatt-lareplanverk-for-vgo-R94/>.

Kobberrød, Jan Thomas. *Sverre Steen: sosialdemokratiets historieforteller*. Skriftserie fra Institutt for historie og klassiske fag. Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2004.

Koht, Halvdan. «The Importance of the Class Struggle in Modern History (Concluded)». *The Journal of Modern History*, vol 2, nr. 1 (1930): 61–64. Hentet 21.mai 2021.

<https://doi.org/10.1086/235553>.

Kultur- og vitenskapsdepartementet. *Med viten og vilje: Innstilling fra Universitets- og høyskoleutvalget oppnevnt ved kongelig resolusjon av 22. juli 1987*. Oslo:

Forvaltningstjenestene, Statens trykningskontor, 1988.

Kunnskapsdepartementet. «Generell del av læreplanen (UTGÅTT)». Oslo:

Utdanningsdirektoratet, 2006. Hentet 21. mai 2021. [https://www.udir.no/laring-og-](https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/utgatt/generell-del-av-lareplanen-utgatt/)

[trivsel/lareplanverket/utgatt/generell-del-av-lareplanen-utgatt/](https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/utgatt/generell-del-av-lareplanen-utgatt/)

Kunnskapsdepartementet. «Læreplan i historie - fellesfag i studieforbereende utdanningsprogram (HIS1-01)». Oslo: Utdanningsdirektoratet, 2006. Hentet 21.mai 2021.

<https://www.udir.no/kl06/HIS1-01/Hele/Kompetansemaal/kompetansemaal-etter-vg3-i-studieforbereende-utdanningsprogram>.

Kunnskapsdepartementet (2009). «Læreplan i historie – fellesfag i studieforbereende utdanningsprogram (HIS1-02)». Oslo: Utdanningsdirektoratet, 2009. Hentet 21.mai 2021.

<https://www.udir.no/kl06/HIS1-02/Hele/Kompetansemaal/etter-vg3-studieforbereende-utdanningsprogram>.

Kvamme, Amalie. «Kvinnehistoriske bølger - Kjønn og kjønns mangfold i historielæreverk før og etter 1970- talets ”kjønnsrevolusjon”». Universitetet i Oslo, 2019.

<http://urn.nb.no/URN:NBN:no-72307>.

Lange, Even. *Samling om felles mål: 1935-1970*. Redigert av Knut Helle og Trond Bjorli. Aschehougs norges historie. Oslo: Aschehoug, 1998.

Larsen, Eirinn og Langford, Malcolm. «Nordic Branding: The Politics of Exceptionalism». UiO:Nordic». Hentet 19. mai 2021. <https://www.uio.no/english/research/strategic-research-areas/nordic/research/research-groups/nordic-branding/blog/01%20politics-of-exceptionalism.html>.

Lorentzen, Svein. *Ja, vi elsker-: skolebøkene som nasjonsbyggere 1814-2000*. Oslo: Abstrakt forlag, 2005.

Marthinsen, Sissel Annette. «Kvinneliv i lærebøker: en analyse av historiebøker for gymnaset og den videregående skolen i perioden 1950-1990». Trondheim: S.A Marthinsen, 1997.

Marx, Karl & Friedrich Engels. «The Manifesto of the Communist Party». Hentet 21.mai 2021. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Manifesto.pdf>.

Maza, Sarah: *Thinking about History*. Chicago: The University of Chicago Press, 2017.

Moum, Sidsel Vogt. *Kvinnfolkarbeid: kvinners kår og status i Norge 1875-1910*. Oslo: Universitetsforlaget, 1981.

Munch, Peter Andreas. *Det norske folks historie. 1*. Oslo: Instituttet for historisk forskning, 1941.

Nielsen, May-Brith Ohman. *1840-1914*. Bd. 3 i *Norvegr*. Oslo: Aschehoug, 2011.

Nielsen, May-Brith Ohman. *Etter 1914*. Bd. 4 i *Norvegr*. Oslo: Aschehoug, 2011.

Nordisk fagkonferanse for historisk metodelære. *Historisk kundskab og fremstilling: oplæg fra den 20. Nordiske fagkonference i historisk metodelære*. Rødhus Klit, 23.-27. maj 1987. Bd. 20. Studier i historisk metode. Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1989.

Norges forskningsråd. «Evaluering av norsk historiefaglig forskning: bortenfor nasjonen i tid og rom: fortidens makt og fremtidens muligheter i norsk historieforskning». Norges forskningsråd, 2008.

NRK. *Vendepunktet - miljøkampen som ble en urfolksak*. Hentet 3. mai 2021. <https://tv.nrk.no/program/DNPR64001010>.

Olstad, Finn. *Veier til vår tid. Norgeshistorie etter 1850: lærebok* (2. utg). Oslo: Universitetsforlaget, 1998.

Olstad, Finn. *Frihetens århundre: norsk historie gjennom de siste hundre år*. Oslo: Pax, 2010.

Pepper, Stephen C. *World Hypotheses: A Study in Evidence*. Berkeley, California: University of California Press, 1942.

Popper, Karl: *The poverty of historicism*. London: ARK Paperbacks, 1986.

Puijk, Roel (red.). *OL-94 og forskningen V: rapport fra forskerkonferanse Lillehammer 17.-18.november 1994*. ØF-rapport (trykt utg.) 07/95. Lillehammer: Østlandsforskning, 1995.

Regjeringen.no, «Statsminister Gro Harlem Brundtland: Nyttårstale 1.1.1992». Hentet 20. mai 2021. <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/smk/vedlegg/taler-og-artikler-av-tidligere-statsministre/gro-harlem-brundtland/1992/nyttarstale-1992.pdf>.

Rüsen, Jörn. *History: Narration, Interpretation, Orientation*. New York: Berghahn Books, 2005.

Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning i NAVF. *Forskning om kvinner: en utredning om muligheter og behov for samfunnsvitenskapelig forskning om kvinners livsforhold og stilling i samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget, 1976.

Seip, Jens Arup. *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*. Oslo: Universitetsforlaget, 1963.

Seip, Jens Arup. *Utsikt over Norges historie. Bind 1: Tidsrommet 1814-ca. 1860*. Oslo: Gyldendal, 1974.

Seip, Jens Arup, og Ottar Dahl. *Makt og motiv: et festskrift til Jens Arup Seip*. Oslo: Gyldendal, 1975.

Sejersted, Francis. *Norsk idyll?* Oslo: Pax, 2000.

Sejersted, Francis. *Sosialdemokratiets tidsalder: Norge og Sverige i det 20. århundre*. Bd. 2. Oslo: Pax, 2005.

Steen, Sverre. *Det frie Norge: På fallittens rand*. Bd. 2. Oslo: Cappelen, 1953.

Steen, Sverre. *Det frie Norge: 3: Krise og avspenning*. Bd. 3. Oslo: Cappelen, 1954.

St.meld. nr. 15 (2000-2001). *Nasjonale minoriteter i Noreg - Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-15-2000-2001-/id585195/>.

- St.meld. nr. 14 (2008-2009). *Internasjonalisering av utdanning*. Oslo: Kunnskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-14-2008-2009-/id545749/>.
- Stone, Lawrence. «The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History». *Past & Present*, nr. 85 (1979): 3–24.
- Storsveen, Odd Arvid. *Henrik Wergelands norske historie: et bidrag til nasjonalhistoriens mythos*. Bd. nr 80. KULTs skriftserie (trykt utg.). Oslo: Norges forskningsråd, 1997.
- Stugu, Ola Svein. «Oppsedande fortidsbilete. Ein gjennomgang av fire historielæreverk for vidaregåande skole». *Historisk tidsskrift*, nr. 2 (2001). Hentet 21.mai 2021 fra Academia.edu. https://www.academia.edu/5335038/Oppsedande_fortidsbilete._Ein_gjennomgang_av_fire_historiel%C3%A6reverk_for_vidareg%C3%A5ande_skole
- Stugu, Ola Svein. *Norsk historie etter 1905: vegen mot velstandslandet*. Bd. 4. Oslo: Samlaget, 2012.
- Søgnen, Astrid og Kvalitetsutvalget. *I første rekke: forsterket kvalitet i en grunnopplæring for alle*. NOU 2003:16. Oslo: Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsforvaltning, 2003.
- Thompson, Edward P. *The Making of the English Working Class*. Harmondsworth: Penguin Books, 1968.
- Thue, Fredrik W. «Lærerrollen lag på lag – et historisk perspektiv». *Norsk pedagogisk tidsskrift*, vol. 101, nr. 1 (27. februar 2017): 92–116.
- UN-CEDAW. «Norway called haven for gender equality as Women's Anti-Discrimination Committee examines Reports on Compliance with Convention». Geneva: Press Release, 2003. Hentet 21.mai 2021 fra <https://www.un.org/press/en/2003/wom1377.doc.htm>.
- Utdanningsdirektoratet. «Innføring av nye læreplaner». Hentet 21.mai 2021. <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/fagfornyelsen/innforing-av-nye-lareplaner/>.
- Veyne, Paul. *Writing History: Essay on Epistemology*. Middletown, Conn.: Wesleyan University Press, 1984.
- White, Hayden. *Metahistory: the historical imagination in nineteenth-century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973.

White, Hayden: *Historie og fortelling. Utvalgte essay*. Oslo: Pax, 2003.